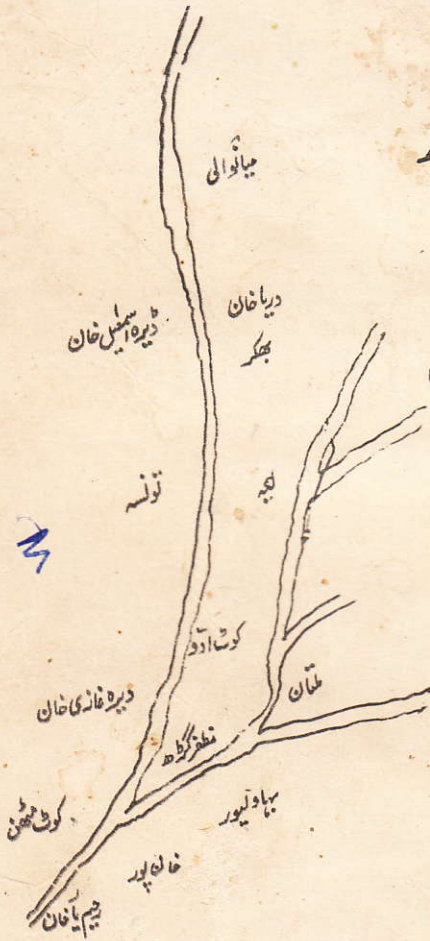

سیرکی زبان

آوند

سرم الخط

آواز

محمد اسلم رسولپوری

Provincy Office of
M. Verinda
Muhammad P. D. City, Ra. 2000

۷

سرکی زبان اوندانم الخط آتے اوارال

محمد اسلم رسولپوری

سرکی پبلکیشنز رسولپور
تحصیل جامپور
ضلع دیرہ غازی خان

سارے حق را کھویں رہن

۱۹۸۰ء

پہلی داری

۵۰۰

قعداد

بڑا روپے

قیمت

بمدر و پریں ممان

چاپہ خانہ

انجاز ڈیروی

کتابت

ملن داپتہ

۱۔ سرانکی پبلیکیشنز رسول پور - تحصیل جام پور

ضلع دیوبند غازی خان

۲۔ ولایتان محمد صدر بازار دیوبند غازی خان

۳۔ پیراڈیٹ نیوز گارنر دیوبند غازی خان

۴۔ انڈس پبلیکیشنز دیوبند غازی خان

سعدو
جملو

بے بی

عاشی

ہوبلی

اتے

میتج

دے ناں

بیتج اڑیاں "خرچیاں" پچائین۔ اتے ایہ

کتاب چھپی اے۔

تشریح

صفحہ	نمبر	نماں
۵	۱-	سوچ و سوچلا (اشرفی بزدار)
۶	۲-	لاٹاں (ابن قیصر)
۹	۳	سرائیکی زبان دا ارتقاء
۵۱	۴	ہم اٹھیں دی تاریخ تے سرائیکی ہم اٹھ
۷۵	۵	سرائیکی دیاں آوازاں
۸۵	۶	سرائیکی دی علاقائی وڈ
۹۵	۷	پانڈ
۹۸	۸	کتاباں

سویج داسو جھلا

اسلم رسول پوری داناں سرانگی دنیا واسطے لغارف دا محتاج کے نہیں اُنھیں
دا وجود سرانگی ادب واسطے یک ایسیجے جھنگ (دی مانند لے
جیندی چھاں تلے لوک مدیں تاہیں نہ صرف ساہی کڑھیں بلکہ فیضیاب دی
بھیندے رہیں۔

ایہ کتاب "سرانگی زبان" اونداسم الخط اتے آوازاں "سرانگی ادب وچ
نہ صرف بھیتی اضاڈا اے۔ بلکہ یک ایسیجی پوری کریندی اے۔ جیڑی وڈی مدت
کڑوں محسوس کیتی ویندی پئی اہی۔

سرانگی زبان دارسم الخط اتے اوندیاں مخصوص آوازاں وڈی مدت کنوں استعمال
کیتیں۔ لیکن آٹم پوری پک قابل عمل تے سائنٹیفک علامتاں ڈے کر این ایسھن کونوں
ڈتے۔ جیڑیاں سرانگی دکھاری تے محققین واسطے بہوں مفید ثابت جھنیں۔ تاہیں
قسم قسم دیاں علامتاں دیکھ کر این تنگ متی چکے ہن۔ کہیں حد تاہیں اطمینان داسا ہ
گھنن۔

امیدے محققین تے ادیبیں دی نظر وچ ایہ کوشش تدری نگاہ
نال ڈھٹی ویسی۔

پہراں بزدل

(محمد اشرف بزدل)

وستی بزدل
(محققین قلم)
۱۹ جون ۲۰۲۲ء

لائال

سرائیکی زبان ہک بہوں پرانی زبان اے۔ لیکن ایندے بارے دچ ہوں گھٹ لوک معلومات رکھدن ضرورت این گالھ دی ہئی جو ایندے بارے دچ کوئی ٹھوس کتاب مکی ونجے۔ میڈے شکتی سائیں اسلم پوری این ضرورت کوں پورا کرن دی کوشش کیتی اے۔ انھیں سرائیکی زبان دی تاریخ دے علاوہ اوندے رسم الخط اتے مختلف علاقائی بھجنتے دی بھرپور طور تے لکھیے۔ میڈے خیال دچ سرائیکی تے اوندے بارے چرے مختلف قسم دے غلط خیالات پھیلے ہوئے ہن۔ ایہہ کتاب انھیں دا ازالہ کرن دی ہک مثبت کوشش اے۔

میں امید کرداں جو ایہہ کتاب علمی حلقے دچ مقبول تھیسے تے اسٹیڈی ہک وڈی ضرورت کوں پورا کر لیسے۔

اپنے قیصر

وَلِكَيْهَا

جیر طے انقلاب دے بعد سوویت یونین وچ چھوٹیاں چھوٹیاں زبانوں کو مدد
دی سر پرستی نال ترقی کرن پئے گییاں۔ تے فرانس دے ماہر لسانیات لائیے آکھیا ما
جو انھیں زبانیں دا اپنے پریں تے کھڑاں شکل اے۔ لیکن اناج دینا ڈیکھ گھدے جو
او زبانوں جاننا رقوم دیاں ملی ادبی زبانوں بن چکیاں۔
دُنیا دی ہر زبان خواہ او چھوٹی ہو دے یا وڈی۔ کہو جیہیں ارتقائی منزلیں وچوں
گزر دی ہے۔ ات واسطے سرائیکی وی لھتیا ایں منزل وچوں گزر کر ایں ترقی یافتہ حالت
کوں پچھسی۔

منظوم طبقہ جیر طے اپنے قومی حقوق دی جدوجہد وچوں گزر دے تہاں زبان
دے مسئلے کوں نظر انداز نہیں کر سگدا۔ ایہہ مسئلہ انقلاب کنوں پہلے تے بعد دے ڈوہیں
ناتے وچ اہمیت رکھدے۔ کیوں جو ایہہ مسئلہ قومی مسئلے دا ایک جزا اے۔ ات واسطے
سرمایہ دار طبقے دے ہتھ وچ وی عوام کوں گمراہ کرن دا موثر ہتھیار اے جیندے
واسطے ایذا ٹھیک ٹھیک عمل پیش کرن ضروری اے۔

سٹالین اہے "اگر تاتاری یا یہودی مزدوریوں کوں بطحی تے تقریباً وچ
آپنی مادری زبان استعمال کرن دی اجازت نہ ہو دے، اگر انھیں دے سکول بند کر جیتے

وہی تہاں انہیں دی ذہنی صلاحیتیں دی ترقی دا امکان باقی نہیں رہندا۔

او اگوں لکھدے "انقلاب دا مقصد پائیدگی تکیں تائیں پچاؤن واسطے ہر قوم کوں سیاسی اقتصادی تے عمرانی نشوونما دا موقع ڈیوون واسطے ضروری اے جو اونڈی مادری زبان کوں ترقی دی منزل تے گامزن بھینون ڈتا ونجے تے ساریاں اقتصادی سیاسی تے عمرانی سرگرمیاں اوں زبان وچ سرانجام پاون۔"

سراسی کوں وی اپنی سیاسی تے اقتصادی ترقی دی جدوجہد دے دوران زبان دے مسئلے کوں پوری اہمیت ڈیوون پابندی اے۔ کیوں جو زبان وی استعمال دے خلاف ہک پشان ثنابت تھی سگدی اے۔ واحد زبان دا مسئلہ سرمایہ دارین دا مسئلہ ہون دے تے انہیں کوں اپنا استعمال جاری رکھن وچ مدد ڈیندے۔ 'و۔ ۵۔ یعنی اہدے سرمایہ دار کوں اپنی توسیع واسطے قوم کوں ہکے اقتصادی رشتیں وچ حصہ دی ضرورت ہوندا اے۔ تے ایہ کم ہک زبان دا نعرہ بلند کیتے بغیر سرانجام نہیں پائے گا۔"

آخر وچ ایہ یاد ڈیوون مناسب اے جو ہک علاقے وچوں پے علاقے ڈو لوکین دی ہجرت قومی شہریں دی شکل بدل ڈیندی اے۔ ہک زمانے وچ "ریگا" ہک جرمن شہر اے۔ لیکن ہن اولیت قوم دا شہر اے۔ کچھ عرصہ پہلے ہنگری دے سارے شہر جرمن ہن تے ہن تقریباً گیار قوم دے اعلیٰ ترین شہر ہن۔ پاکستان دے قیام کنوں پہلے تے ہن دے شہریں کوں ڈٹھا ونجے تہاں ایہ فرق واضح اے۔ کراچی، حیدرآباد، سکھ تے ملتان دے علاوہ کئی پنہیں شہریں داناں وی گھدا ونج سگدے۔

۹۔۹۔۱۹۸۰

سرائیکی زبان دا ارتقاء

سرائیکی بک پہوں پرائی زبان اے۔ ایندی موجودہ صورت وی اگرچہ کافی پرانی اے لیکن قدیم سرائیکی موجودہ سرائیکی کنوں کافی مختلف رہی ہوسی۔ کیوں جو ایندی موجودہ شکل حملہ آور قبائل تے حکمرانیں دی زبانیں دے میں جول نال پیدا تھئی اے۔

سرائیکی اگرچہ پاکستان دے ساریں صوبیں وچ بولی ویندی اے۔ لیکن ایندا اصل گھر جتھاں ایہہ پیدا تھئی اے ملتان تے بہاولپور ڈوئین اے۔ اگرچہ ایہہ بک دور وچ تقریباً پوری وادی سندھ دی زبان ہی بلکہ ایں کئیں دی اگوں تیں بھارت دے درمیان تائیں بولی تے سمجھی ویندی ہی۔ لیکن ایں پرورش آپنے موجودہ علاقے وچ باقی تے اٹھائیں جوان تھئی۔

سرائیکی دا موجودہ علاقہ وادی سندھ دا بک حصہ اے۔ وادی سندھ وچ مختلف قومیں آباد رہن۔ ات واسطے اٹھان بے شمار زبانیں بولیاں ویندیاں رہ گئیں۔ کھان سال پہلے چیرھلے وادی سندھ دے موجودہ علاقے تے سمندر ٹھاٹھاں پیا مریندا۔ اون ٹیلے بک وڈے زلزلے نال ایہہ خشکی پیدا تھئی ہی۔ ایں خشکی تے سب کئیں پہلے چیرھ آدی دی موجودگی دے آثار ملدن او دی کھان سال پہلے دا اے۔ ایہہ انسان پیل پیل تے درختیں نیاں پاراں کھنڈا۔ اوندی زبان دے بارے وچ کہیں گالھ دی خبر کے نہیں۔ ظاہری ہاد پوری دے خیال مطابق چیرھلے انسان اٹھان زبان سکھش دے ابتدائی مرحلے وچ تاساں اون

حکومت دکنات نال اچھی گالہ بیان کرن دے جیرے طریقے بنائے ہن۔ او اوج وی ہر ایلی
 وج موجود ہن۔ شوا انکار واسطے ہر لڈ اوٹن، کتے تے پیش کون سڈن واسطے مخصوص
 آوازاں کڈھن، ٹائز واسطے ہوں تے اوں ہوں کرن و غیرہ۔

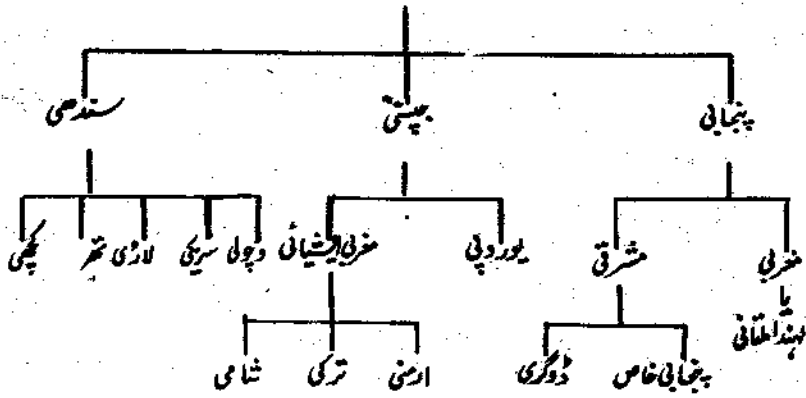
ایرے دی پہلی سلسلہ — منڈاری | ہرک وڈی مدت تائیں ماہرین ہند

دے نزدیک ایہ امر تقسیم کیتا ویندارہ گئے۔ جو برصغیر دیاں زیادہ تر زبانان آریاں ہی
 قدیمی زبان کنوں پیدا تھیں۔ ات واسطے ہند آریائی زبانیں دا خاندان برصغیر دیاں اکثر
 زبانیں دی بنیاد مینا ویندارہ گئے۔

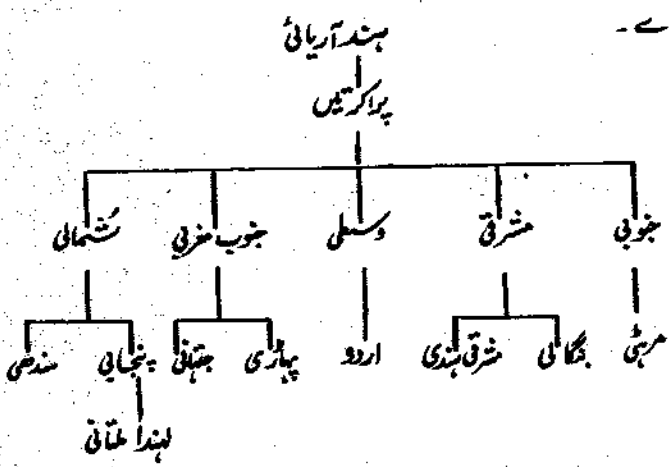
جارج گریسن تے ڈاکٹر زور دے نال کئی ڈوجے ماہرین لسانیات دا خیال ہے
 جو سرلیکی دی آریائی زبانیں دے خاندان نال تعلق رکھدی اے۔ آریائی زبانیں وج اگرچہ
 سرلیکی کون کتھائیں انج ناں نیں ڈتا گیا۔ لیکن انہیں ماہرین لسانیات ا نیوں ہندا
 دے ناں نال زبانیں دے شجرے وج شامل کیتے۔

ڈاکٹر زور نے چڑھی دی تقسیم مطابق ا نیوں شمال مغربی گروہ دے تحت مغربی
 پنجابی دے ذیل وج ہندا لٹائی دے ناں نال درج کیتے۔

شمال مغربی گروہ

جیسے تائیں جارج گریسن واقف ہے۔ او ملتان دے علاقے وچ ہونی وچہن والی زبان کون سرکاری تہیں سمجھا۔ بلکہ او سرکاری سندھی دی ہک شاخ کون سمجھدے۔ او ڈیرہ غازیخان دی زبان کھن ہندی کہدے۔ تے ملتان بہاولپور دی زبان اوں دے نزدیک ہندا (ملتان، اوچی) اے۔ جیڑھی ہند آریائی اے۔ تے بیرونی دائرے دیں زبانیں نال ملحق رکھدی اے۔

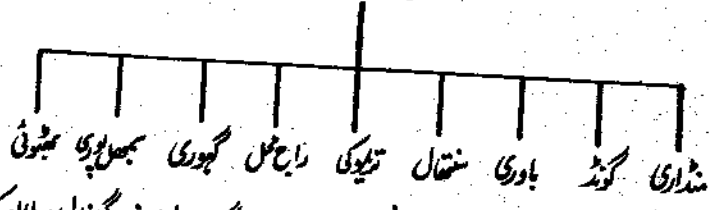
لیکن ڈاکٹر مہر مہدالحق دا خیال اے جو "وادی سندھ دی زبانیں دے ذخیرہ الفاظ دا اکثر حصہ غیر آریائی اے۔ تے این گالھ واقوی امکان اے۔ جو انہیں زبانیں دی بنیاد کہیں ایہی زبان تے رکھی گئی اے۔ جیندا سرچشمہ انہیں مغربی ملک وچ لا۔ جیندا ملحق ہونڈو ملتان یا پٹیہ دی پرانی تہذیب نال اے"

ڈاکٹر ارنسٹ ٹرمپ وی یقین نال اہدے جو "سندھی (یا درہے جو حصہ وچ سندھی تے سرکاری ہک زبان ہن) لفظیں دی ترے جو تھائی تعداد کہیں غیر آریائی یا سیتھین زبان کنوں ماخوذ اے"

این نکتہ نظر نال اگر سرکاری دی گرامر، ذخیرہ الفاظ تے حروف تہی دامطالعہ کیٹا وچے تاں ایہوں پورے واقوی نال غیر آریائی زبان آکھیا وچ سیکھے۔

آریانی خاندان دی زبانیں کنوں پھیلے وادی سندھ و پنج درادری تے منڈاگروہ
 دیاں زبانیں بولیاں ویندیاں ہن۔ معلومہ تاریخ دی روشنی و پنج منڈاگروہ دیاں زبانیں
 ای او پہلیاں زبانیں ہن۔ میرھیاں وادی سندھ و پنج بولیاں گین۔
 منڈا قبیلے قدیم آسٹریلوی نسل نال تعلق رکھدے ہن۔ تے یک وقت پنج نیوگائیڈ
 کنوں پنجاب تائیں پھیلے ہوئے ہن۔ وادی سندھ دے منڈا قبائل کول، سہیں، منڈا،
 ساورا، جو کورواتے جاگ قبیلین تے مشق ہن۔ وادی سندھ دی سب کنوں پرانی
 تہذیب جیکوں آریہ تہذیب دے نال نال یا ویکتا ویندے۔ عین الحق فرید کوٹی دی
 رائے مطابق ایہ تہذیب منڈا قبائل دی تہذیب آکھی و پنج سگدی اے۔ ایں تہذیب
 کول بڑھیں تہذیبیں تے سبقت حاصل اے۔ منڈا قبائل کئی زبانیں بولیندے ہن۔
 جنیدے وچوں کچھ ایہ ہن۔

منڈا قبائل دیاں زبانیں

منڈاری قبائل منڈا قبائل دی یک مشہور زبان اے۔ اگر ایڈا سنجیدگی نال مطالعہ کیتا
 وئے۔ تے ایڈے اتے سرائیکی زبان دے ذخیرہ الفاظ و پنج ہوں مشابہت پاتی ویندی
 اے۔ ایڈے علاوہ منڈاری قبیلے اتے سرائیکی قوم دے رسم و رواج و پنج عجیب
 مماثلت ملدی اے۔

ایں چھی ہزار سال پرانی زبان منڈاری تے موجودہ سرائیکی دی مشابہت ایں گالہ
 بڑا اشارہ کریندی اے۔ جو دراصل منڈاری ای سرائیکی دی بنیاد اے
 ایں تہذیب دے زیادہ تر آثار بلوچستان دے علاقہ و پنج ملین حتی کہ حروف تہجی وی نہیں جیندے
 بارے و پنج ماہرین و خیال اے جو ایہ دینا دے قدیم ترین حروف تہجی ہن۔

منڈاری	سرائیکی	منڈاری	سرائیکی	منڈاری	سرائیکی
نانا	نانا	نانا	نانا	نانا	نانا
مامی	مامی	سالا	سالا	مامی	مامی
سانڈھو	سانڈھو	پیرھی	پیرھی	سانڈھو	سانڈھو
کھری	کھری	چنگھ	جانگ	کھری	کھری
چانگیرا	چانگیرا	دورا دورا	دورا	چنگیر	چنگیر
ڈویا	ڈویا	رچھ	راچھ	ڈوئی	ڈوئی
نتھ	نتھ	پھانگ	پھانگ	نتھ	نتھ
اسامی	اسامی	لب	لب	سامی	سامی
بودرا	بودرا	بوہی	بوہی	بودلہ	بودلہ
آپے	آپے	موچی	موچی	آپے	آپے

منڈاری زبان دے اثرات صرف سرائیکی زبان تائیں محدود نہیں بلکہ منڈاری قبیلے دے بعض رسم و رواج اناج دی سرائیکی دلیں دے بعض علاقہ وچ راجن - جیرھائیں گالہ دا ثبوت ہن۔ جو این علاقے وچ زبان تیں رسمیں دی بنیاد منڈاری زبان تے منڈا قبائل ہن۔

منڈا قبیلہ وچ یک گوت بودرا ناں نال پائی ویندی اے۔ جیرھی اناج ساڈے علاقے وچ بودلہ دے ناں نال موجود اے۔

سرائیکی علاقے وچ گھڑولی ناں دی جیرھی رسم ملدی اے بالکل اُتار رسم

”واؤ“ دے نال نال منڈا قبیلہ وچ پائی ویدی اے۔ ایدے علاوہ سرایتی دے
 بعض علاقین وچ بارات دی روانگی دے ویلے گھوٹ دیاں بھینس گھوٹ واراہ روک
 کرہیں ایشیاں شرطان منویندن، ہوہو اارم منڈا قبیلہ وچ ”منڈوا دارم ٹکا“ دے
 نال نال موجود اے۔ علاوہ ازیں شادی کینس پہلے گھوٹ والیں دین طرفوں رشتے داریں
 کون جیرھے کپڑے بڑتے ویندن۔ اووی منڈا قبیلہ وچ ”لیجا“ دے نال نال تقسیم
 کیتے ویندن۔

بیالین دین وچ ویہ دے حساب نال جیرھی گنتری ساڈے چٹ بھراویں
 وچ ما اے۔ اووی منڈا قبیلہ دی ایجاد اے۔ تاریخ وچ ایہہ گالھ ثابت اے
 جو منڈاری قبیلہ اپنیں آبادی دے نال پائی دے مختلف ذخیرن دے ناویں تے
 رکھدے ہن۔ انج وی سرایتی علاقے وچ بہوں ساریں دستیں دے نال کھوئیں
 نہرہیں تے پائی دے تالائیں دے نال تے رکھیے ویندن۔

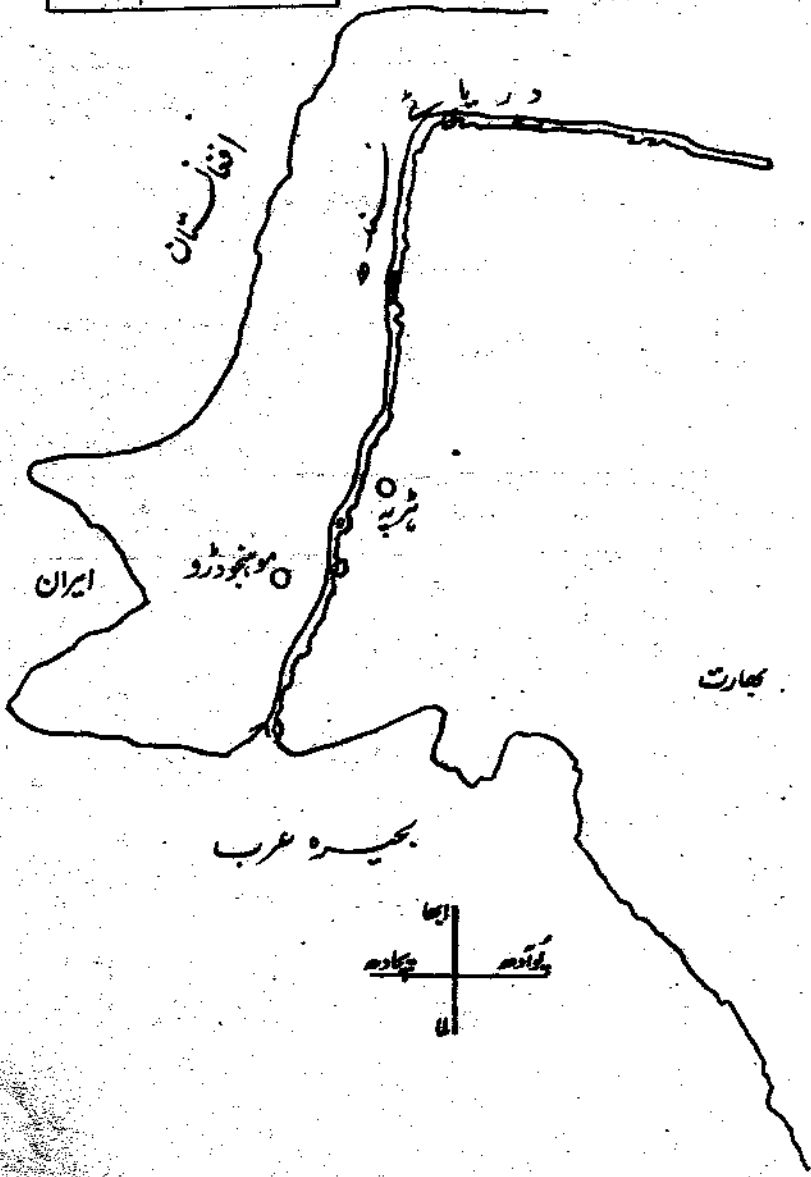
واوی سندھ وچ دراوڑی دی آمد

اجن منڈا قبائل دا دادی سندھ
 وچ دور دورہ نا جو دراوڑی قبیلے

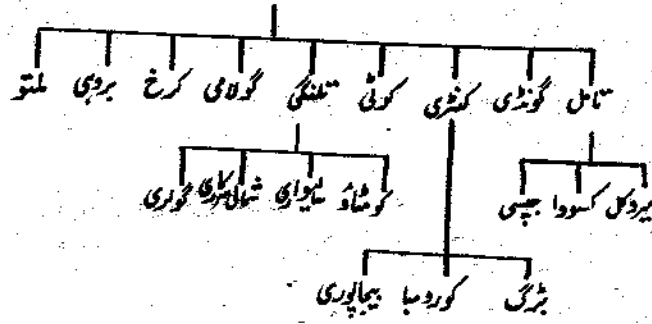
عراق کنوں رودنہ تھی کرہیں بلوچستان دے رستے برصغیر وچ داخل تھے۔
 تے اہمقال آپنی مشہور تہذیب دی بنیاد سٹی۔ انہیں دی تہذیب دے گڑھ
 موہنجو دڑو تے ہرپہ ہن۔ جنتوں این سلسلے وچ کافی معلومات ملین

۱۔ بعض لوکین دے نزدیک ”واؤ“ دراوڑی دی نسل نال تعلق
 رکھن۔

وادی سندھ دی تہذیب
 دے مرکز
 ۲-۵۲۰۰۰

دراوڑی زبانوں

مڈا قبیلہ میں تے دراوڑی دے چرھے آیت وچ تعلق پیدا تھتے تاں انہیں دیں
 زبانیں وی یک پے تے اثر کیتا۔ این طرح مخلوط زبانوں مل وچ آئیں۔ سرائیکی دے
 ارتقا وچ دراوڑی زبانیں دا وی وڈا حصہ اے۔ انہیں ڈوہیں زبانیں دا مشترک
 ذخیرہ الفاظ ملاحظہ ہووے۔

سرائیکی	لفظ	دراوڑی زبانوں
چوٹی	چوٹی	تامل
کچھ	کچھ	برہی
پہنی	پہنی	برہی
اماں	اماں	برہی۔ تامل۔ ملیام۔ کناری۔ تملگو
کٹا	کٹا	تامل۔ ملیام
نیر	نیر	تامل۔ ملیام۔ کناری
روٹی	روٹی	ملیام۔ کناری
آری	آری	مختلف دراوڑی زبانیں
چٹنا	چٹنا	"

سرائیکی	لفظ	دراوڑی زبانان
رسلو	رسل	تھلنت دراوڑی زبانان
مالی	مالی	" " "
ڈوم	ڈوم	" " "
پرائیں	پرائیں	" " "
کوٹ دھند	کوٹ	" " "

ایہاں دراوڑی خاندان دی ہک زبان کناری دا ہک فقرہ ملاحظہ ہووے۔

اے انو پاکتا کالگد لائون سوڑو۔

ایہذا سرائیکی ترجمہ تے اوندی مشابہت وی ملاحظہ ہووے۔

اے دادھو کافذ ساڑو۔

تلگو دا ہک فقرہ تے اوندیا سرائیکی ترجمہ دی ملاحظہ فرماؤ۔

پئی کو بیگام دی

ترجمہ: پئی کون بندرا لاؤ

سرائیکی دے اضافی حروف | سرائیکی دے بعض حروف تہی برصغیر دیں زبانیں

وہ سندھ دے سوا بلکہیں زبان وچ نہیں ملدے۔ انہیں حرفیں دے بارے وچ بعض

بہرین لسانیات دے نظریات ایہہ ہن۔ جو ایہہ دراوڑی یا ہندیا قبیلہں دیں زبانیں کنیاں

گھدے گئیں۔ انہیں حرفیں وچوں ہک "ٹی" آے۔ جیہہ جاپان دے ابتدا وچ وی ملدے۔

ایہدے بارے وچ بیرونی ہر چند اوڈرانی آہنی کتاب "سندھی پولی" جی تاریخ وچ

کیے۔ جو ایہ حرف دراوڑی حرفیں کتوں گھدا گئے۔ مشہور ماہرین لسانیات کا لڑیل
تے سلیٹر دا خیال اے۔ جو ڈو انگین والی "ھ" والے حرف (کھ۔ پھ۔ ٹھ۔ ٹھ۔ پھ۔
ڈھ۔ ڈھ۔ گھ۔ گھ۔ دیو) دی نیر آریائی ہن۔ انہیں دے خیال مطابق ایہ
دراوڑی زبانیں کتوں آئین۔ مشہور مذہب اکھین الحق فرید کوٹی وی انہیں کوں منڈا گروہ
دیال آدازاں کیے۔

واوٹی سندھ تے اسوری | رگ وید وچ دراوڑی دے نال اسوری

وا ذکر دی ملدے۔ انہیں کوں اشوری یا اہوری وی آکھیا دیندے۔ ایہ میریں
کتوں لہد دے ہن۔ یکن واوٹی سندھ وچ ایران کتوں گزر کر ایہ عراق وچوں آئے
ہن۔ ظاہری بہا و پوری دے مطابق انہیں دی زبان کوں اسوری سڈیا دیندا ہا۔ اسوری
بہر وچ سرائیکی بن گئے۔ اسوری دے قبیلے متانی (مٹانی؟) واکھ تھیں جیہ
کوٹی دے نال مشہور رہا۔ کجھ ایہیں تھیں واکھ منصف ڈسیا دیندے جیندے
وچ گھوڑی کوں سکھاوٹن دے فن واکھ اے۔ تے ایہ بوناز کوٹی دے مقام کتوں
دریافت تھیں۔ کجھ ماہرین لسانیات دے برخلاف ظاہری بہا و پوری دے خیال وچ انہیں
تھیں دی زبان سنسکرت دی بجائے سرائیکی نال ملدی اے۔ ملاحظہ ہووے۔

ایکا ورتناں	بک چکر
تیرا ورتناں	ترے چکر
پڑہ ورتناں	پڑ چکر
ست ورتناں	ست چکر
نواں ورتناں	نوں چکر

جیہ تائیں واوٹی سندھ تے عراق دی تہذیب واکھ اے۔ ایہ گالھ پایہ ثبوت
کوں چھ گئی اے۔ جو دراوڑی دے بہر وچ انہیں کوکس دی عراق دین میریں نال تہذیب

تھیندی ہی۔ انھیں ڈوہیں تہذیبیں دے مشہور مقامات کنوں جیڑیاں مہراں برآہن
انھیں وچ ہوں شاہت اے۔ این دے علاوہ ہوں سارے لفظیں وادی مشترک
معانی نال استعمال ڈوہیں تہذیبیں وچ پاتا ویندے۔

عبرانی تے سرائیکی | عبرانی تے سرائیکی دے کجھ لفظ اراج وی ہم معانی ہن
مکن اے ایہ اوں دور دے اثرات دا نتیجہ ہوں۔

عبرانی	سرائیکی	عبرانی	سرائیکی	عبرانی	سرائیکی
نیسو	نسو	گبرو	گبرو	لہنبہ	لنبہ
حلال	حلال (ذبح کرنا)	پیر	پیر	شالا-بشیلو	شالا

برصغیر وچ آریں دا داخلہ | ڈوہیں جگہ آریں دا انگوٹے سونے دی چڑیاے

شکار دے شوق وچ آریا دی ۲۰۰۰ تا ۱۵۰۰ ق۔م وچ برصغیر تے حملہ آور تھے۔
تے وادی سندھ وچ آئے پیش روئیں دی تہذیب دا ستیاناس کر ڈتے۔ ڈاکٹر
زور دے خیال مطابق آریں دی زبان پک "تہاتے مین" زبان دی شکل وچ داخل
نہیں تھی۔ بلکہ انھیں متعدد بولیں دے پک گردہ دی حیثیت نال جیڑیاں متروک آریا
قبیلے دے نال ہندوستان وچ داخل تھیاں ہن۔ انھیں وچوں صرف پک اہلانی بولی
ویری دی زبان ہوں دی وچ نال محفوظ رہی اے۔

سنسکرت تے سرائیکی | کجھ مدت بعد آریں دی میاری تے علمی زبان

سنسکرت دے روپ وچ ظاہر تھی۔ جیں برصغیر دی زبانیں تے واضح اثرات سہیاں
تے خور وی انھیں کنوں ڈاڑھی متاثر تھی اے۔ سرائیکی تے سنسکرت دا ذخیرہ

پا۔ نوں کھیتی دے معنی آریا تہذیب آریاں دے جے نال تہذیب آریاں دے معنی آریاں دے جے نال تہذیب آریاں دے معنی آریاں دے
تہذیب آریاں دے معنی آریاں دے جے نال تہذیب آریاں دے معنی آریاں دے جے نال تہذیب آریاں دے معنی آریاں دے

فتح اشتراک این کلمہ ثابت اے۔

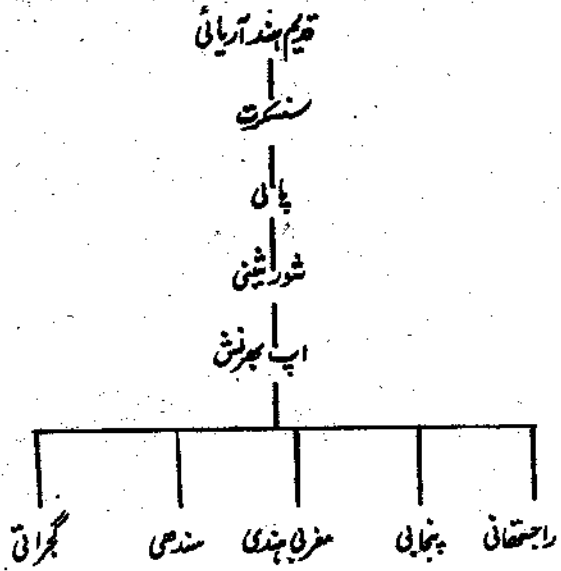
سراٹکی	سنکرت	سراٹکی	سنکرت	سراٹکی	سنکرت
لوک	لوک	پوترہ	پوترہ	چندر	چندر
کب	کپ	کر	کر	پتر	پتر
جھ	جھ	سہن	سہن	ر	ر
بج	بج	اتے	اتے	کیتا	کرتے
سنگھ	سنگھ	ادھ	اردھ	پا (پ)	پاؤر
لا ل	لا ل	گھوڑا	گھوڑک	ہل	ہل
اُج	اُج	بھوں	بھو	ترے	تری

امتحان فعل حال دی یک گردان دی ملاحظہ فرماؤ۔

سراٹکی:- کرندے کرندن کرندیا کرندو کرندیاں کرندیاں
سنکرت:- کروتی کروتی کروتی کروتی کروتی کروتی

پالی تے سراٹکی ماہرین لسانیات دے مطابق پالی یک آریائی زبان اے۔

کے لوکین دے خیال مطابق این زبان میکلا فتح پرورش پاتی اے۔ کیوں جو بدھ مت
دیاں کتاباں پالی زبان فتح مکھیاں گین تے میکلا بدھ مت دا یک وڈا مرکز ریے۔
گریسن دے خیال موجب پشامی پالی دی شاخ اے۔ ڈاکٹر شوکت سبزواری
ایتا خبرہ این درجہ کہتے۔

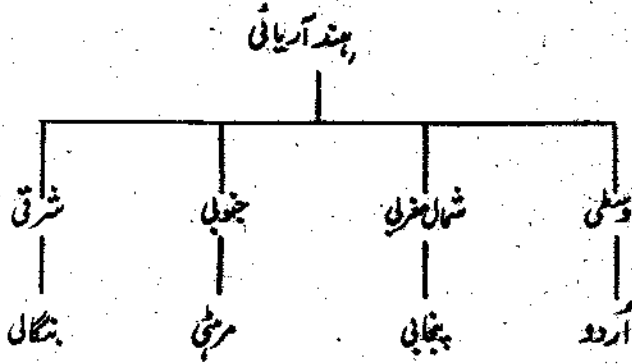

پڑھ مت دی تعلیم چونکہ پالی زبان وچ ڈتی ویندی ہی۔ ات واسطے جتھاں پڑھ مت دا زور ریہے اتھاں ایں زبان وی اپنے اثرات سنیں۔ وادی سندھ تے خصوصاً سرانجی علاقے وچ پڑھ مت دا وڈا اثر ریہے۔ بیون ساگ جیرھے ملان تے سندھ ڈو آیا ہا۔ اوں لکھیا ہا۔ جو اتھاں چاہ ہزار بھکشو رہندن۔ اشوک دے زمانے وچ جیرھے پڑھ مت کون کونیا مذہب دا رتبہ ملیا ہا۔ اوں دیلے ملان وچ بکشوؤں دی پک وڈی تعداد تیج گئی ہی۔ انھیں حالات وچ سرانجی تے پالی یقیناً پک پے تے اثر سنیا ہوسی۔

پینالی	سرانجی	پالی	سرانجی	پالی	سرانجی
سنگ	سنگ	ڈٹھا	ڈٹھا	وی	وی

پالی	سرائیکی	پالی	سرائیکی	پالی	سرائیکی
بھت	بھت	بھم	بھم	بھت	بھت
سٹھ	سٹھ	سنت	سنت	سٹھ	سٹھ
پتر	پتر	پیم	پیم	پتر	پتر

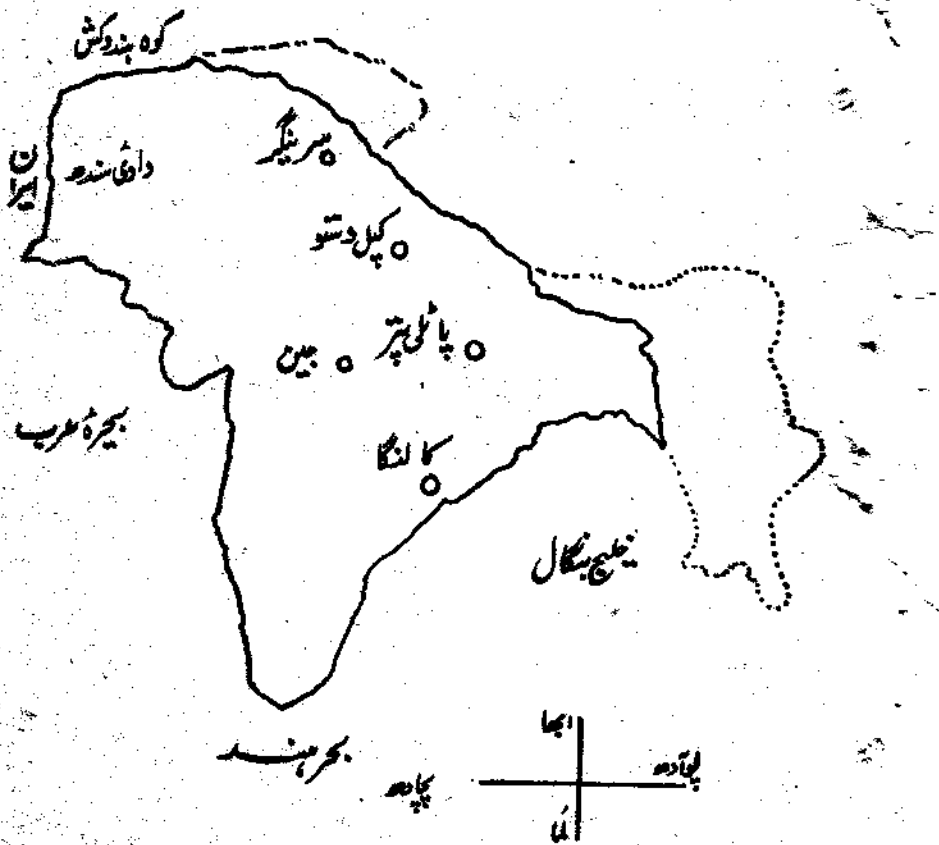
مرہٹی تے سرائیکی | مرہٹی وی اک آریائی زبان اے۔ ڈاکٹر زورانی
کتاب "ہندوستانی لسانیات" وچ ویں کون جنوی کردہ دی زبان دکھائے

سرائیکی کوں موجودہ شکل ڈیون وچ مرہٹی دا وی جتہ اے۔ جیرھا صرف ذمہ
الفاظ تائیں محدود اے۔

مرہٹی	سرائیکی	مرہٹی	سرائیکی
ہر ہمیش	ہر ہمیش	گھینے	گھنن

سلطنت اشوک اعظم
۲۶۹ ق - م

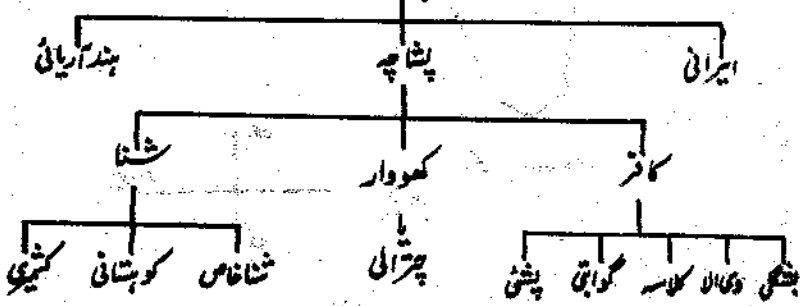
سرایکی	مرہٹی	سرایکی	مرہٹی
فلمی	فلمی	چینے وار	چینے وار
قرض	قرج	راتورات	راتورات
خط پتر	خط پتر	ڈوگری (پہاڑی)	ڈوگری

وادئی سندھ و پنج پشپاچ یا دادرک قبیلین دا آوٹن

دادرک قبیلے دی مغرب کنوں وادئی سندھ و پنج داخل تھے ہن۔ لیکن ایہہ زیادہ تر شمالی حصے و پنج جتھاں پہلے ناگا قبائل آباد ہن۔ رہ پئے ہن۔ انہیں دا علاقہ زیادہ تر پہاڑی اے جیندے و پنج ہنزہ، گجر، چترال، کافرستان تے کثیر شامل اے۔

سنسکرت زبان و پنج انہیں کونوں دادرک یا 'درد' آکھیا ویندے۔ لیکن انہیں کونوں دھشی یا پست آریا (نشٹ) دا لقب وی ڈتا جئے۔ انہیں دے متعلق مشہور نا جو ایہہ آدم خور ہن۔ ات واسطے انہیں کونوں پشپاچ دی آکھیا ویندا رہ جئے۔ کیوں جو ایہہ نسل ایچھے دیہ واسطے استقلال قیمندا۔ جیرھا کے گوشت جے گزارہ کریندا نا۔ انہیں قبیلین دی زبان کونوں دادرک السنہ آکھیا ویندے۔

ہند ایرانی

بارج گیریں لہذا (مٹانی) تے سندھی دے ضمن وچ کھدے۔ " ایس زبانیں
 دے یافتے سرچھے دے متعلق ساکوں بہوں گھٹ علم اے۔ سندھی کنوں پہلے ایندی
 پیشروہک اپ بھرنش پرکرت ہی۔ بیٹکوں وراچڑہ آکھیا دینا تا۔ تے جیدے متعلق ہندوستانی
 گرامیرین مرکذیہ اساکوں کجہ اطلاع بہم پہنچیندے۔ ادبک ایجی وراچڑہ پساچی مادکر
 دی کریندے۔ جیروی بظاہر ای علاقے وچ بولی دیندی ہی۔ تے ایں جگہ تے امرارکیندے
 جو لکھن پساچی ایں پرکرت دی سب کنوں وڈی قسم ہی۔ پساچی زبان موجود دردی توہیں
 دے وڈیریں دی زبان ہی۔ پس دردی اثرات دی توجیہ تے ایں جگہ ثابت ہوشمال
 مغربی زبانیں دی پساچی تے رکھی گئی اے (جیروی ای علاقے وچ کہیں وقت ضرور بولی دینا
 ہی) ایں شہادت کنوں مکھی ویندے۔"

دردی زبانوں تے سراہیکی | ڈاکٹر مرید الحق دا خیال اے۔ جو مٹانی
 (سراہیکی) تے سندھی دردی بنیادیں تے کھڑن۔ ات واسطے مناسب اے جو اتھاں
 دردی زبانیں داسراہیکی دے ارتقا وچ جوقہ ملاحظہ کیا ونجے

دردی زبانوں	لفظ	سراہیکی	دردی زبانوں	لفظ	سراہیکی
پشنگلی	تربہ	ترہے	کشری	کوکڑ	ککڑ
شنا۔ گلگتی	چار	چار	کشری	دہ	ڈاہ
شنا۔ گلگتی	ست	ست	پشٹی	دو	ڈو
شنا۔ گلگتی	نو	نوں	پشٹی	پانچ	پنجی
شنا۔ گلگتی	تارو	تارا	پشٹی	شے	پھی
شنا۔ گلگتی	دی	دی	پشٹی	آشت	آتھ
کشری	ساک	ساکا			

مشترک ذخیرہ الفاظ دے علاوہ دردی تے سرائیکی وچ گرامر دا وی پہلوں جہیں
تے اشتراک ملے۔ برصغیر دیاں اکثر زبانیں ڈو حروف ملت دے درمیان د
”ت“ حذف کر ڈیندن۔ لیکن دردی زبانیں اونکوں برقرار رکھدن۔ ایہہ لہذا
سرائیکی تے سندھی وچ وی دردی اثرات دی وجہ کنوں برقرار اے۔

مثلاً اردو:- سپا - کیا - پیا - سویا
سرائیکی:- سیتا - کیتا - پیتا - ستا
سندھی:- سیتو - کیتو - پیتو - ستو

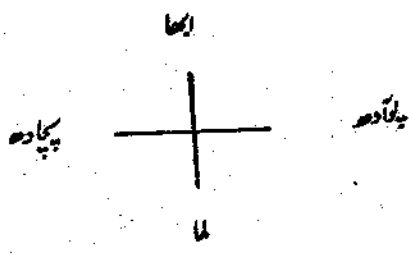
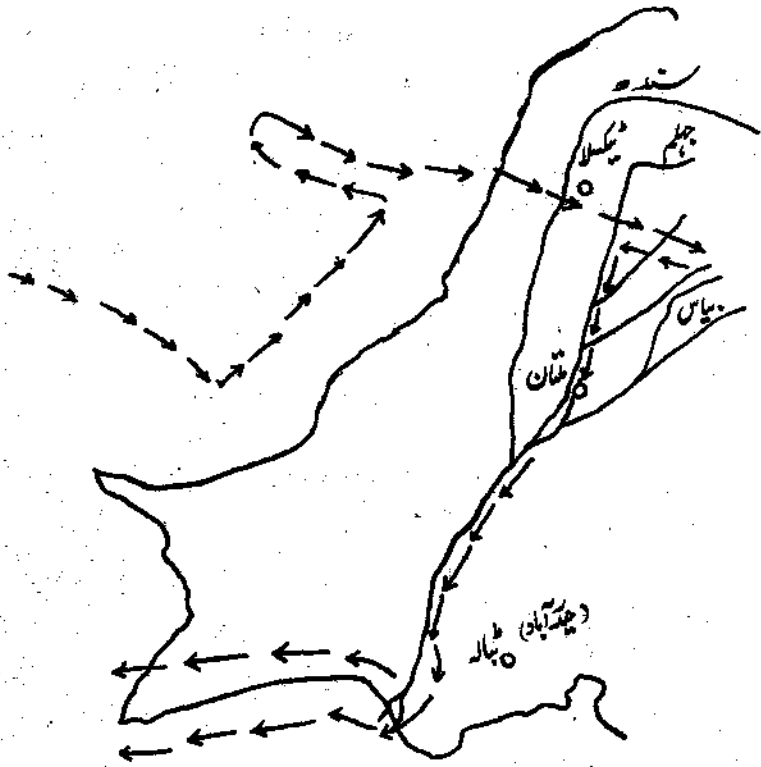
اتھناں دردی زبانیں وی مشہور شاعر شتا تے سرائیکی وچ فقرے دے
بناوٹ ملاحظہ ہو دے۔

شتا: اینہ مین نہ ہن
سرائیکی: ایہہ میڈی سہین اے

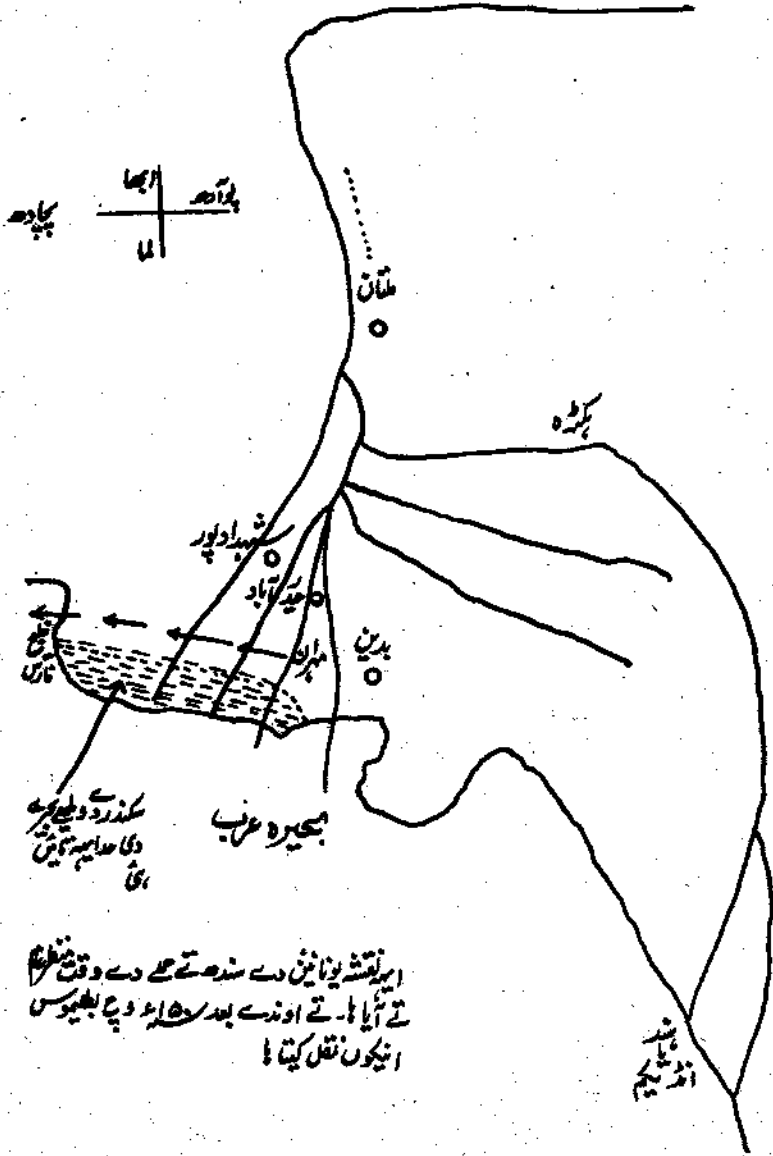
یونانیں دا وادی سندھ دا حملہ | سکندر یونانی ۳۲۶ - ق م وچ وادی

سندھ تے حملہ کیتا۔ تے کجھ عرصہ اتھناں برسر پیکار رہیا۔ ملتان وچ اونکوں
طوفی قبیلے نال جنگ لڑنی پئی۔ جینیں اوندے نال ددی بے جگری نال مقابلہ کیتا
والہیں تے اتھناں سکندر پہوں سارے یونانی چھوڑیے۔ میرے اوندے بعد
کجھ عرصہ اتھناں حکومت کریندے رہ گئے۔ ایندے نتیجے وچ یونانی زبان دے
کئی لفظ وادی سندھ دی زبانیں وچ داخل متں گئے۔ یونانی رسم الخط دی اتھناں
راج رہ گئے۔ این دور وچ درباری تے سرکاری کاروبار واسطے یونانی تے تھانی
ڈوہیں زبانیں استعمال تھیندیاں ہن۔ این دا اندازہ اوں دور دے سکین کنوں
کیتا وچ سبکے۔ جیندے ہک پاسوں یونانی حروف ابجد تے ڈو جھے پاسوں
غروشی حروف ابجد ملدن۔ ہن سرائیکی وچ یونانی دے داخل تھے ہوئے
لفظ ملاحظہ ہوں۔

سکندر وارسته
۳۲۶-ق-۲

سکندری واپسی

یونانی	سرائیکی	یونانی	سرائیکی	یونانی	سرائیکی
کانا	کانا	کوٹلی	کوٹلی	بھیلو	بھیلو
لونٹی	لونٹی	نین	نین	گیرا	گیرا
چائٹ	چوٹ	بینن	بینن		

سرائیکی زبان تے کشن قوم دے اثرات

ہن۔ تے ڈو ہزار سال پہلے چین دے جنوب مغربی علاقے وچ آباد ہن۔ پہلی صدی عیسوی وچ ایہ ہندوستان وچ داخل تھے۔ ایں قوم دے پہلے ڈورہیں کاٹھین اول تے کاٹھین دوم اسی سال تائیں امتحان حکومت کیتے۔ کشن خاندان دا ترہیجا تے مشہور راجہ کشک ۱۲۰ء وچ تخت تے بیٹھا۔ پورنپور (پشاور) آؤں دا دار الخلافہ۔ اوں چالیہ سال تائیں حکومت کیتے۔ سرائیکی علاقہ کشک دی حکومت وچ شامل ہا۔ ابا ویر اسے جو کشن قوم آپنے نال چینی زبان دے چرے اثرات گھن آئی ہائی۔ او ڈو جہیں زبانیں دی نسبت سرائیکی تے زیادہ ہن۔

چینی تے سرائیکی

چینی	سرائیکی	چینی	سرائیکی	چینی	سرائیکی
کاکا	کاکا	ٹی آر	تھوڑا	وا	دا
ماما	ماما	چھا	چاہ	ن	ن
شی	شینہ	پیا	پیا		

چینی تے سرائیکی وچ ذخیرہ الفاظ آلا مشترک کے نہیں جیلا ڈو جھیاں خصوصیات
مشترک ہن۔ چینی وچ پیدا دا لفظ نہ صرف ہم معنی اے بلکہ ہم آواز وی اے سرائیکی
تے چینی دی میاری زبان "مان" وچ "ن" دا حرف مشترک تے ہم آواز اے سرائیکی
تے چینی وچ "وا" دا لفظ بالکل ہم معنی اے۔ مثلاً "خان" دا گھوڑا، کون چینی خانہ
دا تا اہن۔ سرائیکی تے چینی وچ واحد حاضر کون احترام نال بولیا تے کھیا ویندے۔
سرائیکی وچ واحد حاضر کون دی بجائے تساں اکھیا ویندے۔ چینی دے رسم الفظ وچ
تون دے تونوں یک چھوٹی جہیں شکل بناؤ ویندن جہیں کونوں احترام مقصود ہوندے۔

ڈاکٹر مہر عبدالحق دا خیال اے جو زبانیں دے

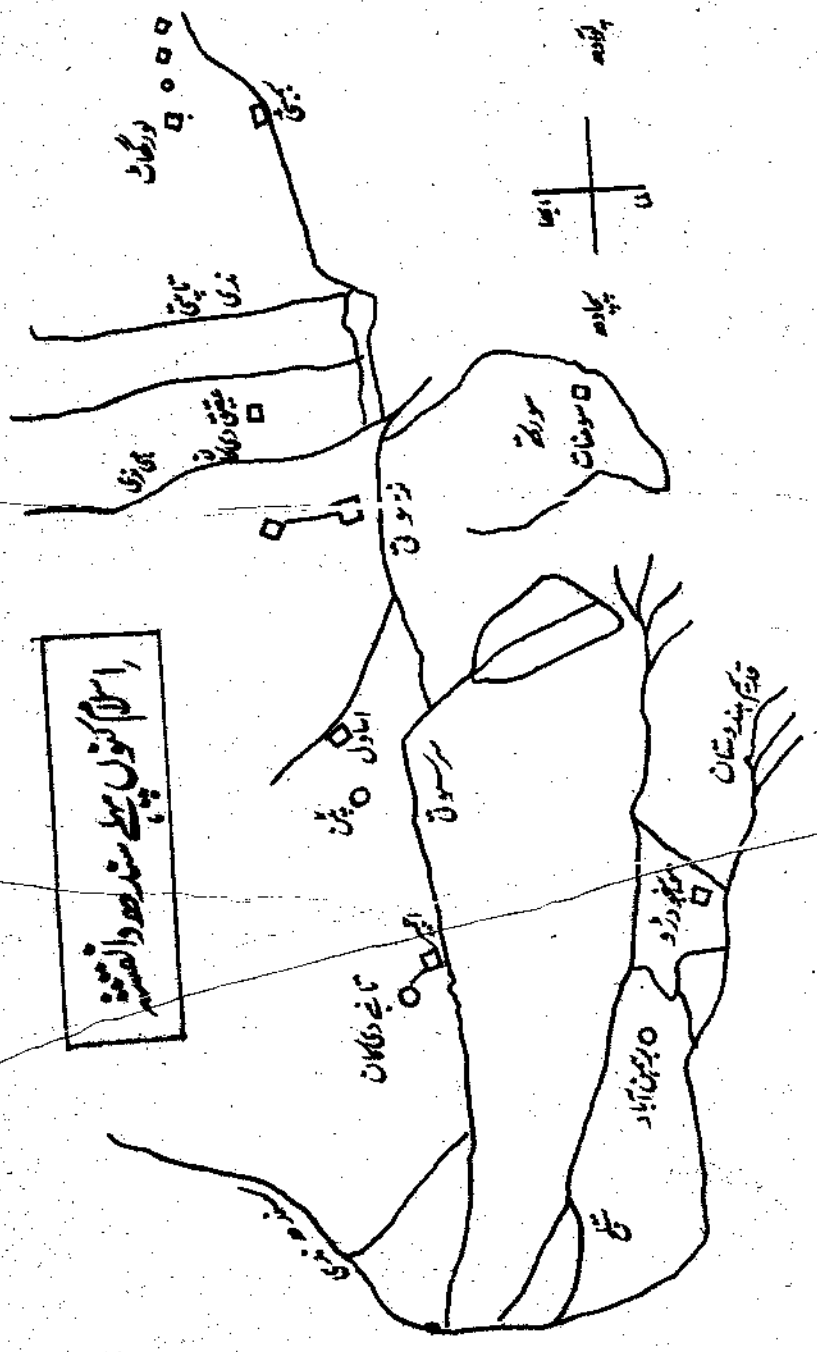
وراجڈہ اپ بھرنش

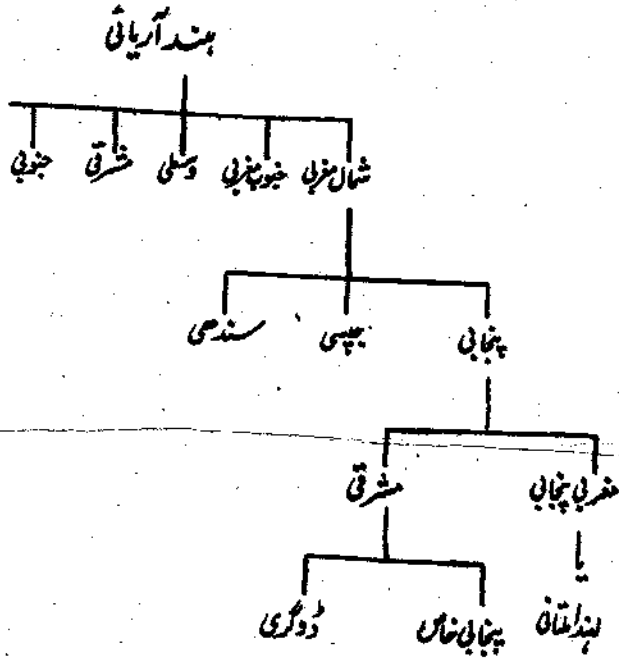
رشتے کون ماد، دھی یا بیہن دے رشتیں وانگوں سمجھن غلطی اے۔ کیوں جو کوئی
زبان جیرھے اپنے ماخذ کونوں انج سمجھدی اے تاں ایہہ اوندی نویں پیدائش نہیں
ہوندی۔ بلکہ نویں ماحول وچ پرورش ہوندی اے۔

میکوں ڈاکٹر مومون دے ایں خیال نال اتفاق اے۔ اگرچہ زبانیں دے رشتے
کون سمجھن واسطے ماہرین لسانیات جیورا ماد، دھی تے بیہن دے حوالے نال گالہ کرنین
لیکن حقیقتاً انہویں نہیں ہونا چاہی دا کیوں جو کہیں زبان تے جیرھے نویں زبان دا
انج سمجھدے یا نویں حالات وچ زبان اپنے ماخذ کونوں انج سمجھدی اے۔ تاں
اد فوراً پیدائش دے یک نویں مرحلے وچوں نہیں گزردی۔ بلکہ ایندے وچ صرف
نویں حالات دی وجہ نال ذخیرہ الفاظ تے کہیں حد تائیں گرامر وچ معمولی فرق پیدا
ہوندے۔ جیرھا صدی وچ وچ کراہیں اہم ہندے۔

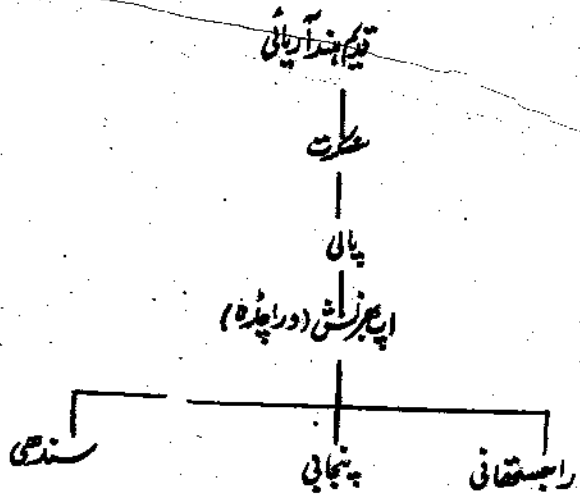
مذہبی زبان (جینڈا پھلیں صغیں وچ ذکر تے) تے جیرھے ہزاریں سالیں
تائیں مختلف حد اور قبیلین دیال زبانیں انج کیے۔ تے نویں حالات وچ اونری
شکل تبدیل کر ڈتے تے تاں اونکوں وراچڈہ اپ بھرنش یعنی وگڑی ہوئی
بولی اکھیا گیا۔ تے سنسکرت زدہ ماہرین لسانیات خواہ مخواہ اوندا رشتہ حسب
سادت ہند آریائی زبانیں نال جوڑ ڈتا۔ جیویں جو ایں نقشے کونوں ظاہر اے۔

اسلام آباد کے پانچ سڑکوں کا نقشہ

ڈاکٹر شوکت سبزواری آپٹے مقالے اردو زبان کا ارتقا "وہ ایہ شجرہ میں ہوتے

حالانکہ حقیقتاً اینویں نہ مار اول ویلے زبان دی اینجی صورت ہئی۔ جو ایسوں کہیں زبان
دے فاندان نال منسلک نہ کیا ونج سگدا۔ بلکہ ایسوں صرف وراچڈہ اپبھرنش
واناں ڈیوں کافی ما۔

ہزاریں سالیں وچ سرایکی علاقے وچ زبانیں دے میں غلاب تے حالات
دیں تبدیلیں نال جیرھی زبان یعنی وراچڈہ اب بھرنش وجود وچ آئی اُٹھاری
دے بعد سرایکی دی بنیاد ہئی۔

ماہرین لسانیات دی رائے وچ سندھی، پنجابی، ہندیا۔ سرایکی تے ہندکو
دی ابتدائی واحد صورت اہ وراچڈہ اپ بھرنش ہئی۔ صدیں دے عمل دے بعد
ایہہ زبانیں انج انج تھیاں یا اجن اجن انج تھیوں دے دور وچوں گزریا
پین۔

وادی سندھ وچ عربی دی آمد | وادی سندھ نال عربیں واقعت

بہوں پرانا اے۔ چین نال عربیں دی تجارت این راہ کنوں ڈو ہزار سال
توں ثابت اے۔ لیکن وادی سندھ دی زبان وراچڈہ اپ بھرنش تے عربی زبان
دا اثر محمدین قائم دی آمد کنوں بعد تھئے۔ چونکہ فتح سندھ ویلے بہوں
سارے عرب اتھاں آباد تھی گئے ہند ات واسطے اتھاں بولی و بچنی والی این
زبان تے عربی دا بہوں اثر تھیا۔ ہزاریں لفظیں دے داخلے نال اتھوں دی
زبان وچ کئی خالص عربی حروف دی داخل تھئے۔ مثلاً ت۔ م۔ ض۔ ط۔ ی۔
ع۔ غ۔ ق وغیرہ۔

حالانکہ سندھی لوکیں واسطے انھیں حرفیں دیاں آوازاں اجنی ہن۔ این دے
علاوہ اتھوں دی زبان دارسم الخط جیرھا پہلے مقامی فارسی رسم الخط وچ
تبدیل تھیوں پے گیا۔

فتح سندھ دے ویلے چونکہ سندھی تے سرایکی یک پے کنوں انج تھیاں
ہن۔ ات واسطے عربی دے اثرات ڈوہیں زبانیں تے برابر موجود سیسے۔ اگرچہ

سرائیکی ہن زیادہ تر نستعلیق رسم الخط وچ وی لکھیندی پئی اے۔ لیکن ہوں پھے
 باقاعدہ عربی رسم الخط (نسخ) وچ لکھی ویندی رہ گئی اے۔ سرائیکی دیاں
 پیرھیاں پرائیاں چھپاں ہویاں کتاباں ملدن۔ انھیں دانہ صرف رسم الخط نسخ اے
 بلکہ او ایچھے حروف تہجی تے آوازیں کنوں وی محروم ہن۔ جیڑھیاں
 غیر عربی ہن۔

سندھی تے سرائیکی دی علیحدگی ۱۹۲۹ء وچ سندھ دا حاکم تیم بن

زید کوں مقرر کیتا گیا۔ لیکن اوہندی اچانک موت نال سوہ بسندھ آتشبار دا
 شکار سہتی گیا۔ جیندی وجہ نال ملتان توں سندھ کنوں انج تھی گیا۔ ملتان وی

۱۔ لے سرائیکی تے سندھی وچ ڈو زبانیں ہن دیکھن دے بعد وی ایہ تائیں ہوں چیزاں مشترک ہن
 (ایہہ ابتدا وچ ہک زبان ہون وچ علامت اے) جیندے وچوں کج ایہہ ہن۔

۲۔ حروف تہجی وچ پ۔ ب۔ ج۔ ڈ۔ تے گ ایچھے حرف ہن۔ جیڑھے صرف ایہی ڈو زبانیں وچ مشترک
 ہن۔

۳۔ ہندکلمات سندھی تے سرائیکی وچ ٹ تے دھ تھی ویندیا اے۔

۴۔ اکثر لفظاں زبانیں وچ ڈو حرفت دے ادھ وچ آوٹ والی ت حرف تھی ویندیا اے لیکن

سندھی تے سرائیکی ایکیوں بہتر رکھے۔

سرائیکی	سندھی	اُردو
کیتا	کیتو	کیا
سیتا	سیتو	سیا
مستا	ستو	سویا

۵۔ نالی لاحتیں وچ سندھی سرائیکی دا اشتراک کج جیہاں اے۔

۶۔ فعل چول کھا پھاوٹ وچ ڈو ہی زبانیں ایہی استعمال کریندن شو کھاوٹ کنوں کھوین

دنیو (باقی ۳۱ دے ماہیچے دے تھوں)

عربی	سرائیکی	عربی	سرائیکی	عربی	سرائیکی
تعوذ	تعاویذ	ظاہر	ظاہر	تعوذ	تعوذ
جمع	جمع	شامت	شامت	جمع	جمع
حجرہ	حجرہ	شریک	شریک	حجرہ	حجرہ
غیس	غیس	صفہ	صفہ	غیس	غیس
دن	دن	طاق	طاق	دن	دن
عشا	عشا	طرہ	طرہ	عشا	عشا
		فساد	فساد		

آتے لکھیں ہر حرف غلطی سے علاوہ یہوں سارے لفظ ایچھے دکھان میرے اس دن عربی سے
ہن۔ لیکن سرائیکی دن بری ہوتی صورت نال موجود ہن۔

عربی	سرائیکی	عربی	سرائیکی	عربی	سرائیکی
اتر	اتر	سالی	سالی	اوترا	اوترا
اصول	اصول	شالا	شالا	اصولوں	اصولوں
بحر	بحر	شم	شم	دار	دار
بعس	بعس	سدا	سدا	دھن	دھن
بلغ	بلغ	خایو	خایو	بدح	بدح
توم	توم	طباخی	طباخی	تعمیر	تعمیر
محر	محر	مغیبل	مغیبل	محمود	محمود

انہیں دے علاوہ سرائیکی وچ عربی دے ایچھے لفظ وی ہن۔ جنہیں وچ حرف عربی دیاں
حرکتاں بدل ڈیتیاں گئیں۔ مثلاً نذر۔ بئر۔ زکریہ۔ فتح۔ حن۔ نطق۔ عمر۔ اصل عقل
تے ہش دینو۔

اسٹاں سرائیکی دا ہک پرانا نمونہ لفظ ہووے۔ جیہا مسلمانیں دے بالکل ابتدائی
دور دا اے۔ تے بجیندے وچ عربی دی بجائے مقامی لفظ زیادہ ہن۔ ایہہ دستہ
(حسین برہن) گندن۔ تے اینکوں جنگ کرلا وچ امام حسین دی میت وچ اپنے
بزرگیں دی شہولیت دا ثبوت سمجھن ے

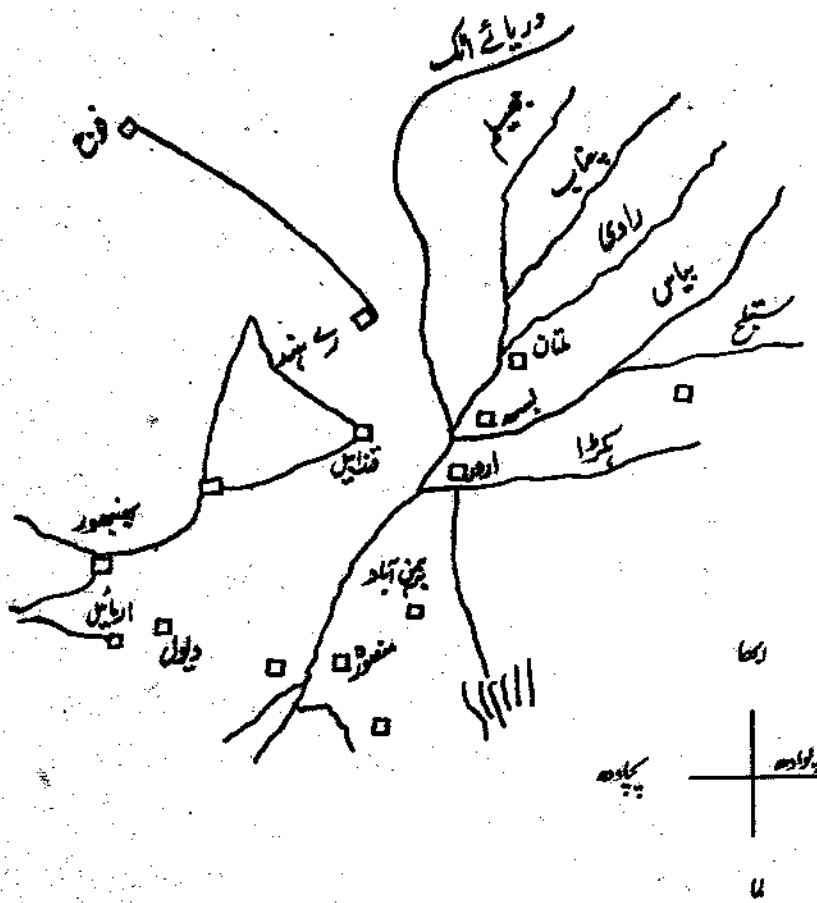
سده جو جہا کی انش میں دت نام سلطان
سده دیو جی پیر جی عرب کیو استمان
راٹے پن بن آتی کریں دیں جو دھیان
دھارو میرو جودت ہیں عرب کیو استمان
چنے وت جو بیر سار دو ٹوک چسائی
سب شترو کو مار تیج رن پھرے کوٹائی
نچے میر کو چوٹ فتح میدان جو پائی
بدلہ لیا دھن دھن کرے لوکائی

ترجمہ۔ سده جو جہا ناں دا بادشاہ جیہا سده یوگ جی دی اولاد وچ
لے عرب وچ وچ رہیا۔ یک صفیں والا رائے پن آپنی شہری دا دھیان
رکھن والا نا۔ دھارو تے میرو جودت (ذات) ہن۔ انہیں عرب کون آپنا
وطن بنا گھدا۔ دتیں آپنی بہادری نال دشمنیں کون قتل کرتے ڈرا ڈتا۔
جیہے انہیں فتح پاتی۔ تاں جنگی نفاڑے وچانے۔ تے دینا بہادر بہادر
دے نرے لاوٹن گئی۔

فارسی تے سرائیکی

وراپڑہ اپ بھاشا واسدہ کونو طمان دکھائیگی
دیچے دو جیشیں وچ وڈیچ وڈیچ اول اوندے اتے عربی دے حرف تہی۔ رسم الخط تے

نقشه سده موافق ایشاری متدی
۱۹۸۵

ذخیرۃ الفاظ سے امداد نے ادنیٰ ابتدائی شکل بالکل تبدیل کر ڈالی۔ تے اذکون موجودہ مراہی
دی شکل ڈے ڈتی۔ افسوس اے جو عمرین قاسم دی آمد کنوں پہلے دراپڑہ اب بھرنش دا کوئی
نمونہ نیش ملدا۔ ورنہ تساں ڈیکھو نا۔ جو ایہہ ہک زبان کیوں ڈوز باناں ہی۔

عربی کنوں جتلا مکن تھیا۔ ایتکوں تبدیل کیتس۔ لیکن فارسی ایندی رہی سہی کی وی
پوری کر ڈتی۔ تے ایتکوں ہک جدید تے توانا شکل بخش ڈتس۔

جیویں جو تساں علم اے۔ وادی سندھ تے سرانگی علاقے وچ فارسی تے قدیم ایرانی
زبان دا اثر ہمیشہ رہ گئے۔ پرلے زمانے وچ دارا ایرانی نے دریائے سندھ دا اکثر مغربی
حقتہ آٹھی سلطنت وچ رلا گھدا ہس۔ تے اتھاں فروشتی رسم الخط کون رواج ڈتا ہس۔
لیکن فارسی زبان دے اثرات مسطایں دی آمد تے تھین۔ عرب سیاحیں دے بیانات
کنوں پتہ چلے جو ڈیہیں صدی عیسوی دے آفر وچ بحر طے دیلیون کون عروج حاصل
تھے۔ سماں اتھوں دی زبان فارسی ہی۔ چنانچہ ملتان وچ سندھی تے عربی دے
نال نال فارسی دے رواج دا پتہ وی چلے دے۔

(۹۸۵ء) وچ ہناری مقدسی ملتان آیا ماتے اتھاں فارسی بولیندی ہی اونڈے
بعد اتھاں مختلف حکمرانیں تے صوفیاں دی آمد نال فارسی دا زور ودھدا گیا۔
چیرھا کئی سو سال تائیں رہیا۔

غزنی دے آوٹ کنوں پہلے ملتان وچ فارسی بولی دیندی ہی۔ تے ول مغز نویں
دے بعد اٹھارویں صدی عیسوی دے خاتمے تائیں ملتان فارسی دا مرکز رہیا۔ سکھیں
دی ذقزی زبان وی فارسی ہی۔ صرف ایہو نیش بلکہ انگریزی دے زمانے وچ وی
کافی عرصے تائیں ملتان بلدیہ دی کاروائی فارسی وچ لکھی دیندی رہ گئی اے۔ ای
طرح آپنے دور اقتدار وچ فارسی نے عربی دا لگوں سرانگی وچ صرف ذخیرۃ الفاظ دا
امداد نیش کیتا۔ بلکہ دردی زبانیں دی رکھی ہوئی بنیاد یعنی گرامر دی تبدیلی کون
دی موثر تے جاندار بنایا۔

فارسی	سرائیکی	فارسی	سرائیکی	فارسی	سرائیکی
آزار	ازار	بخزہ	بخزہ	بخزہ	بخزہ
پوش پوش	پوش پوش	جرگہ	جرگہ	جرگہ	جرگہ
پیلو	پیلوں	جھبال	جھبال	جھبال	جھبال
پیشین	پیشین	رخنہ	رخنہ	رخنہ	رخنہ
کودن	کودن	ریش	ریش	ریش	ریش

فارسی زبان دے اصل لفظیں کئوں زیادہ ایجھے لفظیں دی تعداد اے جیرھے بنیادی طور تے فارسی دے ہن۔ لیکن سرائیکی وچ انہیں دی بدلی ہوئی شکل کوں اپنایا گئے۔

فارسی	سرائیکی	فارسی	سرائیکی	فارسی	سرائیکی
آفتابہ	اشادہ	پندرہ	پندرہ	پندرہ	پندرہ
عرضداشت	اردا س	پینگی	پینگی	پینگی	پینگی
اندری	ودھری	تہابوت	تہابوت	تہابوت	تہابوت
بروک	بڑوک	تشنہ	تشنہ	تشنہ	تشنہ
پاتیلہ	پتیلہ	تفہیم	تفہیم	تفہیم	تفہیم
پازار	بہزار	خجی	خجی	خجی	خجی
شہبلا	سہالا	کوہ دفاصلہ	کوہ	کوہ	کوہ

فارسی	سرائیکی	فارسی	سرائیکی	فارسی	سرائیکی
شنگ	شنزنگ	کنج	گنج	گزک	گلک
نگام	نغام	لوس	لوسی	بانور	زاور
نزدیک	نزیک	بچہ	بشکہ	شاباش	شابس

فارسی حرف سرائیکی دے ذخیرہ الفاظ وچ اضافہ نہیں کیتا۔ بلکہ اوندے حرف تہی
 وچ وی تہج۔ تہ۔ گ۔ وغیرہ دا اضافہ کیتس۔ ایتدے علاوہ سرائیکی دے
 مصدر دے آخروچ "ن" اندے تے فارسی دے مصدر دے آخروچ وی نون
 اندے آون، آمدن۔ دہن، رفتن۔ سمہن، نختن۔

افعال دی گردان وچ وی سرائیکی جیرے فاعلی لائتے استعمال کرنیدی اے۔
 انہیں تے وی فارسی دا پورا اثر اے۔ کھادی (خوردی) کھا دای (خورده ای)۔
 کھادم (خوردم) وغیرہ۔

ایتدے علاوہ وی جے دی بناوٹ فارسی دے فقرے وی بناوٹ کنوں اثر کھے

او آندہ پئے او آندہ شود

آکم گنتہ ام

منہیں پاٹدا نئے دانم ویزہ

سرائیکی دے رسم الخط تے وی فارسی دا اثر پئے تے ایہہ سرائیکی رسم الخط دی بجائے

عام طور تے فارسی رسم الخط وچ لکھی ویندی پئی اے۔ سرائیکی دی تعمیر وچ فارسی
 دے ایں عمل کون نظر انداز نہیں کیتا وچ سگدا۔

پاکستان و ہند
۱۰۰۱ - ۱۰۳۰ ع

سلطان محمود غزنوی کے حملوں کے راستے

جیسے دور وچ سرانگی کوں موجودہ شکیلی بڑیوں وچ ہمیں اپنا اسپر کردار ادا
کیتے۔ اداں دور وچ برمنیر وچ پٹھانیں دی حکومت دی قائم رہی اے۔ اگرچہ پین برس
وچ فارسی دے اثرات زیادہ رہین۔ لیکن تصورًا یہوں جتہ پشتو داوی شامل رہیئے۔

پشتوتے سرانگی

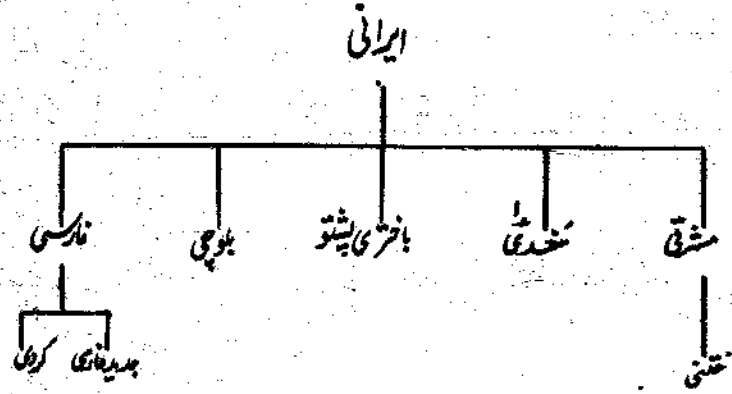
پشتو	سرانگی	پشتو	سرانگی
شوم	شوم	ماما	ماما
کندوری	کندوری	پیشو	پیشو (دلی)
لمبہ	لمبہ	ڈیر	ڈیر

۱۔ پشتوکوں آریائی زبان بھیا ویندے۔ اسپرک پراچ زبان اے۔ جگہ وکس دے خیال مطابق
اسپرک پراچ پراچ پراچ اے۔ تے سنسکرت دی ماد اے۔ ایذا تعلق مشرقی ایران وچ سنسکرت زبانیں تال اے تے
ایندی بنیاد ویکم ایرانی زبان اوستا تے رکھی گئی اے۔ ایندے وچ بلوچ برہمی ترک۔ کروی ایرانی تے ڈو جین سامی
زبانیں دے لفظ پراچ۔ سیستان (ایران) وچوں کپ پراچا کتبے جیے۔ جیندے متعلق ماہرین دا خیال اے جو
ایہ مادے تیسہ ہزار سال ق۔ م۔ دا اے۔ اسپرک پراچ وچ مغلظ وچ اے۔ ایندے تے جے پشتو زبان تے لفظ
پشتو زبان دا ذکر ایرانی مورخ ہیرودوٹس کندریانی دے کھ کنہی پیوے دی کیتے۔ ایذا ڈاکڑاوستا
دی تے جا بھارت وچ دی لکھ دے پشور مشرق راورٹی دا خیال اے جو پشتو تے منہ پھری تے زبانوں ک
سرچھے کنوں کھیتن۔ اسپرک زبان پہلے برہمی تے دل خوشی وچ مغلظ وچ کمی ویندی رہ گئی اے۔ ایندے
وردی بگڑا لفظ ہوں۔ جیندے وچوں پنج ایندے آپئے ہن۔

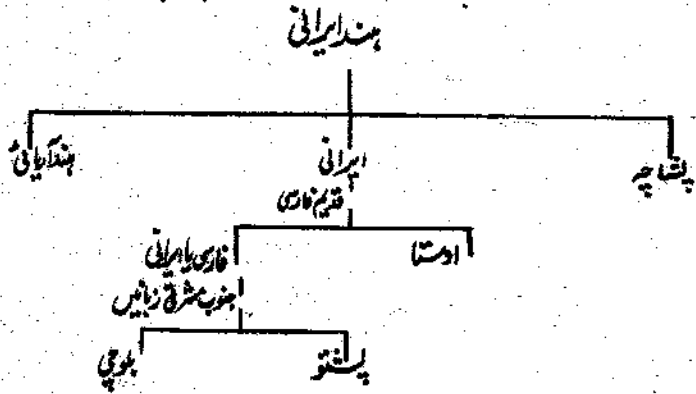
اب پات سنا (ٹ) زح (ڈ) زح (سیم) ح خ د (ڈ) ذ ر ل
(ڈ) زگ (ن) س س ہنس (ن) س س ط خ ح خ ن ق ک ک گ گ ہلم (ن) ہ (ن) و ہ

بلوچی تے سرائیکی | بلوچ بک بہادر تے مشہور قوم اے۔ ایہہ پاکستان دے

تقریباً ساڈیں سو میں صحت آباد اے۔ ایندی زبان بلوچی اے۔ جینکوں عام طور تے آریائی زبان
کھیا دیندے۔ اگرچہ کہ بلوچ دانشور جنیس وچوں شیر محمد مری داناں قابل ذکر اے انکوں
ہک قدیم ترین زبان بھون چیری تہ کہیں دی وگڑی ہوئی شکل اے تے نہ کہیں کنوں نکلی ہے
بلکہ آریا پنج وجود رکھیندی اے۔

ڈاکٹر محمد صدیق آپنی کتاب "عقابی زبان سے اردو کا تعلق" وچ ایہہ شجرہ ایں ڈرتے

سارے دیہہ ہندوستانی بلوچی مشرقی دے چیری دے پاکستان دے لکھناب گھان وچ ازج دی پہلی دیندے اے ہندوستان وچ آؤن
والے آریا آریا بلوچی گھن کر ایں آئے ہن

بلوچی تے سرائیکی قوم صرف ہک ڈوہجے دیاں ہمایہ ای نہیں جکہ ہک پے نال این طرح تے
میاں ہونیاں ہن جو انھیں کوں اچ کرٹن مشکل اے۔

پہوں سارے بلوچیں دیا مادری زبان سرائیکی اے تے کئی ایکوں ڈوہجی مادری
زبان دی حیثیت نال الیندن۔ انھیں ڈوہجی توہیں دے آلا گھائے تعلق دانہم اے۔
جواہر ڈوہجیاں زبانوں انجوانج خاندان دے باوجود ہک پے نال ڈوہجی مماثلت کھول

سرائیکی	بلوچی	سرائیکی	بلوچی	سرائیکی	بلوچی
کنبھی	کنہی	تھووا	تھووا	کنبھی	کنبھی
ٹڈی	ٹڈی	جندرہ	جندرہ	ٹڈی	ٹڈی
پیلہ	پیلہ	جھٹ	جھٹ	پیلہ	پیلہ
جھوگ	جھوگ	جھار	جھار	جھوگ	جھوگ
بھونہ	بھونہ	آبا	آبا	بھونہ	بھونہ
اے	اے	یر	یر	اے	اے
حال	حال	شوم	شوم	حال	حال
ٹبڈ	ٹبڈ	ساشد	ساشد	ٹبڈ	ٹبڈ
تند	تند	ڈینہیوں	ڈینہیوں	تند	تند
زروٹ	زروٹ	سندہ	سندہ	زروٹ	زروٹ
ٹھک	ٹھک	بار	بار	ٹھک	ٹھک
قوار	قوار	آلسی	آلسی	قوار	قوار
چٹی	چٹی	پارت	پارت	چٹی	چٹی

ایندے علاوہ بلوچی سرائیکی دہج فقرے دی بناوٹ دی ہجو جیہیں اسے۔ اسے
 فعل حرف دی جیہی ترتیب نال سرائیکی فقرہ بندے۔ این ترتیب نال بلوچی فقرہ کئی تھیندے

کھڑا تھی پہہ تھی میں کم کریندا پیاں	کھڑو بی شند بی ماں کارا کنٹھاں	دہج کیا حالے؟	برو چھ حالان؟
---	--------------------------------------	------------------	------------------

سرائیکی دی موجودہ صورت

ہزار سال پہلے اختیار کر گھدی ہئی۔ ایندی ایہہ صورت عربی تے ول فارسی دے بھر پور
 اثر نال پیدا تھئی ہئی۔ فتح سندھ کنوں پہلے سندھی تے سرائیکی دی جیہی واہد صورت
 اپ بھرنش دی شکل دہج موجود ہئی۔ او مکمل طور تے تبدیل تھی تے رہ گئی ہئی۔ اداوہ
 لے جو پچھلے ہزار سال دے عرصے دہج سرائیکی دے جیہے مختلف نمونے مین
 اوسرائیکی دی موجودہ صورت نال طہان تے انہیں تے عربی فارسی دا اثر نمایاں اسے۔
 "نور نامہ" (جینکوں حافظ محمود شیرانی ۱۹۵۷ء دی تصنیف آکھے) کنوں چند
 مصرعے لائحہ ہون سے

پنج شے سال جو گزریے آہے ہجرت بعد رسو لوں
 ملاں کہے کم وچارا کم علماواں کو لوں !!
 نیکی عمل نہ کیتم کوئی شامت نفس جہو لوں !!
 عمر گزری توں پھووں تاواں سیر لہا قبو لوں
 جو کجھ روئے زمین تے پیدا سب کجھ ہوئی خانی
 نا نشان نہ رہی کافی جز ایمان نشانی
 تے تار پنج فیروز شاہی دہج مسد تعلق دے زمانے دا ہک فقرہ طہے۔

جیرھا ایہہ اے۔

برکت شیخ پٹھا۔ اک مٹا اک نہٹھا

مفت کتابیں دتھ حضرت گنج شکر دا ہک شعر محفوظ اے۔ جیرھا ایہیں مزدوم
بہا والحق کوں لکھیا ہا۔

سے ہتھڑیں دلوں ہتھڑیں پیریں دلوں پیر

تساں نہ متیاں گجا جراں اساں نہ میتے پیر

سولھویں صدی عیسوی دے ہک بزرگ حضرت شاہ ولایت ملتان عربی صرف دے

قوانین کوں "قوانین مرفیہ منظومہ ہندیہ" دے نال نظم کیتا ہا۔

قانون صرف دے کہیں شخص نے ہندی دتھ بٹھائے

پر یاد کریندیاں مبتدیاں نوں او بھی مشکل آئے

ایں کنوں معلوم ہتھندے جو سرائیکی ایں دور دتھ ذریعہ تعلیم بٹی ہوئی ہئی۔ ایں

کتاب دے آخر دے ایہہ شعر ہن۔

قانون صرف دے مکے یارو فضل کیتا رب باری

نال فضل دے اللہ بخشے جو کوئی سامع قاری

شاہ ولایت عامی بھارا کر امید دعائیں

شاہد برکت صاحب دے بخش کرے رب سائیں

سرائیکی دی ایہہ شکل موجودہ شکل نال ملدی جلدی اے۔ تے اسادی

خوش قسمتی اے جو ایں دور کنوں سرائیکی دا کجھ نہ کجھ مواد میسر آون لگ دیندے

تے اساں سرائیکی دے بارے دتھ تاریک دور کنوں نکل کر ایں روشنی دے

دور دتھ آویندوں۔

سرائیکی دی وجہ تسمیہ | آخر دتھ سرائیکی دے نال دے بارے دتھ دی جان

گھنٹا چامیڈا اے جو اینکوں ایہہ ناں کیوں طے۔ این بارے وچ ماہرین لسانیات دے کئی خیال بن۔ لیکن اساکوں سب کینیں پہلے ایہہ ڈیکھنا چامیڈا اے جو سرائیکی کرسی زبان دا لفظ اے تے ایندے کیا معنی بن۔ ایہہ گالھ طے اے جو ایہہ سندھی دے لفظ "سرو" کنوں مشتق اے۔ جیہ کنوں مراد سندھ دا شمالی علاقہ اے۔ سندھی دے ہک محاورے وچ ایہہ لفظ این مستقل اے "سرو جو پڑھیو لاڑ جو ڈھگو" این وجہ ناں سندھی زبان دے شائیں دے ذکر وچ اکثر ماہرین لسانیات نے شمال مشرقی علاقے دی زبان کوں سرائیکی یا سرائیکی داناں ڈتے۔ انھیں زبان دی این تقسیم وچ بہاول پور دے علاقے کوں وی شامل کیتے۔ ایتھو اہو مطلب اخذ تھیندے جو انھیں دے نزدیک سرائیکی کنوں مراد انا موجودہ سرائیکی اے۔ (اگرچہ گریسن کوں این گالھ ناں تعلق کئی نہیں) جیہ بہاول پور تے ملتان ڈویژن وچ بولی ویندی اے (ات واسطے ملتان کوں وی ایندے وچ شامل کرنا چامیڈا اے)

میڈے خیال وچ این حقیقت کنوں کوئی انکار نہیں کر سگدا جو سندھ وچ شروع کنوں سرائیکی دا اہوناں مستقل رہ گئے۔ تے اسان کئیں ایتھاں آئے۔ ورتہ ایتھاں تاں این زبان کوں علاقے یا سمت دی بنیادیں تے ملانی، اچی، ہندی، دیرہ والی بہاول پوری ہندی، لہندا۔ جگدالی تے چکی آکھیا ویندا رہ گئے۔

سرائیکی دے ناں دے بارے وچ ماہرین لسانیات نے کئی بیاناں موشگافیاں

ڈاکٹر کرسٹوفر ٹیٹل دے خیال موجب سولہویں صدی کنوں انہویں صدی دے درمیانی مدت وچ پٹیاں جنوبی پنجاب دے بلوچ سرائیکی پولینڈے ہوئے سندھ وچ چکے۔ تاں سندھیں انھیں دی زبان کوں سرائیکی داناں ڈتیاں کیوں جو ایہہ جنوبی پنجاب یعنی سندھ دے شمالی حصے (مرے) وچ بولی ویندی ہئی

وی کیتن مثلاً ایہہ مرکز، سرکینو یا سرکینوس کنوں مشتق اے۔ جیندے معنی مسلمان
 دے ہن۔ یا ایہہ شہر سراوادی وجر کنوں این ناں نال مشہور اے۔ نظامی دے
 خیال ویح ایہہ لفظ اسورکی دی وگری ہوئی شکل اے۔ کچھ لوکیں دا خیال اے
 جو ایندا اصل ناں سری رام پوری اے۔ جیرھا وگری تے سرکینی بن گئے۔ لیکن حقیقتاً
 ایہہ سب دور ازکار قیاسیات ہن۔ تے انھیں دا حقیقت نال کوئی رشتہ کے نہیں۔

رسم الخطیں دی تاریخ تے سرسکی رسم الخط

رسم الخطیں دی مختصر تاریخ | بہنوں پہلے انسان بولن تاں سکھ گیا ماریکین ایچ

لکھ نہ سکدا یا۔ حالانکہ اپنا پیغام ڈو جھے انسان (جیہا اوزرے اکوں موجود نہ ہووے تا) تائیں
پچاؤن واسطے لکھن ضروری تا۔

رسم الخط توں پہلے | این سلسلے وچ پہلے لکھن دی بجائے گنڈھیں نال کم

گھدا گیا۔ پراسٹے جین وچ ہک وڈے رسے نال کئی چھوٹیاں رسیاں بدھ ڈتیاں ویندیاں
ہن۔ ہک رسی ہک جنس دی علامت ہوندی ہئی۔ تے انھیں رسیں دی ہک گنڈھ ڈاہ دے
پنے کون ظاہر کریندی ہئی۔ عام طور تے ایہہ گنڈھیں کاروبار وچ استعمال تھیندیاں ہن۔
ایران تے لاطینی امریکہ وچ دی رسیں تے انھیں گنڈھیں نال کم چلاؤن دا طریقہ
راج تا۔ اگرچہ ایہہ ہک پے کنوں ذرا مختلف تا۔ مثلاً کجھ علاقے خصوصاً پیرو دے
لوک رنگدار رسیاں استعمال کریندے ہن۔ انھیں دے نزدیک ہر رنگ مخصوص معنی وچ
استعمال تھیندا تا۔ مثال دے طور تے ساوے رنگ دی رسی فصص واسطے تے رستے
رنگ دی رسی دشمن دے معنی وچ استعمال تھیندی ہئی۔

تصویری رسم الخط دا منڈھ | رسیں دیں گنڈھیں دے ذریعے پیغام بچاؤن

دے نال نال تصویری رسم الخط دا منڈھ دی بدھیج گیا۔ این سلسلے وچ فرقتہ ایٹمی
کتاب "انسان دی بولی" وچ لکھیے جو ہک بادشاہ دریا دی کندھی تے بیٹھا تا۔
اوں دریا ئی گھوڑے کون ڈٹھاتے اوندی کنڈھ تے بیٹھے ہوئے نقش اوں کون

پسند آئے۔ اول انہیں کون نقل کر گھڑا۔ اینویں اول ریت تے پکھیں دے پیریں دے
 انہیں نقش نگارین نال چینی رسم الخط دی بنیاد رکھی۔ ایہہ گلا کھ کبہ تائیں درست اے
 کچھ نہیں اکھیا و رخ سگدا البتہ ایہہ ثابت اے۔ جو پرانے زمانے دارم الخط تصویری ما۔
 تے ارج تائیں اوندریاں علامتاں موجود ہن۔ جنہیں وچوں کجھ نمونہ ایہہ ہن۔

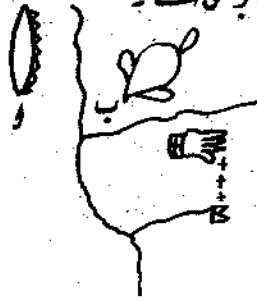
ڈیمینہ ۵ رات ۶ پہاڑ ۷ درخت ۸

تصویری رسم الخط دنیا دے اکثر ٹکلیں وچ راج رہیہ۔

آثار قدیمہ دے ماہرین کون ہوں غارے تھاں ایچھے لیجن۔ جیندے اُتے
 تصویراں بنڑیاں ہونیاں ہن۔ انہیں دے بارے وچ ماہرین دا خیال اے جو
 تصویراں انہیں تھاں کون سوہنا بناؤن واسطے نیں۔ بلکہ تصویری رسم الخط دا
 نمونہ ہن۔ مثال دے طور تے ہک تھاں لیجیے۔ جیندے اُتے ہک بیڑی بنی ہوئی اے
 تے اوندے اتے ڈو چندریشیے کھڑن۔ ماہرین دے نزدیک ایذا مطلب
 ایہہ اے جو ایں تھاں دا مالک ہک مہا تانا اے۔ اینویں ہک تھاں تے دروازہ
 بنیا کھڑے تے اوندے پاروں جھیل دی تصویر اے۔ ایذا مطلب ایہہ گھدا گئے
 جو ایذا مالک ہک آجڑی اے۔

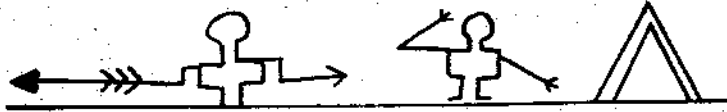
اتھاں ہک تصویری جہت نامہ درج اے۔ ایندے ذریعے ادبی یا قبیلے دی ریڈائین

رہی اپنے محبوب کون ملن دی جاہ ڈوسی اے۔

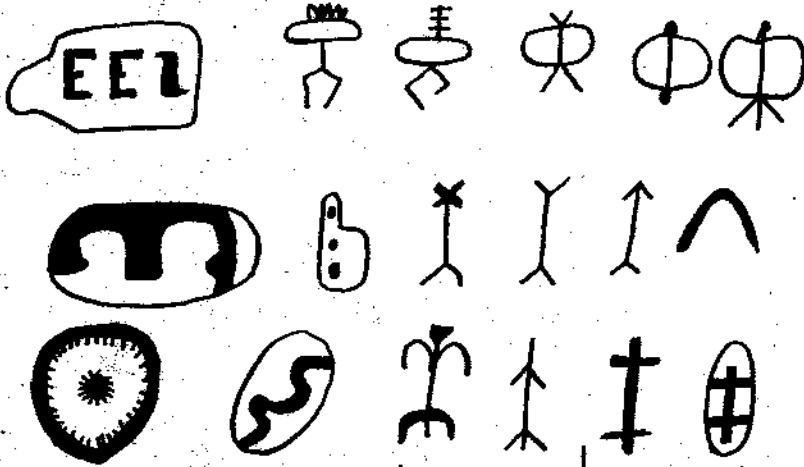

سب توں اُتے قبیلے دے نشان (TOTEM) ہن۔ جتھاں اُ ب لکھیا گئے۔
 اٹھال اوڑکی تے اوندا محبوب رہندن۔ بے پاسوں ڈو جاہیں ہن۔ اُتے وچ ہتھ
 بیٹیا ہويا اے۔ جیندے ذریعے ملن والی جاہ ڈو اشارہ کیتا گئے۔ اٹھال ترے
 ملیں دے نشان وی ہن۔ جیں کنوں مراد ایہہ اے جو اٹھال پہلے ای ترے جیانی
 لڑکیاں رہندن۔

ایک پی تصویر ملاحظہ فرماؤ

این تصویر دے وچ ہک شخص ایہہ ظاہر کریندا پئے جو گھر وچ کھاوٹن واسطے
 کچھ کے تھیں۔ ات واسطے او شکار کرن ویتدا پئے۔
 فن تحریر دے کچھ ابتدائی نمونے ملاحظہ ہوں

علامتیں دا آغاز | چین دی ہک پرانی کتاب "شوکنگ" وچ لکھیا ہويا
 اے جو چین دے ہک آدمی "نوبی" ۲۸۰۰ ق م وچ رسیں دیں گنڈھیں کنوں

اسٹھ علامتاں گھڑیاں ہن۔ حیرتیاں ایہہ ہن۔

آسان زمین پانی مٹی کھڑی قول بھینزنب

قربانی حد بندی

اول زمانے و تہخ چین دے علاوہ کچھ بنھیں علاقیاں و تہخ دی کچھ بیاں علامتاں
 ورتہن پنے گیاں ہن۔ جیویں کچھ قومیاں و تہخ تیر کنوں دشمن مراد گھدا و بھن پنے گیا۔
مرکب علامتیاں دا دور | ہولے ہولے ایجھا دور شروع آن تھیا۔ جیکوں آسان
 مرکب علامتیاں دا دور آکھ سگدوں۔ ایہ دور و تہخ مختلف علاقیاں کون کھٹا کرتے
 نواں مفہوم ڈتا ویندا نا۔ مثال دے طور تے چینی و تہخ کھپے پیر لیاں ہن تے ہے
 پیر لیاں ایہہ علامت بنا لی گئی اے اگر کھٹا نہیں ایہہ ڈوہیں علامتاں کھٹے ڈتیاں
 گیاں ہوں تاں ایہ کنوں مراد ٹرن اے۔ لیکن انھیں مرکب علامتیاں دے نال
 نال تصویریں رسم الخط وی راجھ رہیاں۔ جیویں جو چینی رسم الخط و تہخ اگر ڈوہیں دل دھاگے
 و تہخ ہدے ہوئے ہوں۔ تاں ایہ کنوں مراد محبت اے۔ اگر عورت تے بولاری
 کھٹیاں بنیاں ہوتیاں ہوں تاں ایہا مطلب نال (بہوی) اے انیویں تصویر
 و تہخ ترے عورتاں کھٹیاں گھڑیاں ہوں۔ تاں ایہ کنوں مراد سازش اے۔
حروف تہجی دا مندرجہ | انسان دا ذہن اونڈیاں مزورتیاں دے مطابق نت
 نویں شے تخلیق کریندا رہ ویندے۔ رسم الخط دے ارتقا دے سفر و تہخ او تصویریں
 رسم الخط کنوں ودھ کراہیں تصویریں علامتیاں تائیں آن پچا۔ لیکن اتھاں وی اونڈیاں
 اطمینان نہ تھیا۔ تے آخر حروف تہجی ایجاد کیتوں۔ حروف تہجی دے آغاز دے

بار سے دوح علماء سے مختلف خیالات بن۔ کچھ دے خیال مطابق سب توں پہلے مصر و دوح
 ”ہیروگلیف“ (خط شمال) پس گھڑی گئی ہی۔ ائند سے بعد کا نہیں مقدس پس تے دل
 عام لوکین۔ عوامی پس (DEMOTIC) بنائی۔ اس سلسلے دوح کچھ لوکین دا خیال اہر دی
 لے جو اہرام مصر بنی توں پہلے حروف تہجی بن گئے ہن۔ پہلے چار حروف بن دل پنتالی
 بنائے گئے اتے آخر دوح حرف پنجوی رہ گئے۔

ایل۔ اسے ویڈل دا خیال اسے جو حروف تہجی دی ایجاد داسہرا سومیری لے
 گل اسے۔ اوڈے خیال دوح جیرھے لوک انھیں کوں سامیں دی ایجاد ایلن او
 غلطی تے ہن۔ اوڈے خیال دوح اس غلطی دی وجہ ایہہ اسے جو فنیقی حروف والے
 بعض کتبے سامی علامتیں وچوں بصین۔ او ایہہ وی اہرے جو عربی لپی سومیری لپی دی او
 شکل اسے جیڑھی پراٹے عراق دے وپاریں آپنے کاروبار دے سلسلے دوح گھڑی ہی۔
 ٹیڈر دا خیال اسے جو فنیقی لپی ساریں لپیں دی ماہ اسے۔

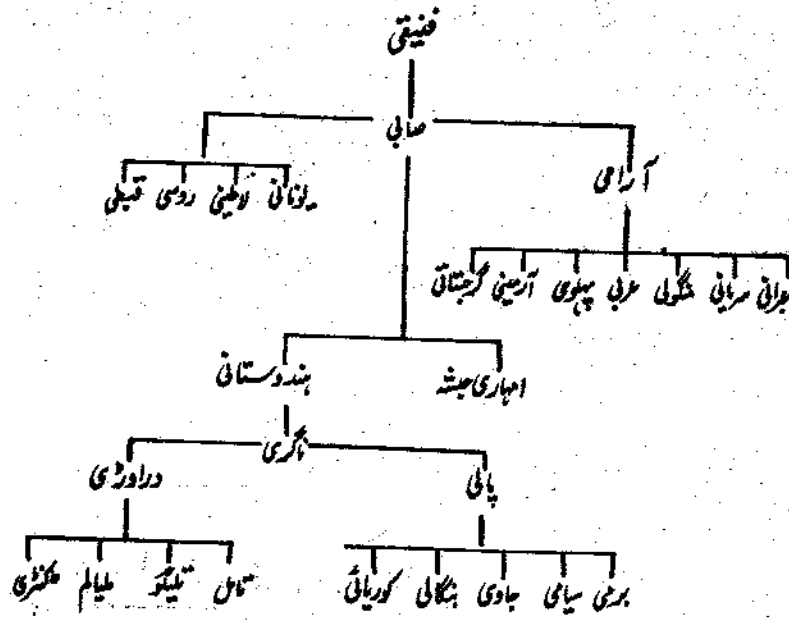
ما۔ اہرام مصر دے ترخانے دوح می لاشیں تے جیرھے عجیب نشان ملن او اس ہیروگلیف (خط شمال)
 دے ہن۔ اس رسم الخط کوں علامتی رسم الخط دی آکھیا ویندے۔ اس خط دوح دشمن کوں ناگ۔ سوچھ کوں
 سمجھ تے عنق کوں ڈانڈویں علامتیں نال ظاہر کیتا ویندے۔ ماہرین نے اس خط کوں چار حصیں دوح
 ونڈیے۔

۱۔ مجازی نشانات | یعنی تابل اظہار چیزیں دیاں تصویراں بھیندے واسطے چندا سمجھ تر کر تے ڈانڈویرو
 دیاں علامتاں مخصوص ہن۔

۲۔ علامتی نشانات | یعنی ائند سے دوح ما کھی دے گھن کوں فرمانبردار لوک، شیر بر کوں طاقت تے
 اڈر دے ہوسے باز کوں اندھاری دیاں علامتاں ڈ تیاں گیشن۔

۳۔ صوتی علامتاں | یعنی جیرھیاں آواز کوں ظاہر کریندیں

۴۔ رمزیہ علامتاں | یعنی ائند سے دوح کب چیز لپی پروردی علامت اسے مثلاً کھلیا ہو یا پھل عورت
 دی علامت اسے

”معلومات کا انسائیکلو پیڈیا“ عبدالول وفتح ڈیسا گئے جو سب کوزں پہلے عربی حروف تہجی بنائیں لیکن ۱۷۰۰ ق.م وفتح فنیقین جرے برہہ روم کے پو آدمی سے تے آباد ہن حروف تہجی ایجاد کرتے لکھائی دے ہک نون طریقے کون ایجاد کیتا۔

امتحان انہیں مختلف رسم الخطیں دے موازنہ لیوں ہک نقتہ پیش کیتا ونیسے جھول اندازہ متقی سگدے جو انہیں لپیں کیوں ارتقاء دیاں منزلوں طے کیتیاں ہن۔

حرف	عربی پروگلفن	عربی کرسیو	فنیق	یونانی	عبری
دال					
واد					
واو پلا					

حرف	مصری پروگنی	مصری کسرو	فیثقی	یونانی	بری
لام		لا	ل		3
شین		ش	ش		۷

ماہرین دے خیال مطابق مصری دے خط ہیروگلیفی یا خط شمال دے ذریعے تصویر
جاہ تے بہوں ساریاں شکلاں بناؤیاں مشکل ہوندیاں ہن۔ ات واسطے ہولے ہولے تقویریں
دی بجائے مختصر اشارے (جینکوں ہیراٹک یا کرسپو آکھیا ویندا) مقرر کیتے گئے تے تھیں
اشاریں کوں فیثقیں زیادہ بہتر بنا کر اپنی پاوی حروف تہجی ایجاد کیتے۔ ول انھیں حروف
تہجی کہیں یونانی تے عبرانی رسم الخط نکھتا۔ جیویں جو اتلے نقشے کنوں ظاہر اے۔

بابل یا اشور دی پراچی تہذیب دی دریافت نال جیرھا رسم الخط پلے۔ اوں کوں
خط میخی آکھیا ویندے۔ کیوں جو ایندی شکل بیخ وانگوں اے۔ بعض ماہرین دا خیال اے
جو حضرت ابراہیم دا صحیفہ ای رسم الخط ورتا۔ ای خط دے ۲۱ حرف ہن۔ لیکن کچھ
حرف کوں ڈو ڈو ترے ترے دفعہ وی لکھیا گئے۔ ای طرح نال ایندیاں ۳۲ کنوں
۳۵ علامتاں ہن ویندن۔

ایں خط ورت لکھیا کتبہ ایران وچوں دریافت تھئے۔ ایندے اتے کینسرو
داناں وی درج اے۔ کتبہ تے اوندا ترجمہ لاکھتے ہووے۔

ک س ت ن ی
 علامت کسرو علامت کسرو علامت کسرو علامت کسرو علامت کسرو

$\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$
 خ ش ہ خ ا

اوم کوروش خشا میش بنامنشی
 میں ہاں کینسرو پادشاہ کیان

خط مینی و تہج تصویریں علامتیں دی جاتے حرفیں نال کم گھدا گئے۔ خط مینی دے حرف
 علی الترتیب ایہہ بن۔

$\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$
 آ-ا بے پو لکے کر کھاکے دا دا دا دا دا دا دا
 $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$
 جاٹرا جاٹرا جاٹرا جاٹرا جاٹرا جاٹرا جاٹرا جاٹرا
 $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$
 تاتے تاتے تاتے تاتے تاتے تاتے تاتے تاتے
 $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$
 زازے زو او او او او او او او او او او او او او او
 $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$ $\llcorner\llcorner\llcorner$
 یا بد خشا وے وا

ایران و تہج خط مینی دے نال نال یونانی تے پہلوی خط وی رائج ہا۔ پہلوی خط دیاں ڈو
 رشتاں ہن۔ ہک خط قدیم تے خط کلہرہ تے ڈوجھا خط ساسانی یا پہلوی کتابی۔ کتابی
 لٹریچر عام طور تے این خط و تہج ملدا ہا۔ پہلوی خط و تہج اکثر لفظ سامی طریقے نال لکھے
 ویندے ہن۔ لیکن پڑھے ناری طریقے نال ویندے ہن۔ مثلاً $\llcorner\llcorner\llcorner$ کھدے ہن تے
 ”دہ“ پڑھدے ہن۔ اینویں ملکاں ملکا ہ کھدے ہن تے شاہنشاہ پڑھدے

وا خط مینی دے و تہج ہ دو چشتی دی موجودگی کالڈویں تے سیلٹر دے این خیال وی
 تردید کرنیدی اے۔ جو ایہہ دراوڑی زبانیں وچوں آئی اے۔ ایہہ تحقیق دا اہم موضوع اے
 تے پرائے نظریات و تہج انقلاب آن سگدے۔

ہیں۔

این خط دے حروف ابجد ملاحظہ ہوون۔

ا، آ، ہ، ح	م
ب	ن
ق	و
ک	و
و	ل
لفظ دے آخوتی ہ دی آواز	ہ
ز، ل	{ م ر }
م	ک
س	{ و لا }
یح، ح	س
ف	ہ
ش	س
ت	م

آرامی رسم الخط | آرامی زبان پرانے زمانے و تیح شام و تیح بولی و نیدی ہی آرامی
آپنی زبان واسطے رسم الخط، فنیق رسم الخط کنوں... ا ق م و تیح اخذ کیا تا۔ ایندے باوی

براہیکسلا دے عجائب گھر و تیح کچھ پرانے کہتے رکھین جیندی زبان آرامی اسے۔ ایہہ ٹیکسلا دے
آسوں پاسوں کھدائی دے دوران لہجین۔ ایہہ بدھین دے زمانے دے ہن۔ اسوں اندازہ تھیندے
جو کڈا ہن اسوں آرامی رسم الخط راج ما۔

مردانہ۔ جن میں دی ترتیب میں ہندی سے

L K 7 0 4 5 4 7 19x

ل ب ج د ہ و ز ح ط ی ک ل

x w 9 0 7 7 y

ز ن ت ث خ ف ص ق ر س ش ت

ایہو آرمی رسم الخط بنا۔ جیرھا بعد فتح ترقی کرتے عربوں نے فارسی رسم الخط بنیا۔
 بنی کریم شاہ مقوقس (معروے بادشاہ) کوں جیرھا خط پٹیمیا نا او میں ترقی یافتہ
 آرمی عربی رسم الخط وضع ہا۔ این کہیں ہوں پہلے یہ رسم الخط تجارت دا ذریعہ بن گیا ہا
وادی سندھ دارسم الخط ہن تائیں زیادہ تر چین، مصر، شام، عراق
 ایران تے عرب وضع پیدا تھیوں والے تے مستقل رسم الخطیں دا ذکر کیا گئے
 ہن اساکوں وادی سندھ دے پرانے رسم الخط دا مطالعہ کرنا چاہی دا اسے
 کیوں جو انہیں داسرائیکی نال پرا نا تعلق بندے۔

وادی سندھ دی سب کنوں پہلی قوم جینا رسم الخط دریافت تھے دراوڑاے۔ این قوم
 ہک شاندار تہذیب دی بنیاد سی تھی۔ تے اپنا رسم الخط وی بنا ہا۔ اسکاں این رسم الخط

۱۰ مہران ماہ میں بیخ ہزار سال پہلے دے انہیں سندھ میں تے پنجاب میں دراوڑاے دے بارے
 وضع خاص طور تے ایہہ لکھنا ضروری تھیے جو ادکھن دے فن کنوں واقف ہن۔ انہیں دا ایہہ فن
 گوخموی حیثیت رکھدا ہا۔ لیکن مغربی مشرق تے مشرقی قریب وضع رائج رسم الخطیں نال
 ملدا چلدا ہا۔

مشابہ ہے۔ تے جون جون انہیں کتابت دی عمر گھٹی دیندی اے انہیں دا تشابہ
 دی گھٹ تھیندے دیندا۔ خصوصیت نال ڈو ہزار ق۔ م تے این کنیں بعد دے
 سومیری کتابت تے موہن جو ڈرو دے بہریں دے رسم الخط وچ مشابہت نال دی
 رہ گئی اے۔ اہماتل یک علامت ا ملاحظہ ہو دے ایہہ ہو بہو ڈوہیں رسم الخطیں
 وچ موجود اے۔ انیدے علاوہ ایہہ ا علامت وی ڈوہیں رسم الخطیں وچ
 موجود اے ایہہ سامی رسم الخط وچ اٹھ دے معنی وچ استعمال تھیندی اے۔
 این دے برخلاف سر مورٹیر ویلزن نے ایس۔ سمٹھ تے سی۔ جے گا ڈ
 دے حوالے نال لکھے۔ جو ایہہ رسم الخط نہ تاں چین دے تصویر تے تصویر
 علامتیں وانگوں اتے تے نہ بابل دے کوئی وانگوں تے نہ مصر دے بہرائگ
 (کرسید) وانگوں بلکہ انہیں دے خیال موجب ایہہ مصر دے ہیرو گلفی رسم الخط وانگوں
 اے تے سچے پاسے کنوں کھپے پاسے ڈو لکھیا گیا اے۔ پر جتھان یک سطرک دیندی
 اے اتھوں او کھپے پاسے کنوں سچے پاسے ڈو ٹریندی اے۔ این کنوں علاوہ
 ایہہ رسم الخط حروف ابجد والا نئیں۔

این سلسلے وچ ڈنمارک دے ترے ماہرن ایس۔ کو سکیٹی اے پر پولا تے
 ایس پر پولا یک کتاب

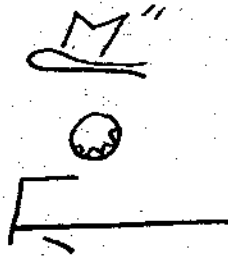
(MATERIALS FOR THE STUDY OF INDIAN SCRIPT) لکھی اے

اوندے وچ انہیں ڈیسیے جوا انہیں ۱۲۶۱۴ علامتیں دا مطالعہ کیتے۔ انہیں دے علاوہ
 انہیں ۴۲۱ علامتیں چھوڑ دی ڈتن۔ این کتاب وچ انہیں علامتیں کوں انج۔ انج
 کیتے تے کتاب دی ڈوجھی یا ترخی جلد وچ انہیں علامتیں دا مطلب بیان کرن
 دا وعدہ کیتے۔

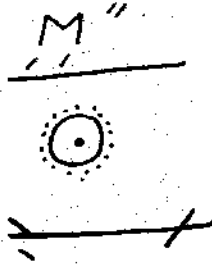
ملتان دا پرائمر سم الخط ملتان دے قلعے وچوں جیرھا پرائمر سم الخط طبع

اونڈیاں کئی علامتیں موہن جو ڈرو دے رسم الخط دے قریب قریب ہن۔

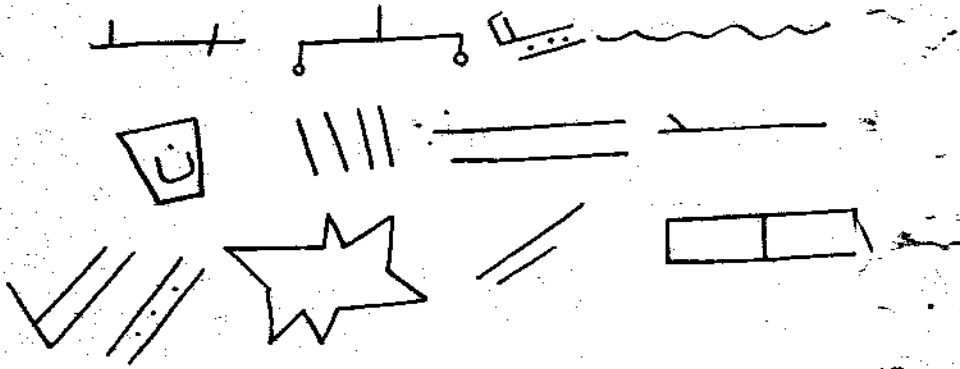
موجودہ ٹروی علامتاں

مقانی علامتاں

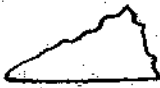
پرانے مقانی رسم الخط دیاں کچھ پیاں علامتاں ملاحظہ ہوں۔

رائیگرتے مقانی رسم الخط دا مقابلہ | ۱۹۱۶ء وچ جیرھے رائیگر (جنوبی ہند)

وچ کچھ قبران پیاں گیاں تاں انھیں وچوں ایجھے ستھاں پلے جیرھے مصری ستھاویں
نال ملدے ہن۔

مصری اہرام دی شکل جنوبی ہند دے مندیریں نال ملدی اے۔
پرانے ہندی مندیر

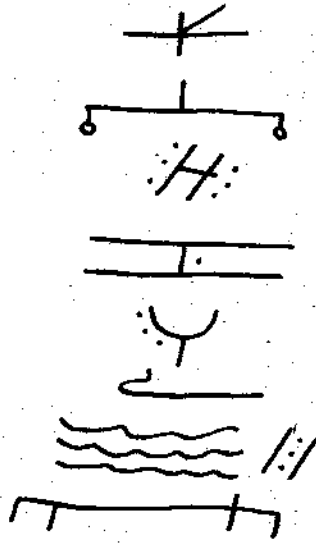
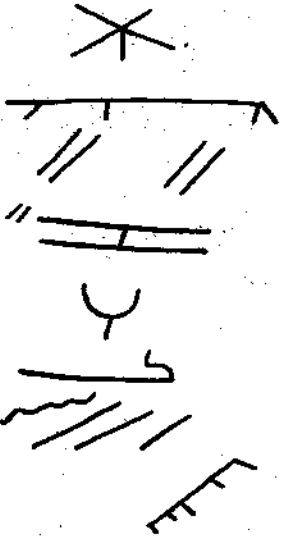
مصری اہرام

انہوں ایہہ ظاہر تھیندے جو انہیں علامتیں دے آپت وچ تہذیبی تے ثقافتی رشتے
 رہ گئیں۔ جیندی وجہ کنوں رسم الخط وی متاثر تھین۔
 رائیگر تے ملتان رسم الخط دی مشابہت جیران کن اے۔

رائیگر (دکن) رسم الخط

ملتان رسم الخط

چونکہ ملتان دے ایں رسم الخط کوں اجڑ پڑھیا نہیں و پنج بگیا۔ ات واسطے ایہہ ممکن
 مشکل اے جو اوں وقت سرانجی دی کتبھی صورت استھاں بولی ویندی ہئی۔ بہر حال ایہہ
 گالہ ظاہر اے۔ جیر ملے ملتان دا ایہہ رسم الخط با۔ ایں علاقے دی بولی (سرائیکی)

دا رسم الخط وی ایہہ ہوسی۔
 برہمچی رسم الخط | ایہہ گالہ تقریباً طے شدہ اے۔ جو موجود رسم الخط دے بعد ایں

برہمچی رسم الخط دے بارے پڑج جناب مین الحق فرید کوئی کھن جو اتھاں (دوائی سندھ وچ) تھریا شدہ
 کوئی تریجھی مدی قلم وچ بدھا گیا۔ جیر ملے غالباً آجریں فیثقی رسم الخط کنوں متاثر تھئی کراہیں حرف ایہہ
 ایجاد کیتے یا اتھاں در آمد کیتے ہن۔

علاقے و تہج برہمی رسم الخط رواج پاتا تھا۔ برہمی رسم الخط میں رسم الخط و چون نکھتا ہوا یا باجناب
عقیقہ فکری کھدن "جیرھے ہندوستانی سوداگراں رسم الخط کو ہندوستان گھن آئے تان کون
ہوئے ہولے علمی تے بول چال دی زبان دے مطالبات دے مطابق وسیع کرستے اختیار کر
گھدا۔ تقریباً یک ہزار سال بعد ایہے اختیار کیتے ہوئے حروف تہجی برہمی پس (خط بزرگ)
دے نال نال مشہور تھئے۔ سارے حروف تہجی جیرھے ہندوستان، برہما سیم تے نکھا
وتج رواج پذیر بن۔ ہولے ہولے اتھاؤں نکھتن"

برہمی رسم الخط دے بارے و تہج سر جنرل کننگھم، پروفیسر ونگٹن تے ہسٹری
رانے ایہہ اے جو ایہہ بڑیا دے رسم الخط دی اولاد اے۔ اگر برہمی رسم الخط کون ایہہ
سمجھ گھدا ونجے تان وی کوئی فرق نہیں پندا۔ کیوں جو ایہہ سامی رسم الخط وی سو میری
زبان دی پیداوار اے۔ جینکوں الیندی ہونیں بڑیا تے مونسو ڈرو دے باشندے
وادئ سندھ و تہج پچے ہن۔ البتہ این سسے و تہج کب مشکل ضرور پیش کرہ گئی اے
جو برہمی پس کچے پاسے کنوں ہے پاسے ڈوکھی ویندی ہی۔ مسٹر ہاشم ایہہ شکل این
انکشاف نال ختم کر ڈتی اے۔ جو برہمی خط شروع شروع و تہج ہے پاسے کنوں کچے
پاسے ڈوکھیا ویندا ہا۔ تے ایہجے کنی کتبات مدھیہ پردیش تے ستھالی وچوں ملین۔
اشوک اعظم دے کتے این رسم الخط و تہج ملدن۔ جیرھے پالی زبان و تہج ہن این
رسم الخط دی اولاد و تہج گورکھی۔ دیوناگری اشار داتے لڈا شامل ہن۔

چھیویں صدی ق م و تہج ایران دے بادشاہ دارا یوش نے

خروشتی رسم الخط

پاکستان دے زیادہ تر علاقے کون اپنی سطنت و تہج شامل کر گھدا ہا۔ تے این ایرانی رسم الخط
کون اتھائیں رائج کیتا ہس ایہہ رسم الخط ہے پاسے کنوں کچے پاسے ڈوکھیا ویندا ہا۔ تے

۱۔ اینکوں کھڑوشتی رسم الخط وی آکھیا ویندے۔ ڈاکٹر چارو چندر داس اپنی کتاب "خط خروشتی کا ارتقا"
وچ آکھے خروشتی رسم الخط چھ سو سال کون زیادہ عرصہ شمال مغربی ہندوستان وسط ایشیائے کوچک وچ رائج رہیے
ایہہ غیر ہندوستانی ہا تے ایران کون اتھا آیا ہا۔ این دی بنیاد آرمی یا شاہی رسم الخط تے اے جیرھا فیضی رسم الخط
دی کب ترقی یافتہ شکل اے۔ ایندے کجھ بنیادی حروف آرمی کون گھدے گئے ہن تے بے خود بنائے گئے ہن۔ کجھ
(باقی اگلے صفحے میں)

آرامی رسم الخط دی اولاد دے۔ برہمی رسم الخط دے نال نال اشوک اعظم دے کتبے این رسم الخط
 وچ وی ملن۔ ۳۲۰ ق۔ م وچ گپت خاندان دے راج شروع تھیون نال اسکاں و ن
 برہمی رسم الخط کوں روان ملیا۔ پاکستان دے پچا دھی جھے تے سکندر اعظم تے ول اوندے
 جانشین دے قبضے دی وجہ نال کج عرصے واسطے اسکاں یونانی رسم الخط وی رائج رہا
 یا۔ ایہ رسم الخط وی فنیقی رسم الخط دی اولاد دے۔ لیکن ایندے اثرات زیادہ دیر تئیں
 نہ رہیے۔

دیوناگری تے لنڈا رسم الخط

خروشتی رسم الخط دے زوال دے بعد این علاقے
 تے دیوناگری رسم الخط روان پانگھدا۔ ایہہ برہمی رسم الخط دی اولاد دے۔ تے ہوں وانگوں
 کھے پاسے کنوں سجے پاسے ڈو مکھیا ویندا یا۔ این عرصے وچ حکومتیں دے ترن بھن
 دی وجہ نال کئی بے رسم الخط وی پیدا تھی جھئے بن۔ جیندے وچوں کب لنڈا رسم الخط وی ہا۔
 لنڈا دی شاپرت لہندا نال وی تھیندی اے۔ لہندا آہرن پچا دھ کوں۔ کج لوک پچا دھی
 علاقے دی وجہ کنوں سرائیکی زبان کوں وی لہندا آہرن۔ بہراں لنڈا رسم الخط این پچا دھی
 علاقے وچ روان پذیر ما۔ جتھاں سرائیکی بولی ویندی اے۔

علاقے دی دوری دی وجہ نال این رسم الخط وچ تھوڑا تھوڑا فرق وی ملدا یا۔ تے
 نال وچ وی تبدیلی اندی رہ گئی اے۔ کج لوک اینکوں اچی اکھر یا سارا رسم الخط وی
 آہرن۔ تے کبڑا ہیں کبڑا ہیں اینکوں کڑکی رسم الخط وی سڈیا گئے۔ ایہہ وی کھے پاسے کنوں
 سجے پاسے ڈو مکھیا ویندے۔ اسکاں این رسم الخط دے حروف تہجی بنے تے رقماں

لوکین دا خیال اے جو پشتو ابتدا وچ برہمی رسم الخط وچ مکھی ویندی رہ گئی اے تے ایندے
 بعد خروشتی رسم الخط وچ لکھین پئے گئی تھی۔ پشاور دی زبان دے کئی کتابت خروشتی رسم الخط
 وچ مین ریشہاب الدین غوری دے مزار واکتہ این رسم الخط وچ اے۔

ک خیال ایہہ وی اے جو دارا پوش کبیر دے زمانے وچ خروشتی رسم الخط دا آغاز پشاور
 کنوں تھیا یا۔

ڈیتیاں دیندین۔

حروف تہجی

x ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

۹ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

رقماں

ترے آنے (۱) چار آنے (۲) آٹھ آنے (۳) بارہ آنے (۴) روپے (۵)۔ (۶) مسر ایچی داپرائٹا رسم الخط (۷) وادی سندھ کے مسلمانوں کے قبضے کونوں پہلے اہماتوں مختلف رسم الخط رائج رہ گئیں۔ فروشی کے یونانی رسم الخطوں (جنہیں دسے رواج دی مدت مختصر ہے) دے سوا باقی سارے خط وادی سندھ دے پرانے مونیجوڈری رسم الخط دی اولاد ہیں۔ انہیں وچوں برہمی، دیوناگری، شاردہ، لندا، اپہوں مشہور ہیں۔ ایہ رسم الخط سندھ دی فتح دے پہوں عرصہ بعد تائیں رائج رہیے۔ البیرونی اہماتوں دے کئی رسم الخطوں دا ذکر کیتے۔ جنہیں وچوں سد ماترک، دکشیری علاقے دا ناگر، اردھ ناگری (اکثر وڈے شہرین دارسم الخط) ملقاری، لاری، دروردی تے سندیب (منصورہ دارسم الخط) زیادہ مشہور ہیں۔

ابن ندیم اپنی کتاب "الفہرست" وچ اہماتوں دے رسم الخطوں دی تعداد وڈے سو ڈسیندے۔ جنہوں دی کھدائی دے دوران جیرہا رسم الخط پیلے اوں کوں سوا کالیا ویندے۔

مختصر طور تے ایہہ آکھیا وین سکدے۔ جو اہماتوں پہوں سارے علاقائی رسم الخط

راخ بن تے اکتوں دیاں مقامی بولیاں انھیں رسم الخطیں وچ لکھیاں ویندیاں ہن۔
 بعض رسم الخطیں کوں علاقے دے ناں تے وی مشہور کیتا گئے۔ مثلاً لندراکم الخط
 کوں سراوا علاقے دی ناں دی وجہ کنوں سراوا رسم الخط وی آکھیا گئے۔ کچھ محققین دے
 خیال مطابق سرائیکی وی سراوا کی دی بدلی ہوئی شکل اے۔ چونکہ ایہہ زبان مشہور
 پرانے تجارتی شہر سراوا (ضلع رحیم یار خان) وچ بولی ویندی ہی۔ ات واسطے ایہہ
 سراوا کی کنوں سرائیکی بن گئی اے۔ اکتوں ایہہ ظاہر تھیندے جو سرائیکی سراوا
 رسم الخط وچ لکھی ویندی رہ گئی ہوئی۔ ایندی تصدیق نظامی بہاولپوری خود وی کیتی
 لے۔ کتاب تحقیقات ماہر حصہ چارم داتا ایندی حوالہ دی ڈتس۔

بالکل اینویں ایں رسم الخط تے زبان کوں اوتھ دی وجہ کنوں اچی اکھرتے اچی
 بولی وی آکھیا ویندا رہ گئے۔ تے ایہہ زبان اوتھ وچ ایں رسم الخط وچ لکھی ویندی
 رہ گئی اے۔ ایندی تصدیق مسعود حسن شہاب اپنی کتاب خطہ پاک وچ دی کیتی لے۔
 کیتی جام پوری اپنی کتاب سرائیکی شاعری وچ لکھیے۔ جو ہند و پاکستان بن تائیں
 اپنی کاروباری لکھت پڑھت لندراکم الخط (چینکوں کرڑکی وی آکھیا گئے) وچ
 کریندے رہ گئیں ظاہر اے ایں علاقے دے ہندوئیں دی زبان سرائیکی ہی تے او
 اپنی ایں زبان کوں ایں رسم الخط وچ لکھدے ہن۔

ایندی تائید ڈاکٹر کرسٹوفر شینکل اپنی کتاب *"The Siraiki Language of Central Pakistan"*
 وچ دی کیتی اے۔ تے لکھیے جو ہندوئیں دے وچٹ
 دے بعد ایہہ رسم الخط سرائیکی علاقے تائیں محدود تھی گیا۔ ڈاکٹر شینکل مہنامہ *"ہندوئیں"*
 دے یک ملاتی زبان دے ترجمے داحوالہ دی ڈتے۔ جیرھا سیرام پور وچوں ۱۸۱۹
 وچ ایں لڑکے رسم الخط وچ چھپیا نا۔

مشہور تاریخی شہر موٹ ضلع بہاولپور دی زبان سرائیکی رہی اے۔ اوندے
 قلعے دے دروازے تے دیوناگری رسم الخط وچ ہک فقرہ لکھیا ملدے۔ جیرھا
 پرانی سرائیکی دے مطابق اے۔ لکھیا ہے۔ *"این قلعے تے جام سورہ واقفہ ریہہ"*

تے جام سومرہ ۱۳۹۱ء و فتح ہندی مرمت کرانی

انہوں نے کالجہ ظاہر تھیندی سے جواوں دور و فتح سرانگی صرف کھنڈ پڑھن و فتح زاندی
ہی بلکہ سرکاری زبان وی ہی۔

پرائی ملانی زبان (جیڑھی ہمیشہ مرانگی رہی اسے) رسم الخط دے بارے و فتح الیرونی دی
شہادت کافی وزن رکھدی ہے۔ اولکھدے جو سندھ (ملتان کون وی سندھ دا شہر آکھیا گئے)
دے اکثر شہریں و فتح دیوناگری رسم الخط رائج ہے۔ تے این علاقے دے لوک کتابت کچھ
یا سے کنوں بے پاسے ڈو کریندن۔

سنت اندر سنگھ پکھرتی کون گورکھی و فتح یک تلمی نسخے لیلے۔ ایہہ پندرھویں یا
سولھویں صدی عیسوی دی تحریر معلوم تھیندی ہے۔ ایندے مصنف دانان درخ میں لیکن تحریر
کنوں معلوم تھیندے جو او ملتان دارہن والا یک مسلمان نا۔ اوہدی تحریر دا یک کلمہ ملاحظہ ہو فے۔
”محمد مصطفیٰ آدے گا۔ اپنا دین امر چلاوے گا۔ کلی کا جگ اتھرن بید محمد امر کھ
درگاہ طے گا۔ محمد مصطفیٰ اکی میں آوتا ہے۔ بیدا اتھرن آکے خبر دیتا ہے“

انہوں ظاہر تھیندے جو ملتان و فتح عربی فارسی دے علاوہ کافی مدت تائیں علاقائی رسم الخط
و فتح کتاباں لکھیندیاں رہ گئیں۔

پنڈت واحدیش سدھائی ”سرانگی“ بہا دلپور دے شمارے اکتوبر ۱۹۵۷ء و فتح کنگنام
کتاب دا ذکر کیے جیڑھی ہندی رسم الخط و فتح ہے۔ تے بقول انہیں دے ترے سوسالہ
پرائی سرانگی و فتح ہے۔ این کتاب و فتح نبی کریم دی تعریف و فتح نظم موجود ہے۔ انہوں ظاہر
تھیندے جو مسلمان آپنی مادری زبان کون ہندی رسم الخط و فتح لکھدے ہن۔

بہر حال انہوں ایہہ کالجہ طے سہی چکی ہے۔ جو سرانگی عربی فارسی رسم الخطیں دے
رواج کنوں پیدا علاقائی رسم الخطیں خصوصاً دیوناگری تے لندا و فتح لکھیندی رہ گئی ہے
جیڑھے فاصلے دی بناتے ہک پے کنوں کچھ نہ کچھ مختلف رہن۔

مسلمانیں دی آمد دے بعد دے رسم الخط | محمد بن قاسم دے حملے دے
بعد این علاقے دی زبانیں تے عربی دا زبردست اثر تھیا۔ تے اوہدے رسم الخط نے انہوں

دے رسم الخط دی جاہ گھنٹن شروع کر ڈتی۔

سندهی وارسم الخط سندھی داموجودہ رسم الخط عربی قرار ڈتا گئے۔ لیکن ایہہ پورا عربی وی نہیں کیوں جو این زبان دے حروف ہتھی نہ صرف عربی کنوں زائد ہن بلکہ انھیں دیا سے

مرا۔ عربی رسم الخط آری رسم الخط دی ترقی یافتہ صورت اے۔ تے این طرح نالی اپنا رشتہ آتے و سبغ کراہیں ہیر و گھنٹی دے ذریعے داہی سندھ دے پراٹے رسم الخلیں نالی ویندے عربی داموجودہ رسم الخط کوئی قزحلی زبان، رتاع، دیرانی، جاری، سیاق، قلیق تے رصدی قرہ دیں منزلیں توں گزر کر این اسان تائیں اپریسے۔ جیرھے ہیرن تاسم سندھ تے مل کیتا یا۔ اوں وقت ایہہ رسم الخط عامی ترقی کر چکیا یا۔ موجودہ خط ۱۹۲۲ء دی ایجاد اے۔ ڈاہوں صدی عیسوی تائیں قرآن مجید خط کوئی و سبغ لکھیندا رہ گئے۔ بجی کوئی دے خطوط وی کوئی رسم الخط و سبغ لکھیے گھنٹن۔

ڈا۔ ابن نیم (وفات ۱۹۹۵ء) آپنی مشہور کتاب "الفہرست" (سن تصنیف ۹۸۷ عیسوی) و سبغ خط سندھ دے عنوان نالی لکھیے۔

"انھوں دے لوک مختلف زبانیں تے مختلف مذہبیں دے حامل ہن۔ تے انھیں دی کتابت دے طریقے قسم قسم دے ہن۔ جیرھے لوک انھیں شہری و سبغ آمد و رفت رکھن۔ انھیں وچوں کجاشخص نے کیوں ہے جو انھیں دی کتابت دے طریقے ڈوسو دے قریب ہن۔ اوں ایہہ وی ڈیے جو این انھوں دے پایہ تخت وچ سونے دا پکبت ڈٹھے۔ آکھیا ویندے جو ادبہ دا جسمہ اے۔ ادبک اینجھا شخص اے جیرھا کرتے بیٹھے۔ تے اوندے ہتھ دیاں انگلیں تریبہ دے عدد کول ظاہر کر نیدن۔ این کرسی تے جیرھا کج لکھیا ہویا اوندانہونہ ایہہ اے

عولے سبغ x عولے سبغ
 مذکورہ بالا شخص نے ایہہ وی ڈیے جو انھیں دے اکثر لوک توں جنہیں نالی کھن۔ جیندا نمونہ ایہہ اے۔
 ۲۱۷۴۸۹۷۳۲

جیندا سندھ اب سبغ دے وزح ط کنوں تھیندے جیرھے ط تے پھرن نالی پیلے حرف تے دل اذن تے اوندے تلوں این طریقے نالی نقطہ لا ڈنیدن

۲۰۳۰۸۰۷۶۱
 (باقی اگلے صفحے تے)

علاقوں کی مختلف بن۔ سندھی و موجودہ رسم الخط اگرچہ ۱۸۵۳ء و تہ مقرر تھے۔ تے ایندے واسطے انگریزی حکومت نے بک کیٹی مقرر کیٹی ہی۔ جیندا سربراہ مسٹر انڈسٹ ٹریمپ ہاتے جنہیں ایندے ایہ حروف تہی تے رسم الخط مقرر کیا ہا۔ لیکن این کنوں پہلے البیرونی دے بقول سندھی یا رصویں صدی عیسوی و تہ دی علاقائی رسم الخطیں دے نال نال عربی رسم الخط و تہ وی لکھیجن پئے گئی ہی۔ تے ہن تاں ایندے حرف ایہو کور رسم الخط رہ گئے۔

حروف تہی ملاحظہ ہوں۔

ا ب پ ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع ح خ
 اب پ ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع ح خ
 د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع ح خ
 د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع ح خ
 ق ک گ گ گ گ ل م ن ٹ و ہ ع ی
 ق ک گ گ گ گ ل م ن ٹ و ہ ع ی

سرائیکی تے عربی رسم الخط بعض لوکین سرائیکی واسطے از خود عربی رسم الخط اپنا گھدے تے ایہہ کافی عرصے کنوں استعمال تھیندا انڈے این سلسلے وچ سب کئیے پہلی کتاب حاجی نور محمد شیر گڑھی دی اے۔ جیندا لال "مسائل کفن دفن" اے۔ ایہہ عربی رسم الخط و تہ لکھی گئی اے۔ تے ایندے و تہ فارسی رسم الخط تے آوازیں

تے این طرح ایہی ک۔ ل۔ م۔ ن۔ س۔ ع۔ ف تے ص تہی ویندن۔ تے این طرح نال ڈاہ حرفیں تے ڈاہ حرفیں واوا دھاتھ ویندے۔ تے دل جیرھلے ص تے پھرن۔ تاں ہر حرف دے توں ڈونقے ڈتے ویندے مثلاً۔۔

ا ب پ ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع ح خ

این طرح نال ایہہ ق۔ ی۔ ش۔ ت۔ ث۔ ن۔ ذ۔ ف۔ ظ تہی ویندن۔ تے دل جیرھلے ظ تے پھرن تاں پیر حرف دے تے جیرھا اصل و تہ (آ) ہے تے این طرح (آ) تے نقطے ڈوے ڈونقے۔ این طرح نال سارے حرف معجم دی تکمیل تہی ویندی اے۔ تے انہیں دی مدد نال ہر جانہ کن

والی امل کے نہیں۔ نون غنہ ڈ۔ ژ۔ سٹھ وغیرہ داکتھائیں نشان نہیں ملدا۔ بعض لفظ
چیرے سے نال لکھے دیند ح نال لکھے گئیں۔ تے گ دی جاہ تے ک استعمال
کیتا گئے

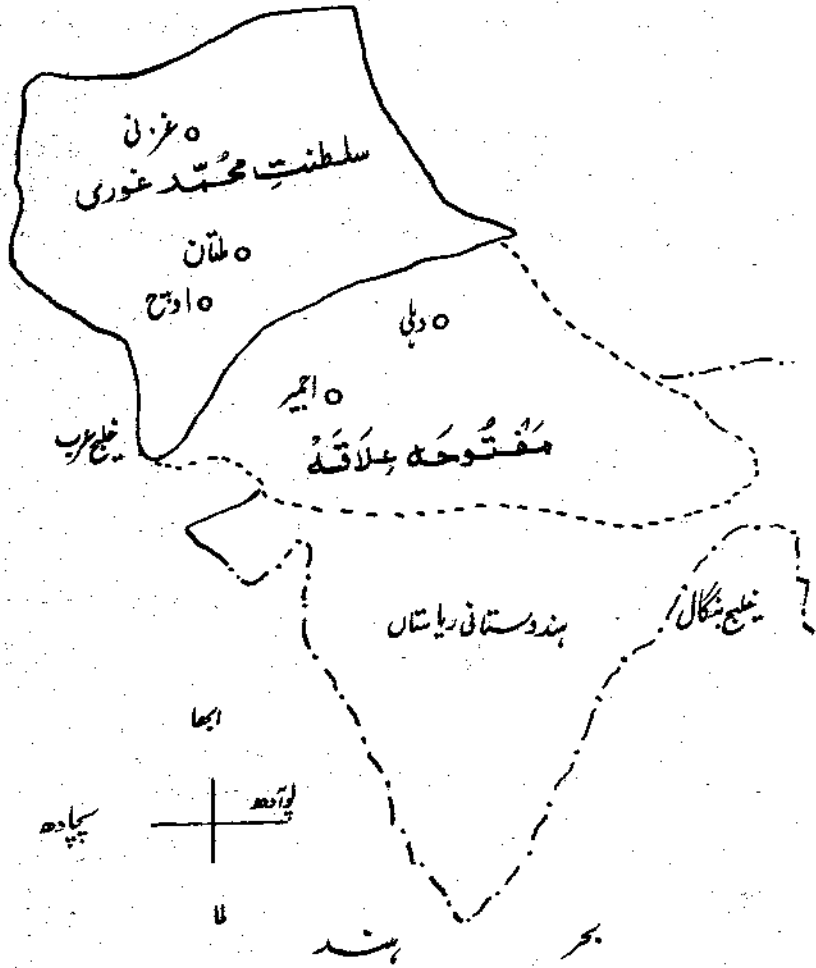
سے یں حاں بندہ کنکار۔ توں ہیں رب غفار ستار
کتاب مسائل "کفن دفن" دے علاوہ، "نورنامہ" "معراج نامہ" تے چراغ اعلان
دی پیر" دی عربی رسم الخط وفتح لکھی ہوئی مدی اے۔

سرائیکی تے فارسی رسم الخط
زور تھے تاں سرائیکی کوں وی فارسی رسم الخط وفتح لکھی شروع کر دتا گئے
لیکن عام طور تے ادحرف وی چیرے فارسی وفتح نہ ہن۔ سرائیکی لکھدیں ہوئیں
از خود استعمال کیتے گئیں۔ مثلاً ٹ۔ ڈ۔ ژ۔ بھ۔ پھ۔ تھ۔ ٹھ۔ جھ۔ چھ
کھ۔ گھ۔ لھ۔ مھ۔ نھ وغیرہ۔ انج کل عربی رسم الخط دی نسبت فارسی رسم الخط
و فتح سرائیکی زیادہ لکھی دیندی پئی اے۔ سماہیں "سرائیکی" بہاوپور تے سرائیکی ادبی
مجلس بہاوپور دیں کچھ کتابیں دے سوا ہیا بھیرا کچھ چھپدا پئے۔ او سارا فارسی
رسم الخط و فتح اے۔

۱۔ فارسی رسم الخط آرامی رسم الخط دی ترقی یافتہ صورت اے۔ تے آپت ترقی دے مختلف منزلیں
توں گزر کر ایں اسان تائیں پئے۔ موجودہ خط نستعلیق کوں تیرھویں صدی عیسوی وچ امیر علی
بہر زری ایجاد کیتا نا۔ عربی رسم الخط وانکوں بہر وگلف رسم الخط دے اتے ایہہ وی وادی سندھ
دے پرانے رسم الخطیں نال مل دیندے۔

۲۔ اتھان ایں جیرے وچ جو سرائیکی دارم الخط نسخ یا نستعلیق ہو دے۔ میڈا خیال اے جو
نستعلیق ہووٹا چاہی دا اے۔ کیوں جو ایہہ آپٹیں ساریں کمزوریں دے باوجود اردو دے اثرات دی وجہ
کنوں سرائیکی عوام کوں لکھن پڑھن وچ سوکھا بگدے۔ تے نسخ دی نسبت زیادہ مقبول اے۔ نسخ
دے حامی قرآن شریف کوں سوکھا نال پڑھن دا ذکر کریندن۔ حالانکہ اہل اردو تے اہل سندھ کوں جہاں قرآن
پڑھن۔ چیرے اردو تے پنجابی کنوں سرائیکی دے علیحدہ تشخص واسطے خط نسخ دی گاہہ کریندن انھیں

سلطنت محمد غوری
۶۱۹۰

دی صورت و جگہ گزاشاے جو اردو تے ناری کوہم الخط ہوون دے باوجود اپنا آپنا شخص برقرار رکھی کھڑن
(ویسے اردو خط نسخ بڑا ہندی ہی اے)

سرائیکی دے غنیمت نازد خیر نہیں و امشوی ایم اے بیڈے خیال دے جھ آوازاں ب ج تے ج ڈگ تے گی
ای حقیقی بن۔ اگرچہ سرائیکی عوام ن دی شاعری کرن پسہ کرین۔ کین حقیقت ایہ اے جو ایہ اے ج آواز
کے نہیں۔ ج تے گی دی آواز نال نٹرن والے لفظیں دی تعداد بہوں عرو دے ات واسطے انہیں و خواہ مولہ اضافہ
مزدوری کے نہیں۔ انہیں آوازیں دی ادائیگی ن + ج تے ن + گ ویں مشترک آوازیں نال کہیں حدائیں
کیا و دے سبکے۔

نظامی باہولپوری دی ودھائی ہوئی گی جنی الصوت جائز توجہ دی مستحق اے کیوں جو ایہہ آواز سرائیکی
وچ تھالیاں۔ لالیاں۔ کالیاں JET تے SET دی صورت و ج موجود اے۔ اگر تیدے
واسطے نویں علامت ایجاد کرن دے جھنٹ کنوں پختے تاں کتھائیں ی (تھالیاں) تے کتھائیں زیر (جٹ)
نال گزارہ چلا ونا پوسی۔

بیڈے خیال و ج امانی حروف تے اے علامتاں و دھواؤں پسہ یہ تے قابل قبول ہوسن جیہیاں
انہیں دے نال ملدیں جلدیں برآمدی آوازیں ب۔ ج واسطے استعمال تھیندن۔ لہذا کہیں نویں علامت (چرھی
ہمیشہ اختلاف و اسباب بندی اے) دی ایجاد کنوں چنگا اے۔ جو نقطے لائے وچن۔ تے ایہہ علامتاں ب
ج ڈ تے گ بن ولین (لفظیں و اتل لادن ای چنگا اے۔ کیوں جو شروع کینی ایویں اندر پٹے تے ایہہ
تقریباً متفقہ اے) ب تے ڈ و نقطے لادن تے اعراض طغوانہ اے۔ کیوں جو کوئی لفظ آٹھے اچوں پچوں
لفظیں نال دل کر اپن مطلب ادا کریندے۔ ات واسطے علی دادھو کا گٹ تھیندے۔ کیں ابتدا وچ گول نقطے
(۵) دی حمایت کیتی ہم۔ لیکن بعد و ج غور و فکر دے بعد ایں نتیجے تے اپڑیاں جو ایہہ نہ صرف کتابت و ج
مشکلات پیدا کر لسی بلکہ ٹائپ و ج وی اوکھ و اسباب بنسی۔

سراٹکی ویاں آوازیاں

سراٹکی ویاں کل آوازیاں (علامتی صوت ویاں حروف صبیح، مصوتے تے نیم مصوتے سمیت)
بھی دیکھا بٹرن۔ لاشظہ ہون۔

آ با بھا با پ پھا پتا پھا پتا ج جھا جتا ج جھا جتا
خا خا دا دھا ڈا ڈھا ڈا زا زا سا سا ش ش سا سا
طا ظا عا غا فا قا کا کھا گھا گھا لھا ما نا نھا ٹا وا
با ع یا (ی۔ یے)

کچھ لوکین دے خیال موجب انھیں دی تعداد زیادہ اے۔ او سراٹکی دے اضافی ویاں پچ
جا (نخ) گیا (نگ) تے ئی (غنی الصوت) دا اضافی کریندن

لیٹیے خیال ویاں جا (یح) تے گیا (یح) آوازیاں ہن۔ ایہن ویاں تے ن ویاں دا مجموعہ
انھیں۔ لیکن سراٹکی ویاں انھیں آوازیاں دے محدود لفظیں دی وجہ کنوں
انھیں دا اہم ضرورت کے نہیں۔ ای فنی الصوت دامتہ دی موجود اے۔ اردو

ویاں ایکوں یا تے غلوٹ سڈیا ویندے۔ تے کہیں لفظ ویاں ای ی دی موجودگی دلیہ ایہدے آتے
ایہ نشان ہ ڈتا ویندے مثلاً پیاس، پیاہ۔ گیان تے دھیان وغیرہ۔ میٹھے خیال ویاں آواک
سادہ ی نال کم پورا کرنا چاہیدا اے۔ یا زیادہ کنوں زیادہ اردو والا طریقہ قبول کر گھنٹا
چاہیدا اے

ڈاکٹر کرسٹوفر ٹیکل دے موجب انہیں حروف تہجی وچوں حروف صحیح دی تعداد اٹھتالی

۷۶

ایہہ سرائیکی حروف تہجی جیہیں آوازیں دے حامل بن۔ انہیں وچوں بہوں ساریاں
آوازاں سرائیکی پلٹن والے ٹھیک طرح نال ادائیں کر سگدے۔ گراہیں لوکس کون مشق تہجی
دے تے تاں او انہیں دے پلٹن تے تادرتھی ویندن۔ لیکن عام حالت وچ او انہیں دا ٹھیک
تلفظ ادائیں کر سگدے۔ انہیں وچوں اکثر آوازاں بروچی بن جنہیں وچ خاص کر عربی
تے فارسی آوازاں بن۔ ذرا عربی حرفیں دے ایہہ گروپ ملاحظہ ہوں۔

۱۔ آ۔ عا

۲۔ تا۔ طا

۳۔ ثا۔ سا۔ صا

۴۔ حا۔ ہا۔

۵۔ ذ۔ زا۔ ضا۔ ظا

۶۔ طا۔ کا

اگرچہ اہل عرب انہیں حرفیں دی ہر آواز کوں انج انج لہجے وچ ادا کریندن لیکن
اہل سرائیکی تا، طا، سا، صا۔ زا، ذاء، ضا، ظا تے کا وچ ٹھیک ٹھیک فرق نہیں
کر سگدے۔

انیوں فارسی دیاں کچھ مخصوص آوازاں بن۔ جیہیاں اوں عربی وچ اضافہ کرتے
اپنائیں۔ انہیں وچوں پا، چاتے گا ویں آوازیں کوں اہل سرائیکی ادا کر سگدن۔ لیکن انہیں
واسطے تہجی ضروری اے کیوں جو سرائیکی نوت ایں توں خالی اے۔

ایہا وجہ اے جو وادی سندھ دیں پرائیں رسم الخطیں وچ انہیں آوازیں واسطے
کوئی علامت (حرف تہجی) موجود کے نہیں۔

ایندے برخلاف سرائیکی وچ کجھ ابھتھیاں آوازوں موجودن۔ جیہیاں سامتے ایلانی زبانیں
وچ کے نہیں۔ انھیں آوازیں دیاں علامتاں ملاحظہ ہوں۔

ٹا۔ ڈا۔ ژا۔ بجا۔ پا۔ پھا۔ تھ۔ ٹا۔ ٹھا۔ جھا۔ چا۔ چھا۔ دھا۔ ڈھا۔
ڈا۔ کھا۔ گا۔ گھا۔ تے ٹ ڈ وغیرہ۔

ایہہ آوازاں وادی سندھ دیں پرانیں زبانیں کونوں گھدیاں گین۔ ہن اگر اتلی تحریری روشنی
وچ (ساں سرائیکی دیاں حقیقی آوازاں) حروف تہجی دی شکل وچ مصوتیں تے نیم مصوتیں سمیت
تلاش کروں تاں او ایہہ تھی سگدن۔

آ۔ ا۔ با۔ بھا۔ پا۔ پھا۔ تا۔ تھ۔ ٹا۔ ٹھا۔ جا۔ جھا۔ چا۔ چھا۔ خا۔ دا
دھا۔ ڈا۔ ڈھا۔ ڈا۔ ڈا۔ را۔ رھا۔ سا۔ شا۔ عا۔ نا۔ کا۔ کھا۔ گا۔ گھا
گ۔ لا۔ لھا۔ ما۔ ن۔ نا۔ نھا۔ ٹ۔ وا۔ وھا۔ یا۔ ی۔ یے۔

انھتاں میں جیڑھے حروف تہجی شامل نہیں کیتے۔ انھیں دیں آوازیں تے شکلیں دے بارے
وچ بہوں سارے ماہرین لسانیات دا خیال اے۔ جو انھیں کول اردو (پنجابی تے سرائیکی
سمیت) وچ جاہ ڈیولون دی ضرورت کے نہیں۔

۱۔ شرف الدین اگلائی لکھن "ز دض تلاش س ص ت ط ح ه ع تے وکوں ڈاکٹر شوکت میرواری ایچ
ایچ PHONEME نیندن لیکن ڈاکٹر شی الین زور ڈاکٹر مسعودین خان، ڈاکٹر گیان چند، ڈاکٹر گوپی چند نارنگ
تے ڈاکٹر ابواللہ صدیقی انھیں غزلیں کول (اردو سے) صوتیں وچ جاہ ڈیولون واسطے تیار نہیں۔"

ڈاکٹر گیان چند لکھتے س، ا، ط، ظ وغیرہ عربی وچ واضح آوازاں وی ہن تے صوتیے وی۔ لیکن ہند پاک
وچ جیڑھے ایہہ بک آوازیں نکلا رکنوں زیادہ نہیں انھیں کول صوتیہ تاں درکار صوت دامتہ وی نہیں ڈتا وچ
سگدا۔ ول انھیں واسطے علیحدہ تقریری علامتاں برقرار رکھن کیا سنن۔ زبان وی اص تے بنیادی شکل تقریر سے نہ کو تقریر
تقریر واکم تقریر کول سم تے ناں تلمبند کرن دے سوا کجھ نہیں۔ علم کول الم (جھنڈا) لکھیا وچنے تاں ایندے ناں فرق نہیں
پندا۔ جیڑھا بار کینن بوجھتے بار معنی ہیں وچ اے" (باقی اگلے صفحے تے)۔

سراہیکی آوازیں دسے ماخذ | ہن سوال ایہہ پیدا تھیندے جو ایہہ خالص سراہیکی

آوازیں دسے ملا تے وچ پیدا تھین جتھاں ایہہ زبان بولی ویندی اے یا انھیں زبانیں کونوں ادھار گھڑیاں
گین۔ جیہیاں وادھی سندھ تے جو کرٹ والے بولیندے آئے ہن۔

اس سوال دا جواب واضح اے جو آوازاں کتھاؤں ادھار تیں گھدیاں ویندیاں کیوں جو انسان
ادوٹن وی صدیجت آوازیں دسے بیز حاصل تیں کر سگدا۔

سراہیکی آوازیں کون عام طور تے چار حصیں وچ ونڈیا ویندے جیہاں حصہ انھیں آوازیں
دا اے جیہاں سامی، آریائی تے ڈریوئی زبانیں وچ وی ملدے۔ ایہہ عام طور تے بیندی آوازاں
ہن تے کہیں کہیں شکل وچ ہر زبان وچ ملن مل خط ہرون

سراہیکی وچ انھیں آوازیں کون انھیں حروف تہجی دی شکل تھاکر کیتا ویندے۔

آ۔ با۔ تا۔ جا۔ حا۔ فا۔ دا۔ ڈا۔ را۔ سا۔ شا۔ ظا۔ ظا۔ کا۔ لا۔ ما۔ فا

وا۔ یا

(انھیں وچ حروف صبح مصوتے تے نیم مصوتے سب شامل ہن)

سراہیکی آوازیں دا ڈو جھا حصہ او اے جیہاں سامی تے ایرانی زبانیں وچ تیں ملدا۔

او ایہہ اے

بھما۔ پھما۔ ٹھا۔ ٹھا۔ جھا۔ چھا۔ دھا۔ ڈھا۔ رھا۔ رھا۔ گھا۔ گھا۔

ڈاکٹر مسعود حسن خان لکھن آہہ سارے حروف ہن صوت تیں۔ ایہہ اردو رسم الخط واسطے وبال جان جیسے
ہوئے ہن عربی فارسی لسانی روایت دی دھاگ اچن تائیں این طرح قائم اے جو اصلاح دیں ساریں کوشش دے
باوجود چھٹکارا تیں مل سکیا۔

۲۔ ا۔ ع۔ غلوٹ وائے پکارا تیں (کہیں حروف کون ادا کریندی ہونیں اگر ہوانہ کونوں پرے تائیں ہونے
تائیں اوں کون ہرکار حرف ادن) مثلاً بھ پھ سٹھ ٹھ وغیرہ کون عام طور تے مرکب لفظ سمجھیا ویندے (یعنی
بھ = ب + ہ، حالانکہ حقیقتاً ایہہ مفرد حرف ہن تے اصلاً تے صوت دی ہی حرکت نال ادا تھیندن۔
(باقی اگلے صفحے تے)

ایہہ حرف چرھیں آوازیں دے حال بن انھیں دی اصل دے بارے وچ ایہہ سمجھا دینا رہ
گئے۔ جو ایہہ ہند آریائی بن۔ لیکن ایں بارے وچ سیلٹر تے کالڈویل اہن جو بھا۔ پھا
جھا۔ کھا وغیرہ وچ ۷ مخلوط دی آواز چرھی سنسکرت تے اوندی شاخ ہندی وغیرہ کون
یورپی زبانیں کون جتناز کریندی اے درادڑی زبانیں کون ماخوذ اے

مسٹر آئزک ٹیلر اپنی کتاب ”آریائی دی ابتدا“ وچ سنسکرت تے درادڑی زبانیں
دے باہمی تعلقات دا ذکر کریندے ہوئے لکھدن۔ ”سنسکرت دے علاوہ آریائی زمرہ
دیاں بیاں زبانان تالوں زبان تے ڈنڈیں دی مدد نال ادا تھیون والے حرفیں کون فانی
بن۔ جیرھے خالصتاً درادڑی صوتیات دی خصوصیات وچ بن سنسکرت وچ انھیں دی
بھت درادڑی اثرات دا ثبوت اے۔“

ڈاکٹر سیلشا آئیگر ایں موضوع تے بحث کریندے ہوئے اہن ”جو ہند آریائی زبان تے قلم
ترین ایرانی زبان دے فرق دی خاص علامت ایہہ اے جو ایں وچ حرف نطقیہ دا چرھے
ڈنڈ تے زبان دے مل نال ادا تھیندن) ہک بیاسلسلہ موجود اے یعنی حرف مخفی (جہیں کون
ادا کریندیں ہوئیں زبان تالوں نال بگدی اے) انھیں حرف مخفی دی اہمیت زبان دی
تاریخ وچ ودھدی گئی اے تے انھیں دی سنسکرت دی لغت وچ کثرت اے۔ اگرچہ
ایہہ عموماً ہند یورپی زبانیں نال کوئی تعلق نئیں رکھدے تے صرف درادڑی زبانیں نال
مخصوص بن“

سرائیکی آوازیں دا ترکیب جھہ ادا اے۔ جیرھا سرائیکی تے فارسی اثرات دا نتیجہ اے۔

ات واسطے گورکھی لڈا تے ناگری رسم الخطیں وچ انھیں واسطے علامتاں دی اپنیاں اپنیاں بنایاں گئیں

۷۱ یعنی رسم الخط وچ ۷ مخلوط دی آواز دالاحرف کھا (۲۲) موجود اے۔

نہ چلے سیلٹر تے کالڈویل ایندی موجودگی کون کیوں نظر انداز کر دیندن۔

اس جیسے فتح ایہہ آوازاں شامل ہن حروف تہجی لفظ ہوں

پا۔ چاتے گا وغیرہ

اگرچہ فارسی دی ہک پنی آواز ترا دی اسے لیکن سرائیکی فتح ایہہ آواز دی گنناش موجود نہیں
سرائیکی آوازیں دا چوتھا حصہ اداسے جیہا خاص سرائیکی نال مخصوص اسے تے ایہہ آوازاں دسولٹے
سندھی دے) جنہیں زبانیں فتح بہوں گھٹ پاتیاں ویندین۔ انہیں آوازیں کوں علامتیں دا ایہہ
روپ ڈٹا گئے۔

ب ، چ ، ڈ ، گ تے کن

جیہہ تائیں پا، چا، ڈا تے گا دا تعلق اسے ایہہ سرائیکی دے علاوہ صرف
سندھی فتح موجود ہن ناگری رسم الخط فتح پا۔ چا واسطے بالترتیب ایہہ علامتاں 𑆧 ، 𑆨
بنائیاں گئیں۔

پا (ب) دے نال ملدی جلدی آواز چینی و چ دی پاتی وندی اسے اوہے دا "کوں ہے دا"
اپن تے سرائیکی فتح استعمال کریندن۔

متطاری آوازاں | نساں پچھلے صفیں فتح ایہہ پڑھے جو سرائیکی دی بنیاد واسطے پہلی سلسلہ
دکم منڈا قبائلی دی ہک زبان منڈاری ڈٹا تا۔ ات واسطے ایہہ گالھ حیرانی دا باعث نہ ہوسی جو کہیں

راٹ اگرچہ ہک مرکب لفظ اسے تے ن + ٹ + ڈ دا مجموعہ اسے لیکن بہوں سارے عالم نیکیوں
مرکب لفظ نہیں بھیندے۔ لیکن گورمکھی فتح ایندے واسطے انخ علامت فتح بنائی
گئی اسے۔ تے ناگری وچ وی ایندے واسطے ایہہ علامت 𑆧 اسے۔ اجکل سرائیکی
دانشور ایندے واسطے ایہہ علامت "ڄ" متکریتی کھرن۔ اینویں لاہور دے پنجابی دانشوری ایہہ
علامت "ن" بنائی اسے۔ ایہہ آواز سرائیکی دے علاوہ پنجابی، ہندی تے چینی وچ وی ملدی آ
ایندے بارے فتح اوڈوانی دا خیال اسے جو ایہہ دراوڑی آواز اسے۔ میڈے خیال
فتح ایہہ انخ آواز کے نہیں۔

آکھاں سرائیکی دیاں ایہہ بنیادی آوازاں وی منڈاری کنوں آئین کیوں جواں وی منڈاری زبان دے کئی لفظ مثلاً پوہی، جانگ (جنگھ) پوہی تے جانگ سرائیکی وچ ہوہو معنی دے استعمال متعین۔ انہیں لفظیں دے منڈھ وچ ہا جاتے پڑا دی موجودگی اس حقیقت پڑو اشارہ کریندی اے جواہہ منڈاری زبان دیاں آوازاں ہن۔ کجھ ہا دلیلاں وی ایہدے وچ وچ موجود ہن۔

۱۔ منڈا قبائلی نال تعلق رکھن والے قبائل وچوں اچھ تائیں کجھ پاکستان وچ موجود ہن تے او سرائیکی دین انہیں مخصوص آوازیں کوں چنگے طریقے نال ادا کر سگدن۔ انہوں وی ظاہر متعین دے جواہہ آوازاں انہیں واسطے نیر کے ہن۔

۲۔ منڈا قبائل پڑو جے قبائل وائلوں مغرب کنوں وادی سندھ وچ نہ آئے ہن۔ بلکہ ایہہ آسٹریلوی نسل نال تعلق رکھدے ہن۔ چونکہ ایہہ سماں نسل کنوں اجیرھے سرائیکی دیاں ایہہ آوازاں ادا نہیں کر سگدے (جدا نسل نال تعلق رکھدے ہن۔ ات واسطے انہیں واسطے انہیں آوازیں دی ادائیگی ممکن اے۔

۳۔ آوازیں کوں ادا کرٹن دی صلاحیت گلے دی بناوٹ تے جغرافیائی تفاوت تے وی منحصر ہندی اے۔ ات واسطے ایٹکوں ہرنس بیز خصوصی مشق دے ادائیں کر سگدی۔ چونکہ ایہہ خصوصیت سرائیکی تے سندھی علاقے وچ رہن والیں وچ پائی ویندی اے۔ ات واسطے ایں علاقے وچ پڑے دو رکنوں آباد منڈا قبائل وی ایہہ آوازاں پوہن دی صلاحیت رکھدے ہون۔

۴۔ ایہہ آوازاں سندھی تے سرائیکی دے علاوہ کہیں حد تائیں پھین تے ہندی وچ وی پائیاں ویندین تے ایہہ ساریاں زبانان تورانی گروہ نال تعلق رکھدن۔ ات یٹوں ممکن اے جواں گروہ دیاں زبانان پوہن والے انہیں آوازیں کوں ادا کرٹن دی صلاحیت رکھدے ہون۔

ہیندے وچ منڈاری وی شامل ہن۔

انہیں دلیلیں دے سوجھے وچ ایہہ گاہ ممکن متعین سگدی اے جوسرائیکی دیاں مخصوص آوازاں منڈاری زبان کنوں گھدیاں گیاں ہون۔

سرائیکی آوازیں دی ادائیگی | آوازیں دی ٹیک ٹیک ادائیگی تے پانچ ٹیڈا

زور ڈیندن۔ کیوں جو آوازیں دی درست ادائیگی نہ تھیں تو نال مطلب دی ادائیگی وچ لڑتی تھیں۔
 آوازیں دی ٹھیک ٹھیک ادائیگی دا انحصار زبان ڈنڈ۔ سنگھ۔ سھوڑتے۔ تھیں نال والہستہ
 مختلف اعضاء دی بناوٹ تے اے۔ اگر تھیں دچوں کہیں وچ کوئی نقص ہووے تاں آواز دی
 ٹھیک ادائیگی نہیں تھیندی۔

بعض آوازیں دی ادائیگی کنوں کجھ لوک تاثر ہوندن۔ اوں دی وجہ عام طور تے آواز کون
 ادا کرن والے دے کہیں عضو دے وچ گڑبڑ ہوندی اے۔ جیوں پچھرا آدمی کجھ کھنٹیں
 کون درست ادائیں کر سگدا۔ اینویں بھارت وچوں آوٹن والے کجھ مہاجرین کون 'ش'
 تے 'ز' دے درست لہجے وچ مشکل پیش آندی اے۔

اگر ایں جگہ کون اگوتے دھاتے ڈٹھاؤ پئے تاں بعض علاقے دے پورے لوک یا
 کوئی پوری نسل کجھ آوازیں کون ادائیں کر سگدی۔ جیوں سارے سرکاری لوکین واسطے 'ش'۔ 'س'۔
 'ط' تے 'ق' کون صحیح طریقے وچ ادا کرن مشکل اے۔ اینویں کئی قومیں واسطے سرکاری دیں مخصوص
 آوازیں پا (پ) چا (ج) ڈا (ڈ) تے گجا (گ) کون الاوٹن اوکھا اے۔

کہیں آواز دی ادائیگی وچ کہیں پوری قوم کون اوکھ پیش آوٹن دا مطلب مرن گئے
 دی بناوٹ وچ خرابی نہیں بلکہ مخصوص نسل ہونڈ دے علاوہ اوں قوم دی پوری تاریخ تے
 ثقافت کون وی دخل اے۔ جیندے وچ خرافیہ داوی اپنا ختم اے۔

زبان دان آوازیں دی تقسیم آواز دی ادائیگی و پلے زبان ڈنڈیں تے تھوڑیں دی
 حرکت دی بنیاد تے کریندن۔ سرکاری آوازاں ایں تقسیم دی روشنی وچ ملاحظہ ہون۔

بہی	دتی	دتی مکوں	تالونی	نم تالیا نشانی	تھوئی یا طقی		
پ	ت	ٹ	چ	ک	x	سادہ (پرا آدمی)	پہلا قسم
پھ	تھ	ٹھ	چھ	کھ	x	پھکار (مشقوس)	
ب	د	ڈ	ج	گ	x	سادہ (پرا آدمی)	دوسرا قسم
بھ	-	ڈھ	جھ	گھ	x	پھکار (مشقوس)	

لفظ یا نشان	حروف یا حروف	تاریخ	دینی سکون	دینی	لسی
الف یا غنائی	خ	نخ (نہج)	نک (نہج)	ن	م
صیری	ح-ہ	خ	ش	ز-س	ف
دستی یا قلمی	خ	خ	خ	ر	خ
پہلوی	خ	خ	خ	ل-ط	خ
نیم مصوتے	خ	خ	ی	خ	و

سراٹکی آوازیں دی ادائیگی و قح غیر سراٹکی لکھیں کون عام طور تے انھیں چار حصوں آوازیں
 پا (پ) چا (چ) ڈا (ڈ) تے بگا (گ) دی ادائیگی و قح مشکل پیش اندی اے جیہکہ
 انھیں دی ادائیگی واسطے ہک سوکھا جیہاں اصول موجود اے۔

انھیں چار آوازیں کول در آمدی (IMPLOSIVE) آوازیں دانان ڈا گئے تے
 انھیں دی ادائیگی ویلے ہوا کول منہ دے اندر پھٹنا پندے۔ مثلاً با کول ادا کریندے
 ویلے ہوا منہ توں باہر نکلی اے۔ لیکن پا (پ) کول ادا کریندے ویلے ہوا کول
 اندر گھٹنا پندے۔ اینویں چا (چ) ڈا (ڈ) تے بگا (گ) کول ادا کیا توں بگا
 حاصل | این ساری گفتگو دا نتیجہ ایہہ اے جو سراٹکی و قح ساریاں آوازاں

(پوریاں تے ادھیان) تان چھٹی ہن۔ لیکن انھیں واسطے علامتاں د حروف تہی ویلے
 ہن۔ چیرھیاں مزورت کنوں ناہن۔ ایہہ زائد علامتاں عربی تے فارسی کنوں گھدیاں
 گئیں۔ لیکن اہن تائیں سراٹکی و قح ا پنج آوازیں دا درجہ تیں گھن سگیاں تے شاید مستقب
 وی نہ گھن سگن۔ لیکن پچھلے ہک ہزار سال دی علمی روایات دی وجہ کنوں ایہہ
 صورت بن گئی اے۔ جو انھیں دا سراٹکی حروف تہی و چوں خارج کرن مشکل تھی گئے۔
 کیوں جو قح تیرسندھ دے بعد اسال پرائے علمی ادبی ورثے کنوں محروم تھی گئیں تے
 اوہدے بعد تخلیق تھیون والا سراٹکی ادب اسلامی فکر تے عربی فارسی لغت تان بھول گئے
 ہن صورت ایہہ بن گئی اے۔ جو پچھلے ہزار سال دی مدت و قح پیدا تھیون والیں تان

تہذیبی تہ تقاضی ضرورتیں کون محفوظ رکھیں ہوئیں عربی فارسی دسے انہیں عربی کون
 آوازوں بنانے بغیر وی سینے نال لائی رکھیا وچے۔ ورنہ سکوں تقریباً سارے سرائیکی
 علمی ادبی سرمائے کنوں ہتہ دھو گھٹنا چاہی و اے۔

یہیں اگرچہ کچھ عرصہ پہلے تاہیں گھڑا رہیاں جو انہیں عربی فارسی حروف کون خارج کر ڈتا ورنے
 تے سارے کلاسیکی ادب کون نویں رسم الخط وچ ڈھال گھدا ورنے۔ لیکن زیادہ غور و فکر
 نال ایہ نتیجے تے پہنچیاں جو ایہہ کم اتھ مشکل اے جو پتہ سرائیکیں ڈتا ورنے
 سگدا۔ اگرچہ ایہہ کوشش کیتی دی ورنے تاں اسان ایہ گندی طرح الجھ ولسیوں جوہ
 ایڈوں دسے رہیوں نہ اوڈوں دسے۔

سرائیکی دی علاقائی وند

کہیں زبان دیاں دیاں ڈوہجی زبان دی حدیں کنوں ارج کرن سوکھی جگہ میں ہوندی۔ کیوں جو ایہہ انتظامی حدیں کنوں مختلف ہوندن۔ مثال دے طور تے سرائیکی تے پنجابی دیں حدیں کون لیکر چپک کر اپنی جدا کرن بہت مشکل اے۔

عام طور تے پیرھلے ڈو زبانیں دیاں حدیں آہت و ترح ملدن تاں اکتوں نے لوک یا تاں ڈوہیں زبانیں الیندن جویں جو ڈیرہ غازی خان و ترح بلوچی تے سرائیکی زبان سلیمان پہاڑ دے دامن و ترح بٹانہ دینکا اے تے بلوچ سرائیکی تے بلوچی ڈوہیاں زبانیں بولیندن یاوت انھیں بلٹن والیں ڈوہیں زبانیں دی ہک سانجھی شکل پیدا کیتی دینکا۔ جیکوں اوں علاقے دے رہن والے لوک الیندن۔ ایں دی صورت جھنگ و ترح ملتان جھنگوی زبان دا بنیادی ڈھانچہ سرائیکی دا اے۔ لیکن ایندے اتے پنجابی دی پیپ گہری اے۔ تے ایہہ زبان اکتوں دے لوکین واسطے پنجابی تے سرائیکی بولن والیں تریں رابطے دا ذریعہ بندی اے۔

ایں صورت و ترح ایہہ فیصلہ کرن مشکل تھی ویندے۔ جو کیرھی زبان دی حد کہتیاں مگدی اے۔ تے ڈوہیں زبان اکتوں شروع ہیندی اے۔ عام طور تے ایہہ طریقہ اپنایا ویندے جو جیرھے مقام کنوں کوئی زبان آپنی واضح صورت و ترح بولیندی اے اکتوں کنوں اوں زبان دا علاقہ سمجھیا ویندے۔ اگرچہ اوں زبان دی حد و ترح پرے پرے تائیں ہمسایہ زبان دے اثرات وی موجود رہن۔ جویں سرائیکی بلوچی زبان دے علاقے کچی سندھی زبان دے علاقے اپر سندھ تے پشتو زبان دے علاقے بنوں تے پشت اور تائیں موثر اے

ادھر اے جو جیرھے مختلف محقق کہیں ہک زبان دے علاقے دے کئی نقشے

تیار کریندن۔ تاں عام طور سے اوہک بے کنوں مختلف ہوندن۔
 سرائیکی زبان دیاں حلاں مختلف لوکس نقشے دے ذریعے مختلف دکھائیں۔
 انھیں وچوں کچھ لوکس کوئی علاقہ شامل کیتے تے کچھ لوکس کوئی علاقہ۔ تساں جائد و
 جوہر زبان واکوئی مرکزی علاقہ ہوندے۔ ایہ کیناں اگوتیں جیرھے او زبان و دھدی
 تاں اونڈیں ہماٹے زبانیں دا اونڈے اتے اثر تھیندے۔ جیندی وجر کنوں
 اونڈی شناخت دیاں بنیادی خصوصیات کمزور تھیندن ویندیاں تے ہسلے زبانیں
 دا اثر زیادہ تھیندے ویندا۔ ات واسطے سرحدی علاقیاں کوں کہیں زبان دی مدد چ
 شامل کرن تے اختلاف پیدا تھیندے۔ تے اوہو اختلاف سرائیکی محققین دے
 پڑتیں ہوئیں نقشیں ورح موجود اے۔

کہیں زبان دی اصل شکل او ہونڈی اے۔ جیرھی او اپنے مرکزی علاقے ورح
 بولی ویندی اے۔ ایندے علاوہ ہنھیں علاقیاں دی جزائیاتی حالت کوں دے
 رابطے، مختلف نسلیں دا مختلف حرنیں دے بولن دی صلاحیت دا ہونڈن یا نہ ہونڈن
 تے ہسلے زبانیں دے اثرات جزوی اختلاف بن کر اپن زبان دے جلا لہجے
 دی صورت اختیار کریندن۔ ایہ صورت سرائیکی ورح وی اے۔ تے ات واسطے
 سرائیکی کوں علاقائی بنیاد تے پارھیں ورح وڈیا و بنج سبکدے۔

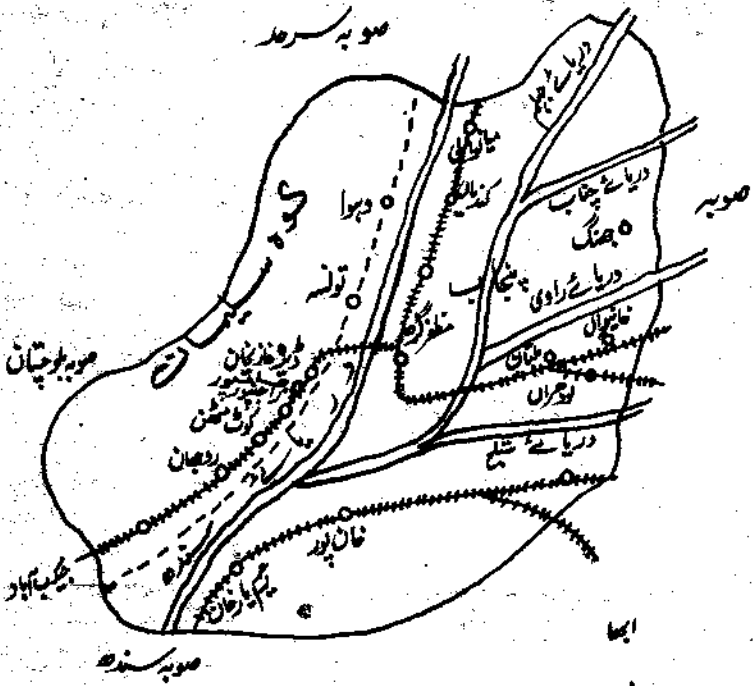
۱۔ ادھلی سرائیکی | ایہ سرائیکی دی خالص شکل اے۔ ایندی مدد ورح پوسے

ضلع ملتان دے علاوہ بہاول پور، مظفر گڑھ تے ڈیرہ غازی خان دا اتجا پاس
 شامل اے۔ گریسن اینکوں ملتان زبان دا ناں ڈیندے۔

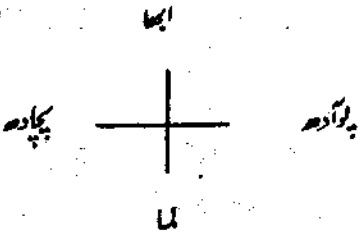
نمونہ ملاحظہ ہووے۔

”ملتان زبان دی مکمل صرف تے نحو خان لے زلی مرحوم تیار کیتی ہی بہشتی عرب تے
 فارسی دے وڈے عالم فاضل بن۔ انھن ملتان زبان دی چند چٹاں اتے کھوج
 اتج بہوں جان ماری کیتی ہی۔ انھن دا کوئی پتر وارث کوں تاں نا۔ اللہ جانے انھن
 دے جوائنترے خان بہشتی دے مسودیاں نال کیا حشر کیتا۔“

نقشہ
حدود سرحدی زبان

پیشوا احمد دکنوی کے نقشے سے مطابقت

۲۔ ملی سرائیکی | ملی سرائیکی دا علاقہ بہاولپور، مظفر گڑھ تے ڈیرہ غازی خان دے ملے جتے تے مشق اے۔ ایندے وچ ضلع رحیم یار خان سارا داسارا شامل اے۔ ضلع ڈیرہ غازی خان تے ضلع رحیم یار خان واکھ ماجتہ یک مدت تائیں سندھ نال شامل رہ گئے۔ ات واسطے این زبان تے کجہ نہ کجہ سندھی دا اثر پاتا ویندے۔ این زبان دے نمونے ملاحظہ ہوں۔

" سرائیکی زبان جیڑھی ڈینہہ لائی پاکستان دے گھٹ دودھ ڈو کروڑ پاکستائیاں دے بول الا دا وسیلہ ہے۔ قدیمی تے اجوکی سندھڑی وچ کمال تے زوال دے سیکڑے زمانے ڈرٹھن

۵۔

اپنے نام نشان ڈہوں کجھ دل وچ تکر کر یوے

۶۔

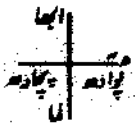
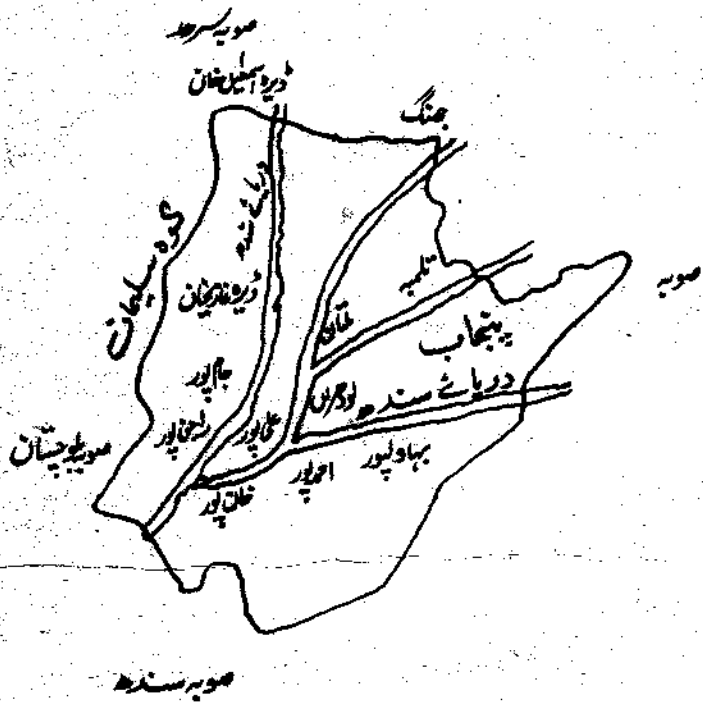
سختی کاٹ سچن کوں، ہلساں فیض فضل کریم ساں
لطف علی کوں اس بگ وچ رب رکھے شان شرم ساں

۳۔ سندھی سرائیکی | ایہہ سرائیکی دی اوقم اے۔ جیڑھی سارے سندھ وچ بولی ویندی اے۔ تے خصوصاً اپر سندھ وچ۔ ایندے اُتے سندھی زبان دا چنگا بھلا اثر اے۔ سچیل سرمست، بیدل، محل لغاری، نانگ فقیر، بیکس، مراد فقیر، عثمان فقیر، بنی بخش لغاری تے حسین دینر ویزہ دا کلام این سرائیکی وچ اے۔ نمونہ ملاحظہ ہو۔

ہل تاہوں

ذات منات ہکا کر جائیں ہی کنھن بھول نہ بھلیں
جیہے ویرن لھیں میں ویکھیں چال ادب دی چلیں

نقشه حدود سرزمینی زبان

اقر و حیدرآباد کے نقشے کے مطابق

وجہ دی دادی میں آکر زول نہ پھرتے ہیں
۴۔ اچھی سرائیکی | ایہہ سرائیکی دی اوشکل اے۔ جیڑی میانوالی تے ڈیرہ

اسامیل خان دتھ بولی ویندی اے۔ یحقیق تونہ دا اُ بھلا لہو دی این زبان دتھ شامل اے۔
 این علاقے دی سرائیکی دتھ لغات تے گرامر دا کجھ فرق ملدے۔
 نمونہ مل خط ہووے۔

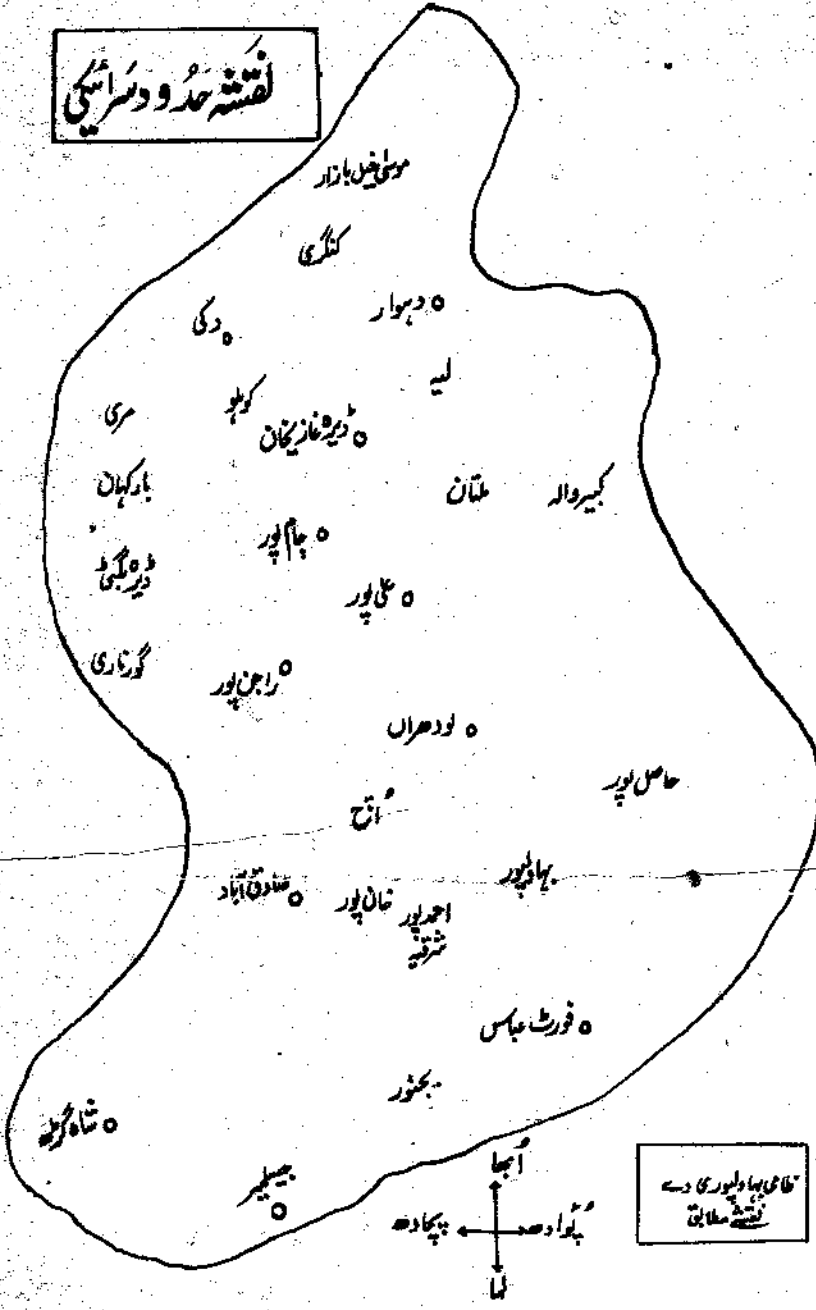
” اکیھندن جو ہک روز قیمت تے دولت دے درمیان جھڑا پتھی پیا۔ دولت
 متھے تے وٹا تے ترٹری پیندے ہوئے آکھیا۔ جو دنیا دار قسمت قسمت دے
 گاؤن گدن۔ پر میں جے چالیاں تاں غریب کون امیر تے امیر کون اکیھیں بھکر دیں
 در در دا سوالی بنا ڈیواں“

” این دورے دا مقصد دی سرائیکی زبان و ادب دی نشاندگی تے آپنے لسانی حقوق
 دا تحفظ کرن ہی“

ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل این ونڈ دتھ جنگوی زبان کون وی شامل کریندے جنگوی
 زبان دا بنیادی ڈھانچہ اگرچہ سرائیکی دا اے۔ لیکن موجودہ دور دتھ پنجابی دے اثر
 دی وجہ کونوں این سرائیکی کونوں ہک اناج شکل اختیار کر گھدی اے۔ البتہ جھنگ دی
 پرائی زبان خالص سرائیکی اے۔ ایہہ زبان سلطان باہو دے غیر متبدل کلام دتھ ملدی اے۔
 ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل شاہ پوری کون وی سرائیکی دی علاقائی ونڈ دتھ شامل کیتے۔
 ایہہ سرگودھے دتھ بولی ویندی اے۔ ایندے دتھ کجھ جھنگ تے کجھ لائل پور دا
 علاقہ شامل اے۔ اینکوں خالص سرائیکی نہیں آکھیا و ناخ سگدا۔
 ڈاکٹر مہر عبدالحق دی رائے مطابق شاہ پوری سرائیکی کونوں ہک اناج زبان اے۔
 ایندا رحمان پنجابی ڈو زیادہ اے۔

اختلافات | این علاقائی ونڈ دی وجہ کونوں سرائیکی دتھ کجھ نہ کجھ فرق ملدے
 لیکن ایہہ فرق حروف تہجی، گرائمر تے آوازیں دا فرق نہیں۔ ات واسطے ایہہ اختلاف زبان

نقشه حدود سرزمینی

وہ کہیں دیکھی تفریق دا سبب نہیں بندا۔ بلکہ اسی کی دلی اولیٰ زبان و معنی یہ فرق دی ختم
ہمیں دیندے۔

۱۔ فعل کی تبدیلی و افرق

نہ ڈٹھا ہم	ادھی سرانگی
میں نہ ہن ڈٹھا	اُہیں سرانگی
کریے۔ کھیجے۔ شیجے	ادھی سرانگی
کریوے۔ کھیوے۔ شیوے	لی سرانگی

۲۔ حرفیں دی تبدیلی

ڈا	ادھی سرانگی
وا	ادھی سرانگی
ح	اُہیں سرانگی
وہ	اُہیں سرانگی
تبادلہ	ادھی سرانگی

ڈا ل نال تبادلہ

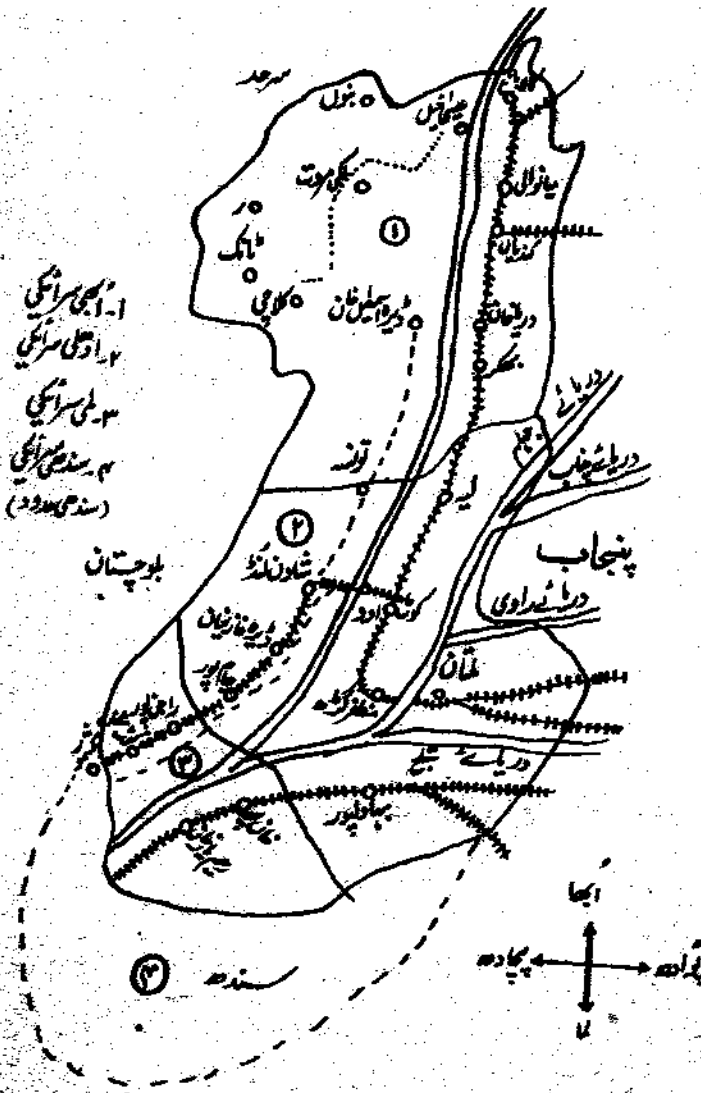
سلاڑ کر چھی

سلاڑ کر چھی

۳۔ لغت و افرق

لی سرانگی	ادھی سرانگی
نڑیا پیٹھے	نیک لگا پیٹھے
پچھاواں لڑ گئے	پچھاواں ڈھل گئے
ڈوہنہ لہ	پچا دھ
بھہ اہار	پوآ دھ
آپاں	اساں
بھستار	گودا
ساریاں	سریاں

نقشه حدود سرزمینی

ادھی سرائیکی	ادھی سرائیکی
کال کرچی	کار کرچی
پولا	کھلا
پٹر	لورہ
لوٹر	گاکھ
پوٹا	چٹا
چنگی	کنجی
کوڑی	کروی
چیا اے؟	کیا اے؟
کھرکا	گڈھا
کھرکی	کھوتی
رتس	ترپیہ
اوں دو	اوں ڈو
سبوں	سبوه
تو	توں
تج (چیم)	تج (چے)

انہیں دے علاوہ جنہیں کئی لفظیں وضع وی فرق پاتا ویندے۔

سرائیکی دے ایہہ اختلافات وقت دے نال نال ختم پئے تھیندن۔ کیوں جو لوکیں دے معاشی رشتے گہرے تھیندے ویندن تے او کاروبار دے سلسلے وچ ہک بے نال تعلق پیدا پئے کریندن تے ناصح گھٹدے ویندن۔ جیندی وجہ کنوں بولن تے مکھن وضع جیہی زبان مستعمل تھیندی پئی اے۔ اوندے وضع ایہہ فرق گھٹا ویندے تے بالآخر ہک بڑی نہہ بالکل ختم تھی ویسی۔

پانڈ

سماج دی تبدیلی وچ جنھیں عوامل دا حصہ ہوندے۔ انھیں وچ پیداوار تے
 آلات پیداوار دے نويں رشتے کون بنیادی حیثیت حاصل ہوندی اے۔ کہیں سماج
 وچ معاشی تے سیاسی حالات دے بدلن نال زبان دے ڈھانچے تے وی اثر پونے۔
 بعض اوقات زبانوں مرویدن۔ تے کڑاہیں کڑاہیں انھیں دی شکل وی تبدیلی تھی تے
 رہ ویندی اے۔ پراٹے حالات دے مرٹ تے نويں حالات دے پیدا ہون نال
 زبان دے ذخیرہ الفاظ وچ وی واضح تبدیلی اندی اے۔ تے ہوں سارے لفظ
 رخصت تھی ویندن۔ تے نويں لفظ انھیں دی جاہ مل گھندن۔ یا نیاں مزدورتاں
 پوریاں کھیندن۔ سرائیکی دے ارتقاء دی کہانی این اصول توں باہر کے نہیں۔
 انج سرائیکی تے پنجابی دا جھیرا وی بنیادی طور تے معاشی جھیرا اے۔
 انھیں زبانیں وچ فرق دراصل انھیں علاقیاں دی ترقی دا فرق اے۔
 انج ایہہ زبانوں اختلاف دی اول منزل تے
 کھن جتوں انھیں دی انج ترقی نال انھیں کون قطعی طور تے جدا جدا زبان
 دی شکل مل گئی دے۔
 معاشی طور تے برتر تے این حیثیت نال حاکم طبقہ اگر معاشی طور تے کمزور
 تے محکوم طبقہ دی زبان کون مٹاؤن تے تل دہنچے تے آپنی زبان دی برتری دی
 کوشش جاری رکھے تاں ایہہ خطرہ پیدا تھی سگدے جو کمزور زبان ہولے ہولے
 مٹ وینچے۔ لیکن اگر ایندے مقابلے وچ کمزور طبقہ دی طرفوں مدافعت (جیندا
 ملے دی صورت وچ زیادہ امکان ہوندے) دا مظاہرہ کیتا دہنچے جیہا سیاسی

شور دے ذریعے معاشی سطح نے مضبوط ہووٹن دی وجہ نال ہووے (زبان دی
 مدتائیں ایہہ مدافعت اول ویلے تھیں جیہے زبان علمی حیثیت نال امیر سوسی تال
 مکن اسے جو کمزور طبقے دی زبان این ریٹے توں نچ و نچے۔
 سرائیکی کول انج آپنی ہمسائی دی طرفوں این چیلنج واساٹا اسے۔ تے کامیابی
 دی صورت مدافعت دی قوت کول مضبوط کرٹے شورے طورے زبان کول علمی
 ادبی طورے امیر بناوٹن و نچ اسے۔

تاریخ ادبی اسے جو رسم الخطیں دی ترقی دے پھول دی معاشی ضرورتاں
 ہن۔ کیوں جو انھیں دی ایجاد کنوں وی پہلے مختلف سکلیں و نچ رسیں دیں گنڈھیں
 دا جیرھا طریقہ بنا یا گیا تا۔ اووی خالص کاروبار چلاوٹن واسطے تا۔ "ہیرو گلفی" رسم الخط
 کنوں حقیقی حروف تہجی دی ایجاد دے پھول خالص کاروباری ضرورتاں ہن جیہے رسم الخط
 جیرھا آرامی دی ترقی یافتہ صورت اسے۔ لکھنؤ پٹریمین کنوں ہوں پہلے سبب ترقی
 معاملات و نچ استعمال تھیندا رہیے۔ وادی سندھ و نچ برہمی رسم الخط تجارت پیشہ
 حضرات ایجاد کیا تا۔ ہندو قیام پاکستان تائیں آپنے کھاتیں واسطے لندہ رسم الخط
 استعمال کرینے ہن۔ تے انھیں آپنی اپنی ضرورت کول پورا کرٹے تے خنہ کھن
 واسطے ایندیاں مختلف شکلاں بنا رکھیاں ہن۔

ان فرق ایہہ اسے جو تبدیلی دے این بنیادی اصول دی مدافعت دے باوجود
 زبانوں تے انھیں رسم الخط صرف کاروباری ضرورتیں واسطے کے نہیں۔ بلکہ انسان
 دیاں ہیاں ضرورتاں پورا کرٹن دا سبب وی ہن۔

سرائیکی زبان دی موجودہ صورت، اوندے رسم الخط دی کہانی تے ایجیں دی
 علاقائی و نچ این علاقے دی معاشی سیاسی تے ثقافتی تاریخ دے پس منظر و نچ
 کجھی و نچ لکھی اسے۔ کیوں جو ہزاریں سالیں دا ایہہ عمل غلط و نچ نہیں تھیندا رہیا۔
 بلکہ آپنی اصل بنیاد نال گنڈھیا رہ گئے۔ اتھاں اتھلی تاریخی کول دہراوٹن دی
 بجائے ایندے عمل دے کجھ پہلوئیں دا ذکر کرٹن کافی اسے۔ جو جیہی قوم وادی سندھ

تے حملہ آور تھی ہی تے ول اتھائیں رہ گئی ہی۔ اول پرائے یا شندیں نال رل کر اپنی
 نون صورت کول جنم ڈتا تا۔ اسا ڈے موضوع دے حوالے نال اینڈا اظہار سراشیکی

دے پرائے رسم الخط دتج د پلچپ تبدیلیاں دجو کہیں د یلھے کھے پاسے
 کنوں پے پاسے لکھج تے ول کہیں د یلھے سہے پاسے کنوں کھے پاسے لکھج
 دے علاوہ فروشتی رسم الخط تے یونانی رسم الخطیں دا اجراتے اثرات کریندن۔

محمد بن قاسم دی آمد تے کجھ عرصہ اوندے بعد تائیں سراشیکی تے اوندے
 رسم الخط تے دلیسی اثرات غالب رہین۔ لیکن اوندے بعد این علاقے دا اسلام

قبول کر گھنن تے ول مسلسل مسلمان حکمرانیں دے زیر اثر رہن این نتیجے دا سبب
 بنیے جو سراشیکی تے اوندے رسم الخط کول آپے پرائے رشتیں کنوں ترٹھراں

پے گئے۔ نون معاشی، سیاسی تے مذہبی ضرورتیں اینکوں مسلمان حکمرانیں دی
 زبان نال وابستہ کر ڈتاتے ایہہ عمل سراشیکی کول این حد تائیں آن پچائے جو

قیام پاکستان دے بعد اینڈا رشتہ پرائے تاریخ تہذیب تے ثقافت نال برائے
 ناں رہ گئے۔

ایہہ تبدیلی وی تاریخ دی تبدیلی دے بنیادی اصول کنوں ہٹ تے نیں۔
 سراشیکی زبان، اوندے رسم الخط تے لہجیں دی علاقائی و نڈ تاریخی جردانیت

اے۔ تے ارتقاء دی ہک صورت اے۔ ظاہر اے جو این پیہے کول پچھو
 متے پھیرن مشکل اے۔ بلکہ ایہہ اگوتیں ہی گھسی۔ تے اینکوں اپنی منزل

تے پچاؤن واسطے سراشیکی عوام دی جدوجہد ای فیصلہ کن ہوسی۔

کتاباں

- ۱۔ ہندوستانی لسانیات
از ڈاکٹر محی الدین زور۔ طبع سوم ۱۹۶۱ء
مکتبہ معین الادب اردو بازار لاہور۔
- ۲۔ آریائی زبانیں
از سدھیشور وریا۔ طبع ثانی ۱۹۶۰ء
مکتبہ معین الادب۔ اردو بازار لاہور
- ۳۔ طنائی زبان اور اس کا اردو تعلق
از ڈاکٹر مہر عبدالحق۔ سال اشاعت ۱۹۶۷ء
اردو اکادمی بہاولپور
- ۴۔ سرائیکی اور اس کی ہمسایہ علاقائی زبانیں
از ڈاکٹر مہر عبدالحق سال اشاعت ۱۹۷۷ء
سرائیکی ادبی بورڈ حیدرآباد روڈ۔ ملتان۔
- ۵۔ اردو زبان کی قدیم تاریخ
از عین الحق فرید کوٹی۔ طبع اول ۱۹۷۲ء
اسٹان پبلیکیشنز۔ لاہور
- ۶۔ پشتو زبان و ادب کی مختصر تاریخ
از محمد مدنی عباسی۔
مرکزی اردو بورڈ ۳۶ جی گلبرگ لاہور۔
- ۷۔ سرائیکی رسم الخط کی مختصر تاریخ
از اسلم رسول پوری میجر کمال خان سال کتابت ۱۹۶۶ء
بزم ثقافت۔ ملتان
- ۸۔ تدریس اردو
از جی ایم ملک ایم حیات سیال۔ طبع اول ۱۹۶۸ء
جمید بک ڈپو۔ بھوانہ بازار لاہور۔

- ۹۔ اردو سندھی کے لسانی روابط
 از شرف الدین اصلاحی
 مرکزی اردو بورڈ۔ لاہور
- ۱۰۔ سندھی اردو لغت
 از ڈاکٹر نجیب بخش بلوچ، ڈاکٹر غلام مصطفیٰ خان
 پہلا ایڈیشن ۱۹۵۹ء۔
 مکتبہ سندھی یونیورسٹی حیدرآباد سندھ
- ۱۱۔ التیقن العتیق
 از عتیق فکری۔ باراول ۱۹۷۱ء
 سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور
- ۱۲۔ سرائیکی زبان کا ارتقاء
 از ظاہمی بہاولپوری۔ تاریخ اشاعت ۱۹۷۰ء
 مرکز سرائیکی زبان تے ادب حبیب کالونی بہاولپور
- ۱۳۔ پنجابی پڑھائی لکھائی
 از ستیا رام باہری۔ سن اشاعت ۱۹۶۷ء
 پنجابی یونیورسٹی پٹیالہ۔ سبھارت
 ڈاکٹر سہیل بخاری
 آزاد بک ٹولپور اردو بازار لاہور
- ۱۴۔ اردو کا روپ
 از مسعود حسن شہاب۔ طبع اول ۱۹۶۷ء
 اردو اکیڈمی بہاولپور
- ۱۵۔ خطہ پاک اوتھ
 از سید نواب علی۔ طبع ثانی ۱۹۶۰ء
 مکتبہ افکار رابین روڈ۔ کراچی
- ۱۶۔ تاریخ صحف سادی
 از پادری برکت اللہ۔ بار دوم ۱۹۵۲ء
 پنجاب ریجسٹر بک سوسائٹی۔ لاہور
- ۱۷۔ معلومات کا انسائیکلو پیڈیا
 جلد اول
 شیش محل کتاب گھر۔ لاہور

- ۱۹- منتخب ادب
 از فارغ بخاری - رضا ہمدانی
- ۲۰- الفہرست
 از ابن ندیم
- ۲۱- تاریخ سندھ
 از ابو ظفر ندوی
- ۲۲- ماضی کے مزار
 از سید سبط حسن
- ۲۳- مغربی پاکستان کی تاریخ
 از رشید اختر ندوی
- ۲۴- سرائیکی شاعری
 از کیفی جام پوری اشاعت اول ۱۹۶۹ء
 بزم ثقافت ملتان
- ۲۵- سرحد کے لوک گیت
 از فارغ بخاری
 دبستان فروغ ثقافت عوام پاکستان
 ۱۱- ایف ۴ اسلام آباد
- ۲۶- ادب نامہ ایران
 از مقبول بیگ پنخشیانی
- ۲۷- ابوریحان البیرونی
 سنگ میل پبلیکیشنز شاہ عالم مارکیٹ لاہور
- ۲۸- تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند
 (چودھویں جلد - علاقائی ادبیات مغربی پاکستان
 حصہ دوم)
- ۲۹- تاریخ ہندو پاک
 پنجاب یونیورسٹی - لاہور
- ۳۰- سیف الملوک
 از غلام رسول - عبدالغنی
 از لطف علی مترجم بشیر احمد نظامی بہاولپوری
 ۱۹۶۳ء
- ۳۱- دیوان بیدل
 اردو اکادمی بہاولپور -
 مولف عبدالحمن شاہ مولوی
 سنہ ۱۹۶۱ء
 سندھی ادبی بورڈ، حیدرآباد سندھ

۳۲ - پاکستان کی قومیتیں
ازپوری گنگوہسکی ۱۹۶۶ء
دارالاشاعت ترقی - ماسکو
ابن قیصر ۱۹۶۸ء
۳۳ - سرائیکی کی پہلی کتاب
انڈس پبلیکیشنز ڈیرہ غازی خان

34. THE SIRAIKI LANGUAGE OF CENTRAL PAKISTAN
— A REFERENCE GRAMMAR.

BY C. SHACKLE.

SCHOOL OF ORIENTAL AND AFRICAN STUDIES
UNIVERSITY OF LONDON MALE STREET W.C. I
E. T. H. P (1976)

35. THE LEHNDI LANGUAGE.

BY U. A. SMIRNOV

"NAUKA PUBLISHING HOUSE CENTRAL DEPAR-
TMENT OF ORIENTAL LITERATURE MOSCOW
(1975).

36 HUMAN BEGINNING

By OLIVIA VALANOS

THE VIKING PRESS NEWYORK

SECOND PRINTING FEB: 1968

رسالے تے اخبار

۲۹۔ رائٹرز کالونی۔ ملتان	یکم جنوری ۱۹۶۹ء	۱۔ ماہنامہ "اختر"
۲۹۔ رائٹرز کالونی۔ ملتان	یکم مارچ ۱۹۶۹ء	۲۔ ماہنامہ "اختر"
۲۹۔ رائٹرز کالونی۔ ملتان	یکم مئی ۱۹۶۹ء	۳۔ ماہنامہ "اختر"
۲۹۔ رائٹرز کالونی۔ ملتان	اکتوبر ۱۹۶۴ء	۳۔ ماہنامہ "بوجھی دنیا"
۲۹۔ رائٹرز کالونی۔ ملتان	دسمبر ۱۹۶۵ء	۵۔ ماہنامہ "بوجھی دنیا"
پنجابی تحقیقاتی مرکز چوک
اردو بازار۔ لاہور	اکتوبر۔ نومبر ۱۹۶۷ء	۶۔ ماہنامہ "لہراں"
سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور	اپریل ۱۹۶۵ء	۷۔ سہ ماہی "سرائیکی"
دفترو دربار سرائیکی
ڈیرہ اسماعیل خان۔	اگست ۱۹۶۵ء	۸۔ ہفت روزہ "تین۔ ماہانہ
سرائیکی ایڈیشن"
۲۹۔ رائٹرز کالونی۔ ملتان	نومبر ۱۹۶۳ء	۹۔ ماہنامہ "سرائیکی ادب"

سرائیکی رسم الخط دی ابتدا کیوں تھی۔ کیرھیاں کیرھیاں
صورتاں بنیاں تے بدلیاں سرائیکی کول سرائیکی کیوں
آہن۔ ایندی تاریخ کیا ہے۔ این زبان کیرھے کیرھے
دور پڑھن۔ انھیں ادوار دے اثرات این زبان
تے کیا تھین۔

سرائیکی دے اضافی حرف تے انھیں دیاں
آوازاں کیا ہن۔ کے تائیں بولی تے سمجھی ویتدی اے۔
ایہہ اتے سرائیکی زبان دے بارے
وہج پہوں سارے پے سوال جیرھے ذہن
وہج ابھیر سیکدن۔ انھیں دا نہایت
محققانہ جواب ایہہ کتاب اے۔

میدے نزدیک رسم الخط دا متنازعہ نہیں
مسئلہ وی این کتاب وہج نہایت سائنسی انداز
وہج حل کر ڈتا گئے۔ جیرھا آسان تے
فطرتی اے۔

میکوں امید اے جو سرائیکی نواز مصنف دی
این کوشش کول قدر دی نگاہ نال ڈیکھسن۔
—: اعجاز ڈیروی